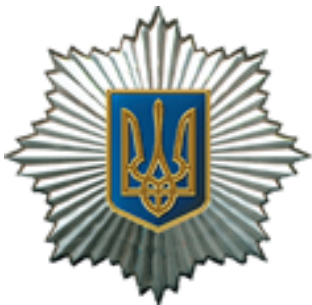

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії держави та права**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ І ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД**

**Матеріали
міжвідомчого науково-практичного круглого столу
(Київ, 23 травня 2024 року)**

**Київ
2024**

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії держави та права**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ І ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД**

**Матеріали
міжвідомчого науково-практичного круглого столу
(Київ, 23 травня 2024 року)**

**Київ
2024**

Редакційна колегія:

Гусарєв С.Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С.С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Пендюра М.М., завідувач кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Кривицький Ю.В., доцент кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент.

Рекомендовано до друку засіданням кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ від 6 червня 2024 року (протокол № 22).

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їх якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори.

Актуальні проблеми охорони і захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану та післявоєнний період : зб. матеріалів міжвідом. наук.-практ. круг. столу (Київ, 23 трав. 2024 р.) / Редкол. : С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський, М. М. Пендюра, Ю. В. Кривицький. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 176 с.

ЗМІСТ

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ КРУГЛОГО СТОЛУ

Чернявський С.С.	6
Гусарєв С.Д.	7

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Пендюра М.М. Участь науково-педагогічних працівників кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ в охороні та захисті прав і свобод людини та громадянина, волонтерської діяльності в умовах правового режиму воєнного стану	8
Батиргарєєва В.С. Право на забуття як інструмент «нейтралізації» факту кримінальної біографії особи: парадигма миру і ракурс війни.....	12
Тимошенко В.І. Реалізація прав людини за умов соціальної нерівності.....	16
Ангеленюк А.-М.Ю. Попередження дестабілізації соціальних процесів в Україні під час воєнного стану та післявоєнного періоду (окремі аспекти)	20
Бакутін Є.І. Проблематика основоположних свобод людини в умовах воєнного стану	22
Бартюк Т.І. До проблеми охорони закордонних дипломатичних установ України в умовах нових геополітичних викликів	24
Безуса Ю.О., Джус А.Р. Особливості обмеження прав людини в умовах правового режиму воєнного стану	27
Беньковський С.Ю. Стратегії України з деокупації тимчасово невідконтрольних регіонів на сході й півдні країни	32
Ботнаренко І.А. Доктринальний дискурс гендерної проблематики в умовах війни	36
Власенко В.П., Власенко А.Ф. Міжнародно-правові засади державної політики у сфері воєнної безпеки та оборони.....	39
Дем'янчук Т.Д. Порушення прав людини в радянський період: чи можливо притягнути до відповідальності винуватців	44
Дручек О.В. Забезпечення та обмеження прав і свобод людини і громадянина у межах правового режиму воєнного стану: зміст та кореляція понять	47
Іващенко В.О. Кримінально-правова охорона права власності в умовах дії правового режиму воєнного стану.....	52
Кривицький Ю.В. Забезпечення прав і свобод людини та громадянина як мета правової реформи в умовах воєнного стану і післявоєнний період.....	55
Кузьмич Р.П., Коропатов О.М. Дисциплінарна відповідальність поліцейських в Україні	60
Лапка О.Я. Роль медіа у забезпеченні прав людини під час війни	62
Лапка О.Я., Сівцов Н.А. Правова культура як соціальний чинник у протидії торгівлі людьми.....	66
Левицький А.О., Москалюк О.М. Тактика допиту жінок, що потерпіли від насильницьких злочинів	70
Михайліченко Т.О. Скорочення мережі державних і комунальних закладів	

охорони здоров'я як порушення права людини на життя та здоров'я	73
Мозоль Н.І. Соціальний захист військовослужбовців і поліцейських як умова соціальної справедливості.....	77
Назаренко О.А., Харченко Н.П. Правова культура суспільства: актуальна теоретико-правова характеристика	81
Пікуля Т.О. Вилучення та примусове відчуження майна на користь держави з метою захисту від збройної агресії	83
Ремез О.Л. Функціонування спеціалізованих «гарячих ліній» під час та після закінчення дії воєнного стану	86
Сегедій С.П. Проблематика застосування поліцейськими заходів забезпечення провадження в період дії воєнного стану	89
Федосєєв В.В., Нетеса Н.В. Інформаційні загрози в контексті запровадження електронного моніторингу порушення норм міжнародного гуманітарного права та застосування кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність	93
Франчук Ю.О., Пендюра М.М. Проблематика аналізу інформації в умовах воєнного стану в Україні: міжнародний досвід.....	
Хальота А.І. Реалізація права людини на звернення до Європейського суду з прав людини за захистом своїх прав і свобод, порушених під час збройної агресії росії проти України.....	97
Харченко Т.М. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини в умовах воєнного стану: впровадження та виконання в національному законодавстві	103

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Богдан І.В. Дотримання прав і свобод людини в контексті здійснення оборонної функції держави	107
Булацевська Я.В. Особливості затримання як тимчасового запобіжного заходу у період воєнного стану	110
Вадімов А.П. Права, свободи, законні інтереси особи під час війни як прояв соціальної ефективності законодавства	114
Васюта Ю.В. Investigation of corruption criminal offenses by joint investigation teams: certain aspects.....	118
Вільська Є.Р. Четверте покоління прав людини як новітнє покоління прав людини	121
Власенко І.І. Переговори як альтернативний спосіб вирішення сімейних спорів	124
Гайдая С.С. Адміністративно-правові інструменти захисту прав на земельні ділянки	127
Дудко А.Г. Вплив мобінгу як аспект демотивації поліцейських в Національній поліції України	130
Киян Д.В. Щодо участі прокурора у судових справах з питань публічних закупівель	132
Коваленко Ю.В. Поняття та сутність нормативно-правової складової механізму забезпечення гендерної рівності в Міністерстві внутрішніх справ..	134

Костюк С.С. Заклади підготовки кадрів для органів поліції в Швейцарії.....	136
Кривенко В.В. Превентивна комунікація на деокупованих територіях	139
Лапка В.-А.П. Роль судового експерта в захисті прав і свобод людини	142
Палеха В.О. До питання реалізації цифрових прав людини в умовах воєнного стану	145
Підгородський Б.М. Ефективність юридичних конструкцій при тлумаченні норм права	148
Плотян Д.С. Особливості діяльності міжнародного комерційного арбітражу	150
Попович Р.А. Реалізація прав потерпілого під час судового розгляду у кримінальному процесі.....	153
Прокопеч С.В. Особливості волонтерської діяльності в умовах війни на території України	157
Пуш С.М. Гарантії забезпечення безпеки свідків у кримінальних провадженнях про насильницькі зникнення	160
Савчук А.І. Проблемні аспекти реалізації принципу верховенства права в умовах збройного конфлікту.....	163
Фесан Т.В. Охорона та захист прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану	165
Шаповалова І.О. Адміністративно-правові засади професіоналізації працівників Державного бюро розслідувань	170
Шепеленко Д.К. Проблеми та перспективи альтернативного вирішення спорів у цивільному процесі під час воєнного стану в Україні	173

ПРИВІТАННЯ УЧАСНИКІВ КРУГЛОГО СТОЛУ

*Чернявський Сергій Сергійович,
проректор Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

Шановні колеги!

Щиро вітаю всіх учасників науково-практичного круглого столу!

В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, тимчасової окупації частини її території проблема захисту прав і свобод людини та громадянина є особливо гострою. Масові обстріли й руйнація інфраструктури, порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях, депортація та примусове переміщення, катування полонених – це лише частина наслідків російської агресії. Поряд з першочерговими завданнями стосовно відновлення державного суверенітету та національної безпеки, подолання економічної й екологічної кризи, трансформації державного управління забезпечення прав і свобод людини залишається головним обов'язком держави та має визначати зміст і спрямованість діяльності держави в усіх її зусиллях. У кризових, екстраординарних ситуаціях ризики непропорційного обмеження прав і свобод людини зростають, що потребує особливого контролю з боку суспільства.

У зв'язку з цим сьогодні ми відкриваємо засідання міжвідомчого науково-практичного круглого столу на тему: «Актуальні проблеми охорони і захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану та післявоєнний період», що спрямований на підвищення ефективності забезпечення прав і свобод людини та громадянина у воєнний і післявоєнний періоди.

Головними завданнями наукового заходу її організатори вбачають презентацію різноманітних аспектів охорони та захисту пріоритетності прав і свобод людини як визначального фактора у процесі формування та реалізації державної політики, здійснення повноважень органів державної влади й органів місцевого самоврядування, ведення господарської діяльності в умовах воєнного стану і післявоєнний період. Наукові напрацювання круглого столу повинні стати внеском у запровадження системного підходу до забезпечення прав і свобод людини, узгодженості дій органів державної влади, насамперед правоохоронних, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, суб'єктів господарювання, створення в Україні ефективного механізму реалізації та захисту прав і свобод людини, усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі порушень, виявлених під час дії правового режиму воєнного стану.

Ми раді бачити серед учасників круглого столу науково-педагогічних, наукових і практичних працівників, а також здобувачів вищої освіти, передусім, ступеня доктора філософії.

Бажаю всім учасникам наукового заходу плідної співпраці та активного обговорення.

Слава Україні!

*Гусарєв Станіслав Дмитрович,
перший проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

Шановні колеги, вітаю!

Приєднуюся до вітань учасників міжвідомчого науково-практичного круглого столу!

Дійсно, під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації (далі – РФ) в Україну питання захисту прав людини та її основних свобод є надзвичайно важливим. Героїчна боротьба Українського народу за свою свободу неодмінно увійде у світову історію, проте важливо визнавати та розуміти необхідність забезпечення прав і свобод людини за будь-яких обставин. Умови сьогодення, зумовлені воєнними подіями, впливають на життя всіх категорій населення.

Вчинення РФ міжнародних злочинів на території України стало практикою та свідомою тактикою російського політичного та військового керівництва. Російські військові підрозділи здійснюють порушення норм міжнародного гуманітарного права на всіх українських територіях, які знаходились і продовжують знаходитись сьогодні під їхнім контролем. Серед них – невибіркові напади на цивільних і мирних жителів, позасудові страти, використання забороненої зброї проти цивільного населення, знущання над полоненими військовими та взяття в заручники мирних громадян. Зафіксовані численні випадки страти військовополонених і вбивства цивільних заручників, які перебували в місцях позбавлення свободи. Рахунок постраждалих внаслідок збройної агресії проти України йде на мільйони. Війна залишила без домівок сотні тисяч сімей, зруйнувавши їх цілими містами.

В умовах повномасштабної військової агресії проти України науковці та науково-педагогічні працівники закладів системи МВС України, зокрема Національної академії внутрішніх справ, продовжують професійно виконують покладені на них обов'язки, а здійснювана ними наукова діяльність дозволяє центральному органу виконавчої влади своєчасно та ефективно реагувати на виклики в умовах збройної агресії. Тематика сьогоденного наукового заходу – це відповідь на виклик війни, розв'язаної РФ проти України, агресивної, жорстокої, неспровокованої. Це – віддзеркалення найзлободенніших проблем нашого суспільства, що торкнулися кожного у зв'язку з соціально-політичною ситуацією в державі та необхідності забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності нашої країни, збереження життя і здоров'я кожного українця, убезпечення від криміногенних загроз у кризовий період.

Сподіваємося, що результати науково-практичного круглого столу, напрацювання її учасників стануть вагомим теоретичним підґрунтям для розв'язання нагальних завдань у процесі підготовки курсантів і студентів Національної академії внутрішніх справ, їх правового та національно-патріотичного виховання.

Слава Україні!

*Пендюра Максим Миколайович,
завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

УЧАСТЬ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ КАФЕДРИ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ВНУТРІШНІХ СПРАВ В ОХОРОНІ ТА ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА, ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Кожна особа, що є суб'єктом суспільних відносин, засвоює соціальні знання, установки, цінності, усвідомлює суспільно значущий характер індивідуальних потреб і проєктує їх практичне вираження. Як елемент ціннісної структури особистості, що відображає динаміку взаємодії правових установок і нової інформації, ціннісні орієнтації характеризуються рівнем фіксації в особі суб'єктивно-практичного ставлення до соціальних норм, стандартів правомірної поведінки [2, с. 130; 4, с. 84].

В юридичних наукових джерелах існують різні визначення ціннісних орієнтацій. Однак перевага надається наступній інтерпретації: «Ціннісні орієнтації – це, насамперед, надання переваги чи заперечення певних смислів як засад життєорганізації і (не)готовності поводитися згідно з ними... Ціннісні орієнтації, визначають загальне спрямування інтересів особистості, ієрархію індивідуальних переваг і взірців, цільову й мотиваційну програми, уявлень про те, що має бути, міру готовності й рішучості через вольові компоненти та реалізацію власного «проєкту життя». Як влучно, на нашу думку, зазначає О.О. Барабаш: «... відбувається формування ціннісно-правових орієнтацій особистості, певних типів її правової позиції, яка виконує в особистісній структурі функцію управління юридично значущими вчинками». Ціннісно-правові орієнтації особи можна охарактеризувати крізь такі властивості як: почуття відповідальності, солідарності з правом, справедливості, законності, правового обов'язку, поваги до закону (права) [1, с. 43; 2, с. 130].

Роблячи акцент на темі цієї публікації та із урахуванням вище окреслених властивостей, варто підкреслити те, що за роки діяльності кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ (далі – кафедра), у процесі свого формування та розвитку її колектив як й будь який структурний підрозділ академії пройшов непростий шлях перетворень і удосконалень. На кафедрі зросли і склались як фахівці своєї справи чимало відомих в столиці та й у країні науковців-правознавців, які успішно працюють не лише в стінах альма матір (професор Гусарев С.Д., доценти Коталейчук С.П., Білозьоров Є.В., Осауленко А.О., Сербіна Н.О.), але й в органах державної влади (Горова О.Б.,

Завальний А.М., Лазнюк Н.В., Тюріна О.В.), науково-дослідних і навчально-освітніх закладах (професор Тихомиров О.Д., Калюжний Р.А., Шилінгов В.С., Чурпіта В.В., Заяць Н.В., Пікуля Т.О.) [3].

Потужний та самодостатній науково-педагогічний колектив, структурний підрозділ академії, завжди був здатний до виконання складних та різнобічних завдань щодо підготовки фахівців різного профілю для роботи, перш за все, в підрозділах МВС України, інших правоохоронних органах та загалом у юрисдикційних органах нашої країни, окрім цього виконання оперативних завдань пов'язаних із охороною публічної безпеки і порядку в м. Києві та Київської області.

Разом із цим, останнє десятиріччя починаючи з 2014 року виявилось для держави, а також всієї системи МВС України та її освітніх закладів зі специфічними умовами навчання найбільш складним. Саме на цей історичний період функціонування кафедри припадають організаційно-штатні зміни із урахуванням прийняття 02.07.2015 року закону України «Про Національну поліцію» та нові виклики в сфері національної безпеки України, а саме початок «повзучої» окупації Автономної Республіки Крим, окремих районів Донецької та Луганської областей України «військовою машиною» РФ.

Науково-педагогічний колектив кафедри, глибоко свідомо сприймаючи такі виклики і загрози, розуміючи всю відповідальність за підготовку високомотивованих фахівців різного профілю для роботи у підрозділах Національної поліції в період гібридної агресії з боку РФ, в 2016 році готує та схвалює на підставі Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті (2002 р.), закону України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Положення про Міністерство внутрішніх справ України» (2015 р.), закону України «Про Національну поліцію» (2015 р.), Статуту Національної академії внутрішніх справ, – Концепцію розвитку кафедри (2016 р.), ключовою ідеєю якої було формування інтелектуального потенціалу науково-педагогічних працівників кафедри, інноваційних основ організації системи освітнього процесу, науково-методичної роботи та наукової діяльності. Одним із програмних завдань цієї Концепції було визначено: як керувати кафедрою не куруючи нею? Хорошою кафедрою не можна і не треба керувати, вона сама знає що робити, тож має відбутись перехід від зовнішнього управління до кафедрального менеджменту та лідерства.

Саме поетапна реалізація цього завдання протягом подальших п'яти років зіграло для всього кафедрального колективу ключову роль того зимового ранку лютого 2022 року, коли після надходження «тривожних» телефонних дзвінків по «гарячій лінії» всі і кожен без вагань розуміли, що треба робити. Військовий гібридний конфлікт РФ проти України перейшов у відкриту, агресивну фазу, із нанесення ракетних та бомбових ударів по всій території, та переходом збройних сил РФ через державний кордон України.

Завдяки вмілим та правильним рішенням з боку керівництва держави та академії, її живий організм – кафедра, як і будь який інший навчальний чи структурний підрозділ оперативно проводив заходи спрямовані на охорону та

м. Києва та Київської області, добровольці та військові, працівники кафедри за власною ініціативою розпочали активний волонтерський рух, а згодом долучились до проєкту Міністерства внутрішніх справ України «Дружня підтримка», допомагаючи маломобільним групам населення, особам похилого віку в районах м. Києва, військовим бригадам ЗС України, закуповуючи їм

оборону альма матір, охорону і захист прав та свобод людини і громадянина. Разом із цим мобільні групи академії, в які залучались науково-педагогічні працівники кафедри, здійснювали превентивні заходи з перевірки підозрілих осіб, які з'являлись у комендантську годину на вулицях м. Києва. Поряд із цим, розуміючи всю складність ситуації в якій опинилися мешканці столиці України, представники територіальної оборони

Дякуємо за співпрацю працівникам КЗП (ПТ)О «Київського професійного коледжу технологій та дизайну»

питну воду, їжу, свічки, ліхтарі, медикаменти, військовий одяг, засоби індивідуального захисту та електроживлення, надання у центри соціальної підтримки цивільний одяг.

На сьогодні в умовах продовженого правового режиму воєнного стану, підтримуючи визначені Міністерством

внутрішніх справ України та Головним Управлінням Національної поліції в м. Києві та Київської області пріоритетні напрями протидії військовій агресії з боку РФ, виконуючі перспективні завдання ректорату академії, науково-педагогічний склад кафедри реалізуючи положення Концепції військово-патріотичного виховання в системі освіти України (2022 р.) активно забезпечує формування у здобувачів вищої освіти денної та заочної форм навчання, глибинних юридичних знань, вмінь та навичок, поглядів та способів мислення, утвердження моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції й відповідальності та інших необхідних якостей і компетентностей для роботи в умовах воєнного стану.

Окрім забезпечення освітнього процесу в академії, працівники кафедри спільно із представниками територіальних підрозділів Національної поліції беруть участь в охороні та захисті прав і свобод людини та громадянина шляхом патрулювання вулиць, скверів, парків та торгово-розважальних центрів в

м. Києві та Київської області, проведенні роз'яснювальної роботи серед населення та профілактичних заходів.

Таким чином, визначені аспекти демонструють роль кафедри і її науково-педагогічних працівників в умовах правового режиму воєнного стану, а її потенціал свідчить про об'єктивну важливість та спроможність реалізовувати державну правову політику не лише в сфері надання освітніх послуг, але й для забезпечення належного стану правопорядку і безпеки в державі.

Список використаних джерел

1. Барабаш О.О. Ціннісно-правові властивості юридично значущої поведінки. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 42-46.

2. Власенко В.П. Роль кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ у формуванні ціннісно-правових орієнтацій здобувачів вищої освіти. Здобутки кафедри теорії держави та права крізь призму сторічного поступу Національної академії внутрішніх справ : матеріали круглого столу (м. Київ, 24 берез. 2021 року) К. : ФОП Маслаков, 2021. С. 130-131

3. Наукові школи Національної академії внутрішніх справ : довідник / [уклад. : О. М. Джужа, Є. М. Бодюл, А. В. Ромашко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ. 2011. 172 с.

4. Романова А. Ціннісно-правові властивості особи. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки*. 2014. № 782. С. 83-86.

Батиргарєєва Владислава Станіславівна,
головний науковий співробітник Державної
наукової установи «Інститут інформації, безпеки і
права» НАПрН України, директор НДІ ВПЗ імені
академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВО НА ЗАБУТТЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ «НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ» ФАКТУ КРИМІНАЛЬНОЇ БІОГРАФІЇ ОСОБИ: ПАРАДИГМА МИРУ І РАКУРС ВІЙНИ

Людство в так званій цивілізаційній фазі свого буття завжди намагалося відшукати «досконалі» для свого часу засоби комунікації і навіть випередити у цьому сенсі свій час. Звісно ж, у такому русі все менше й менше місця залишалося для захисту людини від небажаного розголосу інформації, яку за характером можна визначити як чутливу, тобто як таку, що впливає (найчастіше негативно) на статус, самопочуття та взаємини з іншими учасниками інформаційних стосунків. Отже, згодом на порядку денному постала проблема непорушної формули *privacy* як спроби «відсторонитися» від безперешкодного доступу до інформації щодо персоналії будь-якої людини за допомогою

відповідних механізмів правового характеру, які б обмежували цей доступ. На мові юриспруденції ця «формула» відома як право на недоторканність приватного життя, що доповнюється таким важливим механізмом, як право на забуття.

У загальному вигляді право на забуття – це право людини, яке дає їй можливість за певних обставин вимагати від контролера відповідних даних, котрі визначають цілі й засоби обробки та зберігання персональних даних, видалити із загального доступу через пошукові інформаційно-комунікаційні електронні системи посилання на ті відомості стосовно цієї людини, які, на її думку, можуть завдати останній персональної професійної або моральної шкоди. Палітра подібних обставин достатньо широка. Такі обставини виникають, наприклад, тоді, коли йдеться про застарілу інформацію, законні підстави для зберігання якої згодом зникли, а також про недоречну, неточну, неповну або, навпаки, надлишкову інформацію особистого характеру. Ця інформація може мати відношення й до факту засудження особи за будь-які правопорушення, від нагадування про який особа хоче позбавитися. Так чи може вона на це розраховувати? Це перше запитання. І друге запитання: чи можуть впливати на процес забуття події, пов'язані з війною?

Спочатку розглянемо природу цього права у парадигмі, так би мовити, миру. І тут згадаємо про одну паралель, навіть аналогію.

Реалізація права на забуття, веде нас до аналогії з одним з інститутів кримінального права – судимістю. Здавалося б, яка аналогія може проводитися між інститутом судимості та правом на забуття? Однак певний зв'язок, що набуває характеру аналогії, все ж таки має місце. Справа в тому, що факт судимості людини може серйозно заважати забуттю про кримінальне правопорушення в її біографії. Тому зазначені феномени – забуття, вірніше не досягнення цього стану, та судимість як правова реакція на вчинене – поєднує одна сутнісна проблема, яку можна озвучити у такий спосіб: «минуле vs соціальна адаптація особи».

Якщо особа у своєму житті колись засуджувалася і зі спливом певного, інколи значного проміжку часу після того, як завершилися кримінально-правові наслідки у вигляді судимості, знов учиняє правопорушення, в її кримінальному «портфоліо» (у різних кримінальних реєстрах, слідчих документах і судових рішеннях) з'являється відмітка про те, що особа «не судима в силу ст. 89 КК України». Стаття 89 КК України (Строки погашення судимості) регулює питання ануляції цього правового стану колишнього засудженого. І ось тут й виникає цікава ситуація: чи не входить у конфронтацію із правом на забуття, на реалізацію якого особа може розраховувати, згадка правоохоронних і судових органів про попередню судимість, котра знята чи погашена? При цьому практика нагадування про минулу судимість із використанням відсилки на ст. 89 КК існувала завжди (відмінною була лише нумерація відповідної статті за минулими кодексами, що втратили чинність). Такий запис є прямим відсиланням, а вірніше, нагадуванням про минуле особи, за яке вона вже розрахувалася із суспільством і яке має бути прощено та забуто.

На наш погляд, така колізія «прощення – нагадування» не посилює адаптаційних можливостей людини, яка нібито вже розрахувалася за минуле, до життя у соціумі. Адже про погашену або зняту судимість (навіть у ситуації відсутності у біографії людини нового кримінального ексцесу) теоретично може стати відомо широкому колу осіб, від яких залежить, припустимо, вирішення питань працевлаштування людини, надання їй банківських позик, набуття певного соціального статусу для виконання якихось представницьких функцій та ін. До того ж можуть ускладнюватися процедури отримання освіти чи ліцензії на зайняття визначеною професійною діяльністю. Подібна ситуація здатна призводити до руйнування репутації людини та навіть створення уявного кримінального образу. Словом, спектр негативних наслідків інколи розростається до масштабів критичної маси для нормальної соціальної адаптації особи у соціумі.

Цю ситуацію з погашеною або знятою судимістю можна розглянути і в аспекті реалізації суто права на забуття. Якраз тут у ракурсі «тіні минулого» принаймні й виникає привід скористатися людині правом на забуття, щоб видалити персональні дані, пов'язані з їх кримінальним записом із відповідних реєстрів. Як впливає зі ст. 6 Конвенції Ради Європи «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних», персональні дані, що стосуються кримінального засудження, також віднесено до чутливих даних. Європейський суд з прав людини неодноразово постановляв, що збирання та зберігання персональних даних поліцією або органами національної безпеки становить втручання у право, гарантоване статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1]. Чимало рішень ЄСПЛ присвячені усуненню наслідків такого втручання. Наведемо приклад, який, на наш погляд, у подальшому може стати полігоном для дискусій у розрізі «безпека суспільства – право на забуття». Так, Міністерством юстиції України повідомлено, що в країні у 2021 р. запустили й почали наповнювати реєстр педофілів. У цьому реєстрі містяться дані про осіб, яка були притягнуті до відповідальності та відбувають покарання за сексуальні злочини проти неповнолітніх. Крім того, у цій базі так само зберігається інформація про осіб навіть після відбуття ними покарання [2]. До реєстру мають доступ визначене законодавством коло осіб, як-от: правоохоронці, директори шкіл і садочків, керівники державних адміністрацій та голови органів місцевого самоврядування [3]. При цьому нічого не говориться про час, протягом якого відповідна інформація зберігається у створеному реєстрі. Але це питання дуже важливе, адже доступ до бази мають чимало осіб, серед яких можуть бути й ті з них, що використовуватимуть цю інформацію для цілей, відмінних від «убезпечення, наприклад, навчальних або лікувальних закладів, інших людей, які працюють з групами дитячих колективів, від того, щоб взяти таку людину на роботу» [2].

Цікаво, що розробники посилаються на практику європейських країн, США, Канади. Проте, за свідченням А.А. Литвиненка, створення урядом Франції бази даних сексуальних злочинців, введеної законом від 9 березня 2004 р., яким внесено поправки до КПК Франції та кількох інших нормативно-правових актів, одразу викликало цілу низку позовів проти цієї країни від осіб, раніше

засуджених за сексуальні злочини [4, с. 381]. Здається, що стосовно таких й інших подібних реєстрів законодавець має чітко визначити строки, протягом яких зберігання відповідної інформації визнаватиметься «адекватним» засобом проти можливого повторення конкретною особою протиправних дій сексуального характеру. Однак, недивлячись на особливості реалізації права на забуття стосовно тих чи інших кримінальних фактів біографії людини, у парадигмі миру вона, як правило, може розраховувати на право на забуття як механізм «нейтралізації» подальших ускладнень в її житті.

Водночас не можемо залишити поза увагою особливості реалізації цього права у ракурсі війни. Уявляється, згодом проблематика права на забуття отримувє нового забарвлення й імпульсу стосовно осіб, винних у вчиненні низки злочинів, щодо яких не застосовується давність. Так, за ч. 5 ст. 49 КК України давність не застосовується у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у статтях 109-114², катування, передбаченого частиною третьою статті 127, проти миру та безпеки людства, передбачених у статтях 437-439 і частині першій статті 442 цього Кодексу. Як бачимо, фактично всі ці протиправні діяння так чи інакше пов'язані зі станом військової конфронтації, ведення агресивних війн тощо. Резонно постає запитання: чи є можливою реалізація права на забуття стосовно таких осіб? Відповідь є очевидною: в їх правовому статусі немає місця для права на забуття, адже, як, зокрема, наголошується в Європейській конвенції про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів від 25 січня 1974 р., злочини проти людяності і найсерйозніші порушення законів і звичаїв війни є серйозним замахом на людську гідність [5]. Тому «правило реалізації» право на забуття знає виключення. І ці виключення стосуються ведення агресивних загарбницьких війн.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Висоцька О. В Україні запустили реєстр педофілів. URL: https://minjust.gov.ua/news/ministry/olena-visotska-v-ukraini-zapustili-reestr-pedofiliv?fbclid=IwAR2grEADomsh2nMYbl0ARVw4Abq60yL_RTIEvAwTOZvva_DyUMCq-WAPS3w.
3. В Україні запустили реєстр педофілів: хто матиме до нього доступ. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/v-ukrayini-zapustili-reyestr-pedofiliv-hto-matime-do-nogo-dostup-2461183.html>.
4. Литвиненко А. А. Реалізація права на забуття в контексті знищення персональних даних осіб щодо їхньої судимості чи підозри в скоєнні ними злочинів: практика Європейського суду з прав людини та судів США. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 379–389.
5. Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів від 25 січня 1974 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169709_169709.

*Тимошенко Віра Іванівна,
головний науковий співробітник відділу
організації наукової діяльності та захисту
прав інтелектуальної власності
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЗА УМОВ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ

Одним із факторів сталого розвитку суспільства, найважливішою ознакою демократичної, соціальної і правової держави є права людини. Сформувавшись у західних країнах, знайшовши своє закріплення в «Загальній декларації прав людини» (1948 р.), «Міжнародному пакті про громадянські і політичні права» (1966 р.), «Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права» (1966 р.) та конституціях або основних законах демократичних країн Заходу, ідея прав людини поширилась у всьому світі. Зараз складно знайти країну, яка б на законодавчому рівні не закріпила притаманні їй населенню уявлення про права і свободи людини, що стали виміром демократії, свідченням визнання загальнолюдських цінностей, лібералізму, прогресивності держав і можливості міжнародного співробітництва з ними. Права людини включають право на життя і свободу, свободу від рабства та тортур, свободу переконань та їх вільне вираження, право на працю, освіту, охорону здоров'я та багато інших. Ці права повинні мати всі люди, без будь-якої дискримінації. Права і свободи людини і громадянина закріплені й Конституцією України, вони стали частиною чинного об'єктивного права в нашій країні.

У широкому розумінні права людини можна розглядати як певні претензії людини на ті чи інші матеріальні або духовні блага, здатність задоволення яких залежить від потенційних можливостей самої людини, суспільства і держави. Будучи нормативно-правовим комплексом, що складається із сукупності міжнародних і національних норм і принципів, права людини відображають діалектику індивідуальних прагнень і загального блага, гармонізують особисту свободу з моральними вимогами суспільства, узгоджують права однієї людини з обов'язками іншої. Права людини мають яскраво виражену соціальну природу, характеризуються певними предметними зв'язками з мінливими умовами соціальної реальності, соціальними явищами і процесами. Це загальнолюдська цінність, що у глобалізованому світі вийшла за межі взаємовідносин людини з державою, перетворилась на конструктивний елемент демократичних політико-правових систем, сприяє інтеграції суспільних і правових відносин та формуванню особистості, діяльність якої стає визначальним фактором суспільного розвитку. Під реалізацією прав людини слід розуміти юридично визначену діяльність суб'єктів права, гарантовану державою, що здійснюється у передбачених законом формах і виражається у дотриманні, використанні та виконанні ними своїх повноважень. Перешкодою реалізації прав людини можуть бути різні загрози та ризики, зокрема недосконале законодавство, нездатність громадянського суспільства контролювати діяльність держави, що досить часто зустрічається в недемократичних державах, низький рівень правової культури та

деформація правової свідомості, корупція тощо. Загалом можливості реалізації прав людини залежать від різних факторів і обставин, що можуть як сприяти реалізації, так і створювати серйозні перешкоди для держави, суспільства, людини. Тому «Загальна декларація прав людини» визнає потребу охорони проголошуваних нею прав. У преамбулі декларації сказано: «важливо, щоб права людини були захищені верховенством закону» [1]. Необхідність у такому захисті передусім визначається розбіжністю інтересів різних членів суспільства чи соціальних груп щодо реалізації конкретних потреб. Власність, свобода, навіть право на життя однієї людини чи цілого народу може не відповідати інтересам іншої людини чи народу. Будь-яка війна це підтверджує.

Перешкодою в реалізації прав людини нерідко стає соціальна нерівність. Терміном «соціальна нерівність» позначають положення в суспільстві, коли окремі соціальні групи мають різний соціальний статус, що тягне за собою різні можливості доступу до ресурсів і, відповідно, економічну нерівність. Істотна нерівність у доходах, тобто несправедлива поляризація населення за доходами та матеріальним становищем «підсилює низхідну соціальну мобільність насамперед низькодохідних верств населення» [2].

Повна рівність неможлива. Недосяжна вона не лише завдяки різним фізичним та розумовим даним людей, а й внаслідок різного соціального статусу цих людей, якості та значимості їхньої праці. Нерівність індивідів є природним явищем, – всі люди різні, відмінності між людьми зумовлені їх фізіологічними та психічними особливостями. Однак не є природною економічна нерівність, вона може бути лише наслідком несправедливості, за якої стає реальністю нерівність у доходах, майнова нерівність, нерівність у розподілі багатства. У результаті з'являються багаті й бідні. Бідність породжується нерівністю, що виникає у сферах виробництва, розподілу та споживання та обмежує доступ населення до основних ресурсів – високої заробітної плати, високооплачуваних робочих місць, якісних медичних та освітніх послуг тощо. Антиподом нерівності є зрівнялівка. Зрівнялівка щодо розподілу власності та доходів населення здатна підірвати економічний розвиток, однак має бути певна розумна межа економічної нерівності. Величезні багатства окремих осіб, до того ж сумнівно отримані, породжують соціальну напругу, підривають можливості сталого розвитку та загрожують правам людини.

Соціальна нерівність є однією з причин протиправної поведінки. Наслідком соціальної нерівності є деформація соціальної сфери, погіршення стану здоров'я населення, у тому числі здоров'я психологічного, збільшення кількості осіб з алкогольною або наркотичною залежністю, що позначається на поведінці окремо взятої людини, її деградації та зростанні показників злочинності. Одним із наслідків зміни соціальної структури та криміналізації суспільства є відчуження малозабезпечених груп населення від суспільства, зростання недовіри до інших людей та суспільних інститутів. Такі групи населення досить швидко маргіналізуються. З погляду соціальної філософії та соціології, маргінальність – це стан особистості, знехтуваної суспільством або конкретно спільнотою через заперечення або невиконання нею норм, правил і вимог цього суспільства. Самі маргінали асоціюються з тими, кого називають соціальними аутсайдерами.

Маргінальність позначається на суспільних процесах, сприяє дезорганізації суспільного життя, створює комплекс проблем, аж до конфліктів, протиправної поведінки та аномії [3, с. 13].

У сучасній Україні повною мірою реалізовано різке соціальне розмежування та злидні більшості населення. У 2023 р. за межею бідності опинилися 67% українців. Країна майже повернулася на рівень бідності 2001 року, втративши 20 років через корупцію та війну, розв'язану Росією проти України. Як відомо, під час війни населення бідніє. За даними Світового банку, нині понад 7 млн людей в Україні опинилися за межею бідності [4]. Світовий банк зараховує Україну до країн, де бідною вважають людину, яка живе на менш ніж 5,5 доларів на день (приблизно 216 гривень за курсом на початок травня 2024 р.). Якщо з 1 січня 2024 року розмір державної соціальної допомоги людям, що досягли пенсійного віку, але не мають належного трудового стажу, складає 2 361 грн, відповідно є особи, що живуть на 79 грн в день. А є й такі, що не отримують нічого. До того ж станом на квітень 2024 р. рівень безробіття в Україні становив 16,8% [5]. Бідність і злидні завжди породжують конфлікти в суспільстві та злочини проти власності. Величезна прірва між багатими й бідними, знищення середнього класу призводить до руйнації економіки та унеможливорює реалізацію прав людини повною мірою.

Бідність охоплює кілька складових, проте вона завжди пов'язана з такими факторами, як дискримінація, нерівноправність у доступі до ресурсів та негативні соціально-культурні стереотипи. Зв'язок між правами людини та злиднями є очевидним: люди, чий права обмежуються, наприклад жертви дискримінації або переслідувань, найчастіше є незаможними. Як правило, їм важче чи зовсім неможливо працевлаштуватися, і вони не мають або майже не мають доступу до базових послуг і ресурсів.

Бідність веде до збільшення смертності, скорочення чисельності корінного населення, його маргіналізації, розпаду сімей, погіршення здоров'я населення, зокрема поширення психічних захворювань. Відбувається деградація соціуму, його алкоголізація, збільшується кількість наркоманів. Бідність сприяє дегуманізації людських відносин, зростанню злочинності, поширенню екстремізму й тероризму, веде до зниження рівня та якості життя. Соціальна політика останніх років не зменшує бідність, але швидкими темпами сприяє скороченню бідних за рахунок їх вимирання. Все це аж ніяк не сприяє належній реалізації прав людини. Зараз Україна тимчасово обмежує виконання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції з прав людини) через воєнний стан. Відповідну заяву до Ради Європи держава подала 4 квітня 2024 року. За словами міністра юстиції України Дениса Малюська, «Україна у квітні НЕ призупинила захист, а якраз навпаки – переглянула та забрала застереження щодо обмеження певного набору прав» [6]. Слід сказати, що обмеження прав можуть тимчасово запроваджуватись тільки на підставі закону. Сьогодні, якщо наприклад розглядати питання виїзду за кордон, жодного закону в Україні, який би обмежував це право, немає [7].

Таким чином, права людини є нормативно вираженими можливостями її самореалізації та розвитку, що визначаються бажанням людини, її здібностями й

забезпечуються державою. Будь-яке право має бути забезпечене силою держави, оскільки існує розбіжність реальних соціальних можливостей людини та конвенційно проголошених. На жаль, система суспільних зв'язків у сучасному світі така, що вона не передбачає рівності можливостей людей.

Реалізації прав людини можуть перешкоджати різні обставини, у тому числі й соціальна нерівність, що може бути як причиною, так і наслідком порушень прав людини. Соціальна нерівність спонукає членів соціуму до невдоволення діями влади, до виникнення конфліктних ситуацій, до сприйняття соціальної нерівності з позицій соціальної несправедливості та усвідомлення відсутності рівності можливостей.

У сучасній Україні бідність досягла небачених раніше масштабів. Бідними вже є переважна більшість людей. При цьому бідність стала особливим стилем життя, що передається з покоління в покоління, нормою поведінки, стереотипом сприйняття та психології. Результат такої форми життєдіяльності – маргіналізація та соціально-економічна деградація суспільства, що призводить до криз, конфліктів, аномії, напруженості та загрози соціальних вибухів.

Держава може тимчасово обмежити права людини за дотримання принципу верховенства закону та умов необхідності й пропорційності обмежень поставленій меті. При запровадженні обмежень також необхідним є дотримання принципу юридичної рівності.

Список використаних джерел

1. Universal Declaration of Human Rights. 1948. United Nations. URL.: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
2. Дмитрук Д. А. Соціально-економічна нерівність: чинники формування та механізми закріплення. 2011. URL.: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2011/01/15-30__no-1__vol-36__2011__UKR.pdf
3. Tymoshenko V.I. Interdependence of marginality and anomie. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2022. Vol. 27(2). P. 9-16. DOI: 10.33270/0122272.09
4. Абрамова Ю. Скільки українців живуть за межею бідності: демограф заявив, що Україна повернулася на 20 років назад. 2023, 17 жовтня. URL.: <https://tsn.ua/ukrayina/za-mezheyu-bidnosti-67-ukrayinciv-demograf-zayaviv-scho-cherez-viynu-ukrayina-povernulasya-na-20-rokiv-nazad-2431633.html>
5. Самойлюк М. Трекер економіки України під час війни. 2024, 1 травня. URL.: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/>
6. Щодо відступу від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. 2024, 29 квітня. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/news/shchodo-vidstupu-vid-zoboviazan-za-konventsiiu-pro-zakhyst-prav-liudyny-i-osnovopolozhnykh-svobod>
7. Бондаренко К. Україна обмежує виконання Конвенції з прав людини під час війни: що це означає для кожного українця. 2024, 30 квітня. URL.: <https://tsn.ua/exclusive/ukrayina-obmezhuje-vikonannya-konvenciyi-z-prav-lyudini-pid-chas-viyni-scho-ce-oznachaye-dlya-kozhnogo-ukrayincy-a-2567955.html>

*Ангеленюк Анна-Марія Юріївна,
старший науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії проблем правового та організаційного
забезпечення діяльності Міністерства
Державного науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук, старший дослідник*

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ (ОКРЕМІ АСПЕКТИ)

Для кожної правової держави пріоритетом є охорона і захист прав та свобод людини і громадянина, не виключенням є Україна. Так, відповідно до статті 3 Конституції України «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [1].

Слід зауважити, що Україна сьогодні перебуває у складних умовах, що вимагає від держави концентрації сил та засобів для ведення бойових дій, відновлення суверенітету та забезпечення національної безпеки держави. У межах зазначеної діяльності, важливе значення займає робота щодо попередження дестабілізації соціальних процесів в Україні під час воєнного стану та післявоєнного періоду, яка повинна провадитись з урахуванням прав та свобод людини та бути спрямована на досягнення національної єдності, консолідації суспільства, а також подолання як об'єктивних, так і штучних суперечностей соціокультурного, етнічного, мовного, міжрегіонального та регіонального характеру.

Серед ризиків дестабілізації соціальних процесів в Україні під час воєнного стану та післявоєнного періоду слід звернути увагу на можливості використання на шкоду інтересам держави проблемних питань, що стосуються релігійних (міжконфесійних) відносин; організації мовної політики; проведення планових заходів мобілізації в Україні.

Серед соціальних процесів, які можуть вплинути на ситуацію в Україні сьогодні, слід виокремити: 1) міграцію громадян України; 2) внутрішнє переміщення населення; 3) мобілізацію в Україні.

Так, негативними наслідками підвищення міграції громадян України внаслідок війни може стати міграційна та демографічна криза; втрата людського капіталу та інтелектуального потенціалу; нестача висококваліфікованих кадрів, зокрема в сфері безпеки (кібербезпеки) та оборони; виведення бізнесу та активів за кордон; економічний спад та зростання інфляції [2, с. 63; 3, с. 76].

У зв'язку з внутрішнім переміщенням населення та вимушеною комунікацією серед груп населення з різним менталітетом, можуть виникати конфлікти серед населення на цьому ґрунті та розпалюватись ворогом з метою дестабілізації ситуації в Україні.

Здійснення мобілізації широкого кола осіб ніколи під час війни не було популярним рішенням держави серед соціальних мас. Однак, ефективність проведення планових заходів мобілізації в Україні безпосередньо впливає на забезпечення обороноздатності держави та національну безпеку України [4;

с. 10–11]. Відтак, грамотно організована мобілізація в Україні, а також її інформаційне супроводження у медійних засобах не дозволить заінтересованим сторонам, спекулюючи цією темою, дестабілізувати соціальні процеси в Україні.

З метою попередження дестабілізації соціальних процесів в Україні під час воєнного стану та післявоєнного періоду необхідно: 1) системно перевіряти діяльність релігійних організацій; 2) формувати політику держави з урахуванням необхідності вирішувати питання створення умов для повернення українських біженців на батьківщину; 3) проводити навчально-виховну роботу серед населення громади (в тому серед внутрішньо переміщених осіб) щодо застосування ними правил етичної поведінки та взаємоповаги один до одного; 4) моніторити інформацію про порушень під час мобілізації в Україні, в тому числі корупційних, та вживати відповідні заходи щодо них.

Підсумовуючи наведене, слід зазначити, що попередження дестабілізації соціальних процесів в Україні під час воєнного стану та післявоєнного періоду є важливим елементом забезпечення цілісної структури національної безпеки України. Відтак, потребує особливої уваги, оскільки стабільність соціальної складової суспільства є запорукою його міцності, та можливості держави ефективно здійснювати охорону і захист прав та свобод людини і громадянина, в тому числі й в умовах воєнного стану та у післявоєнний період.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-ВР#Text> (дата звернення 10.05.2024)
2. Сімахова А.О., Церковний І.О. Міграційні процеси в Україні в умовах війни: соціальний аспект. *Економіка, управління та адміністрування*. № 4 (102). 2022. С. 60–64.
3. Литвинчук О. В., Юрківський О. Й. Міграційні процеси в Україні: загрози в умовах російсько-української війни. *Економіка, управління та адміністрування*. Вип. 2(104). 2023. С. 71-78. [https://doi.org/10.26642/ema-2023-2\(104\)-71-78](https://doi.org/10.26642/ema-2023-2(104)-71-78)
4. Ширалієв Р. Ш., Волотівський П. Б., Леонтович С. П. Чинники, що впливають на процес мобілізаційного планування національної економіки України. *Наука і оборона (Актуальні питання національної безпеки та оборони)* Вип. 3. 2019. С. 10–17. doi : <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2019-8-3-10-17>

*Бакутін Євген Іванович,
старший викладач кафедри тактичної підготовки
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ПРОБЛЕМАТИКА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблематика прав людини в умовах воєнного стану є багатоаспектна та надзвичайно складна. Особливо значущими є правові механізми та конституційні гарантії у забезпеченні всього комплексу основоположних прав людини. На підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до ст. 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 в Україні введено воєнний стан [1].

Запровадження воєнного стану в Україні, ускладнює гарантування державою прав громадян в умовах об'єктивної необхідності їх часткового обмеження. Адже таке обмеження передбачає законодавче звуження змісту та обсягу прав і свобод людини, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють їх реалізацію. Стаття 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» декларує, що воєнний стан як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Цікаве визначення воєнного стану надає Міжнародна поліцейська енциклопедія за редакцією науковця Юрія Римаренка, де зазначено, що воєнний стан може бути визначений як правління місцевих збройних сил у всій країні, назване також «облоговим станом» – коли військове керівництво бере на себе управління і судові функції, а дія цивільних прав припиняється. Воєнний стан і надзвичайний стан часто слугують виправданням для масових порушень прав людини, тому що контроль за діяльністю військових і поліції ускладнений [3, с. 78]. У Конституції України закріплено стандарти правової держави у такій ситуації. Це означає, що: по-перше, обмеження прав людини і громадянина в державі є тимчасовим та мінімально необхідним за характером; по-друге, зберігається певний перелік прав, які не можуть порушуватися у жодному разі; по-третє, остаточне рішення про оголошення воєнного стану ухвалює вищий загальнодержавний представницький орган – Верховна Рада України [4].

Вказані норми Конституції України відповідають нормам Загальної декларації прав людини, якою передбачено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання та поваги прав і свобод інших, забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [5].

Водночас у ч. 2 ст. 64 Конституції України вказано вичерпний перелік прав і свобод людини та громадянина, обмежувати які, навіть у таких скрутних обставинах, як воєнний стан, забороняється. Відповідно, всі інші конституційні права та свободи людини і громадянина, які не зазначені в цьому переліку та передбачені Конституцією України (зокрема, право особи на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; право власності; право на проведення страйків; свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань тощо), можуть бути обмежені у період дії воєнного стану, але тільки в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки держави, і в тих межах, яких вимагає гострота стану. На виконання ст. 3 указу президента у зв'язку із запровадженням воєнного стану в Україні конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, можуть бути тимчасово обмежені на період воєнного стану. Відповідно до ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Висока Договірна Сторона під час війни може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, і у випадку використання цього права має інформувати Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи. Таке повідомлення здійснюється шляхом написання листа і прикріплення копій правових документів, згідно з якими будуть запроваджуватися надзвичайні заходи.

При цьому слід зазначити, що повідомлення саме по собі не запроваджує надзвичайні заходи, а є лише засобом інформування Ради Європи про можливість їх запровадження відповідно до національного законодавства Високої Договірної Сторони. З урахуванням вищевказаного та відповідно до ст. 15 Конвенції, Раду Європи було поінформовано про запровадження в Україні воєнного стану, норми законодавства, які діють під час цього режиму, заходи, які можуть бути застосовані уповноваженими органами під час дії режиму воєнного стану, а також наведено перелік статей Конвенції та Додатків до неї, від яких, у зв'язку із можливим застосуванням вищевказаних заходів, допускається відповідний відступ [6].

Прийняті у зв'язку з цим заходи з урахуванням міжнародно-правових норм не повинні спричинити яку-небудь дискримінацію окремих осіб чи груп населення винятково за ознакою статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового положення, місця проживання, відношення до релігії, переконань, приналежності до громадських об'єднань, а також за іншими ознаками. Закріплення переліку прав, які не можуть бути обмежені навіть у час дії воєнного стану, є конституційною гарантією прав людини і громадянина. Так, у разі дії воєнного стану це не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання, для

будь-яких обмежень права на життя, свободу думки, совісті, релігії в розумінні цих прав і свобод. Будь-які спроби використати введення воєнного стану для захоплення влади чи зловживання нею тягнуть за собою визначену законом відповідальність.

В умовах воєнного стану захист прав людини є особливо ускладненим. Конституція України та інші нормативно-правові акти передбачають механізм, що допускає обмеження здійснення окремих прав громадян. Однак, такі обмеження повинні бути обґрунтованими, обмежені часом, використовуватися згідно з принципами демократії та правової держави з метою захисту інтересів суспільства, збереження громадського порядку і безпеки, а також прав і свобод інших громадян.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України №64/2022 Офіційне інтернет-представництво URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII: станом на 31 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / відп. Ред Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій. Київ : Ін Юре, 2003. 1230 с.
4. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996, № 30, Ст. 141.
5. Загальна декларація прав людини Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
6. Щодо відступу від зобов'язань за конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: сайт міністерства юстиції України. <https://minjust.gov.ua/news/ministry/schodo-vidstupu-vid-zobovyazan-za-konventsieyu-pro-zahist-prav-lyudini-i-osnovopolojnih-svobod>

Бартюк Тетяна Іванівна,
*офіцер відділення продовольчого та речового забезпечення
відділу матеріально-технічного забезпечення
Військового ліцею Державної прикордонної служби України*

ДО ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ ЗАКОРДОННИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ В УМОВАХ НОВИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ВИКЛИКІВ

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну дипломатичні представництва України неодноразово піддавалися терористичним атакам. Наприклад, до посольства України в Іспанії надійшов конверт. Під час огляду

конверт вибухнув в руках коменданта. Комендант отримав незначні поранення. Решта співробітників посольства не постраждала [1]. Окрім цього, дипломати, що працюють в Іспанії, неодноразово отримували погрози у вигляді поштових відправлень з очима тварин. Після теракту в Іспанії до посольств в Угорщині, Нідерландах, Польщі, Хорватії, Італії, генеральних консульств в Неаполі та Кракові, консульства в Брно також надійшли закривавлені пакунки. Усе це свідчить про актуальність забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ України. А також необхідності перегляду підходів до забезпечення такої охорони. Забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ є актуальною проблемою у всьому світі, особливо часто від терористичних атак потерпають представництва США. Посольства США по всьому світу посилили безпеку після нападу 11 вересня 2012 року на консульство США в Бенгазі [2].

Як ми зазначили після повномасштабного вторгнення росії в Україну наші представництва за кордоном також стали потенційними об'єктами терористичних нападів.

Вчені міжнародники розглядаючи імунітет дипломатичних представництв у міжнародному та внутрішньому праві зазначають, що існують проблеми щодо визначення статусу внутрішньої охорони дипломатичних представництв. Серед них можна виділити наступні: 1) законність організації внутрішньої охорони; 2) її кількісний склад; 3) межі компетенції; 4) наявність зброї у її співробітників; 5) координація діяльності і організація співробітництва внутрішньої охорони з місцевими правоохоронними органами [3, с. 61].

Вважаємо озвучені проблеми дійсно мають місце і потребують вирішення. Спробуємо коротко в межах тез дати відповіді на них. Щодо законності внутрішньої охорони слід зазначити, що така охорона здійснюється відповідно до Закону України «Про Державну прикордонну службу України» [4]. Також відповідно до ч. 2 ст. 44 Закону України «Про Дипломатичну службу» Міністерство закордонних справ України у взаємодії з іншими державними органами забезпечує функціонування комплексної системи безпеки органів дипломатичної служби [5]. Крім національного законодавства, є також міжнародне у виді Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року, про яку ми вже згадували, а саме ст. 27. Хоча, безумовно, на рівні Віденської конвенції питання внутрішньої охорони потребують конкретизації.

Друга проблема полягає в кількісному складі внутрішньої охорони. Кількісний склад внутрішньої охорони від Держприкордонслужби є дійсно незначним (1-3 особи), у консульствах одна особа службу несе у денний час, субота неділя - вихідний, у посольствах 2-3 особи, службу несуть подовово, очевидно, у випадку серйозних надзвичайних ситуацій одна людина не спроможна забезпечити повноцінну охорону дипломатичної установи. Проте відповідно до Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року приміщення представництва є недоторканими. Влада держави перебування не може потрапляти в ці приміщення інакше, як за згодою голови представництва. На державі перебування лежить спеціальний обов'язок вживати всіх належних заходів для захисту приміщень представництва від будь-якого вторгнення або заподіяння шкоди та запобігання будь-якому порушенню спокою

представництва або образу його гідності (ст. 22). Таким чином для ефективного виконання завдань з охорони представництв необхідна чітка взаємодія внутрішньої охорони і правоохоронних органів країни перебування.

Третя та четверта проблема полягає в межах компетенції внутрішньої охорони та можливості використання зброї. Так, дійсно національне законодавство не дає чіткої відповіді на це питання. Військовослужбовці Держприкордонслужби несуть службу без зброї, подекуди не забезпечені навіть спеціальними засобами. Розв'язання цієї проблеми можливе лише в межах комплексного дослідження на основі узагальнення кращих позитивних практик, а також внесення змін до міжнародних документів. Важливою також є проблема координації діяльності і організація співробітництва внутрішньої охорони з місцевими правоохоронними органами.

Враховуючи російську агресію проти України можна виділити низку проблем у сфері забезпечення охорони закордонних дипломатичних установ України: *безпека персоналу* – як бачимо, збройна агресія створила загрози безпеці для дипломатичного персоналу, їхніх сімей та співробітників. Недостатня охорона може стати причиною атак або посягань на них; *забезпечення зв'язку* – завданням дипломатичних установ є збереження зв'язку з урядом України та координація дій у разі надзвичайних ситуацій. Проте, умови збройної агресії можуть обмежувати доступ до засобів зв'язку або знижувати їхню надійність; *фінансові та ресурсні проблеми* – умови збройної агресії призводять до зростання витрат на забезпечення безпеки дипломатичних установ, а також до обмеження доступу до необхідних ресурсів та матеріально-технічного забезпечення; *евакуація та захист інтересів громадян* – після розриву дипломатичних відносин, існує проблема забезпечення евакуації громадян України та захист їхніх інтересів через консульську діяльність у разі потреби. Відповідно до ст. 45 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року у разі розриву дипломатичних зносин між двома державами або остаточного чи тимчасового відкликання представництва держава перебування повинна, навіть у разі збройного конфлікту, поважати та охороняти приміщення представництва разом з його майном та архівами, акредитована держава, може довірити охорону приміщень свого представництва разом з її майном та архівами третій державі, прийнятній для держави перебування, а також може довірити захист своїх інтересів та інтересів своїх громадян третій державі, прийнятній для держави перебування. Проте, як нам відомо, станом на 2024 рік представника інтересів України в росії не визначено. «Україна попросила, щоб Швейцарія взяла на себе мандат покровительства для неї в росії. Відповідні переговори були завершені. Для того, щоб мандат покровительства набув чинності, все ще потрібна згода росії» [6]; *інформаційна безпека* – російська агресія також включає інформаційний компонент, такий як дезінформація та кібератаки, які можуть ставити під загрозу інформаційну безпеку дипломатичних установ; *міжнародне співробітництво* – умови збройної агресії можуть також ускладнювати міжнародне співробітництво та обмін інформацією з іншими країнами та міжнародними організаціями щодо забезпечення безпеки дипломатичних установ. Вирішення цих проблем потребує комплексного

підходу, включаючи координацію з військовими та правоохоронними органами, міжнародну співпрацю, залучення ресурсів та розробку стратегій безпеки.

Список використаних джерел

1. Коментар речника МЗС України Олега Ніколенка щодо нападу на посольство України в Іспанії. URL: <http://surl.li/tqdsx> (дата звернення 13.05.2024).
2. William Y. Embassy Security: From the Outside In. RAND Corporation. URL: www.rand.org (дата звернення 10.05.2024)
3. Лященко Т. М. Правовий статус дипломатичних представництв. Монографія. Київ : 2008. 214 с.
4. Про Державну прикордонну службу України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 27. Ст. 208.
5. Про дипломатичну службу : Закон України від 7 червня 2018 року № 2449-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 26. Ст. 219.
6. Швейцарія погодилася представляти інтереси України у рф. URL: <http://surl.li/tqzja> (дата звернення 15.05.2024).

Безуса Юлія Олегівна,
*доцент кафедри теорії та історії держави і права
факультету № 1 Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*
Джус Анна Романівна,
*курсант 1 курсу факультету № 3
Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Права і свободи людини є основоположними цінностями, які гарантують гідність, автономію і розвиток кожної людини у державі. Тому питання розробки ефективних конституційно-правових механізмів реалізації прав людини є наразі одним із найважливіших викликів для нашої країни. Адже із проголошенням правового режиму воєнного стану весь державний механізм гарантування прав і свобод людини і громадянина мусить функціонувати відповідним чином: дотримуючись принципів доцільності й законності, необхідності дотримання прав і свобод людини і громадянина.

Права людини, закріплені в існуючих міжнародних правових договорах, таких, як Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року, Конвенція про захист прав

людини і основоположних свобод, прийнята 1950 року в Римі, Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року, є результатом тривалого історичного розвитку суспільно-політичної думки та стали нормою життя в сучасних демократичних суспільствах.

Однак, є досвід обмеження прав, зазначених у цих конвенціях, і у найбільш розвинутих і демократичних державах світу. Так, одним із принципів прав людини є недоторканність і невідчужуваність, що зазначений в Декларації незалежності Сполучених Штатів Америки: «Ми вважаємо самоочевидною істиною, що всі люди створені рівними, що вони наділені Творцем певними невід'ємними правами, серед яких право на життя, свободу та прагнення до щастя», але у певних випадках США змушені були застосувати обмеження на свободу зібрань та протестів, зокрема, у відповідь на масові протести проти расової нерівності та поліцейського насильства. Ці обмеження включали введення комендантського часу та застосування сили проти учасників протесту. [9, с 63].

У Конституції Королівства Нідерландів 1983 року в статті 103 закріплено, що «оголошення надзвичайного та воєнного стану може спричинити зупинення основних прав особистості»: право на вільне віросповідання своєї релігії; право на вільне розповсюдження своїх поглядів, право на мирні зібрання та демонстрації, право на недоторканність житла, таємницю листування, телефонних та телеграфічних повідомлень.

В Основному законі ФРН, у п. 2, ст. 17-а, затверджується, що законами, які призначаються для реалізації цілей оборони держави і, відповідно, захисту населення, може встановлюватися певне обмеження прав: право на свободу пересування, в'їзду, виїзду та права на недоторканість житла.

У 2020 році угорський парламент прийняв закон, який дав уряду повноваження вводити обмеження на розповсюдження даних та інформації під час кризи, зокрема, під час пандемії COVID-19. Це спричинило обурення серед правозахисників, які стурбовані можливим використанням цього закону для придушення свободи слова та демократії [8, с. 223].

Стаття 64 Основного Закону України стверджує: «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень».

Таким чином, ч. 2 ст. 64 Конституція України ухвалює перелік прав та свобод людини, які не можуть бути обмежені (ст.24, 25,27-29,40,47,51,52,55-63), а ті, які не згадані в цьому переліку, можуть підлягати обмеженню під час воєнного стану. [1] Однак лише в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення оборони і безпеки країни та з огляду на надзвичайність ситуації.

В свою чергу п. 3 Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» свідчить, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України,

а саме: право на недоторканність житла (ст. 30), право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31), право на недоторканість особистого і сімейного життя (ст. 32), право на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України (ст. 33), право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34), право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38), право на мирні зібрання (ст. 39), право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41), право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42), право на працю (ст. 43), право працівників на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (ст. 44), право на освіту (ст. 53).[5]

Також відповідно до статті 15 Європейської конвенції з прав людини від 04.11.1950, яка набрала чинності для України 11 вересня 1997 року: «Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом». Виходячи з цього, держави, які входять в цю конвенцію можуть відходити від своїх зобов'язань, але виключно в межах, яких вимагає складність ситуації. [2] Наприклад, згідно пункту 3 статті 3 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»: «Вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану здійснюється без відшкодування вартості такого майна». Відшкодування збитків фізичним та юридичним особам, у яких вилучили майно згідно ст. 10 цього Закону, здійснюється військовим командуванням чи органом, що прийняв рішення про таке відчуження, за рахунок коштів державного бюджету до підписання акта [4].

Зауважимо, що обмеження прав і свобод людини, що діють в умовах воєнного стану, характеризуються певними ознаками:

- вони запроваджуються для досягнення конкретних цілей
- забезпечення оборони країни, відбиття або попередження агресії проти України;
- вони є додатковими щодо основних обмежень, передбачених Конституцією України;
- вони мають тимчасовий характер – тобто починають діяти з моменту запровадження воєнного стану і перестають діяти з моменту відміни воєнного стану;
- діють на визначеній території, де був запроваджений воєнний стан.

На жаль, обмеження прав людини часто межує із можливістю їх порушення, як з боку ворожої сторони, так і з боку представників державної влади. Тому важливу роль у захисті прав людини, що опинилися в умовах військового конфлікту, відіграють міжнародні та європейські інституції через ряд механізмів, що включають політичний тиск, гуманітарну допомогу, розгляд скарг громадян

та нагляд за дотриманням рішень юридичними органами. Однак, важливо підкреслити, що успіх цих заходів залежить від співпраці та підтримки міжнародної спільноти та конкретних сторін конфлікту. Це такі інституції, як Верховний комісар ООН з прав людини (OHCHR), Міжнародний трибунал з прав людини (IHRC), Робоча група ООН з питань діяльності в галузі прав людини в умовах війни (UNWGHR), Високий комісар з питань біженців (УВКБ) (UNHCR), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та інші.

Як зазначила у своєму дослідженні М. Лазарева: «В Україні в інституційно-організаційному аспекті провідна роль у забезпеченні прав і свобод людини і громадянина належить Президентові України. Відповідно до ст. 102 Конституції України він є гарантом прав і свобод людини і громадянина. Реалізація цих повноважень Президента здійснюється через ініціювання законів, видання указів, спрямованих на забезпечення прав і свобод людини і громадянина» [7, с. 51].

Важливу роль у забезпеченні прав та свобод людини в умовах війни відіграє Конституційний Суд України. Згідно статті 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» він є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України. Конституційний Суд України забезпечує права та свободи людини шляхом виконання ряду ключових функцій та повноважень, а саме:

- Конституційний Суд має повноваження перевіряти конституційність законів та інших нормативних актів, в тому числі тих, що стосуються обмеження прав і свобод людини в умовах війни. Це дозволяє забезпечити відповідність прийнятих заходів конституційним стандартам і обмежити можливість введення непропорційних обмежень прав громадян.

- Конституційний Суд має завдання захищати конституційні права та свободи громадян, незалежно від обставин, включаючи час війни. Він розглядає скарги громадян на порушення їхніх конституційних прав і може видавати відповідні рішення та ухвали для відновлення порушених прав.

- У ситуаціях воєнного конфлікту може виникати потреба в інтерпретації конституційних норм та їх адаптації до нових умов. Конституційний Суд може виступати як орган, який роз'яснює зміст конституційних положень у контексті війни та забезпечує їхню відповідність загальним принципам правової держави.

- Рішення та ухвали Конституційного Суду формують судову практику і стають прикладом для інших органів влади. У ситуаціях воєнного стану ця судова практика може визначати стандарти захисту прав та свобод громадян, а також умови застосування обмежень [3].

Також, слід зазначити, що в Україні існує посада Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, діяльність якого регулюється Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23.12.1997 № 776/97-ВР, згідно з яким Уповноважений Верховної Ради України з прав

людини має низку повноважень для здійснення ефективного контролю за додержанням встановлених прав і свобод людини і громадянина відповідними державними органами [5].

В. Дорошенко у своєму дослідженні правових механізмів захисту прав людини під час війни робить висновок про те, що загалом правова система включає як національні, так і міжнародні форми та способи захисту прав людини під час війни, кожен з яких може бути використано особами, які зазнали протиправних дій під час війни, а ратифікація міжнародних нормативно-правових актів сприяє спрощенню формалізованості звернення громадян щодо захисту їх порушених прав під час війни, що корелюється з євроінтеграційною спрямованістю України [6, с. 324].

На наш погляд одним із напрямків розвитку наукових досліджень у цій сфері може бути встановлення законодавчо закріплених принципів запровадження обмежень прав людини в умовах воєнного стану, що будуть вважатися критеріями відповідних обмежень. Такі принципи можуть стати деякою гарантією недопущення зловживання з боку державних органів або посадових осіб щодо обмеження прав з метою реалізації економічних і політичних інтересів. Тому вважаємо доцільним запровадити до законодавства нашої держави наступні положення:

- заборона превентивного обмеження прав і свобод – тобто запровадження таких обмежень можливе лише за наявності реальної загрози безпеці суспільства або держави, що викликана крайньою необхідністю для захисту;

- чіткість встановлених обмежень – встановлені обмеження мають бути чітко сформульовані, щоб не допустити довільного тлумачення цих обмежень;

- пропорційність запроваджуваних обмежень – відповідність ступеня обмеження прав тій вагомій меті, задля якої вводяться такі обмеження;

- неприпустимість дискримінації – усі рівні перед законом і судом, тому неприпустимо обмеження прав у більшій або меншій мірі в залежності від будь-яких ознак;

- доцільність обмежень – наявність прав та інтересів, що потребують захисту, реальна або потенційна можливість спричинення шкоди державним чи суспільним інтересам та неможливість захисту зазначених інтересів іншим чином;

- гласність – сповіщення про введення воєнного стану, про існуючий стан в державі та щодо здійснених заходів.

Отже, підсумовуючи, наголошуємо на тому, що права людини, безумовно, є найвищою цінністю та будь-яка діяльність держави повинна здійснюватись на користь людини. Обмеження деяких прав людини в умовах правового режиму воєнного стану є вимушеним заходом, зумовленим необхідністю організації життя держави на належному рівні. Воно повинно бути доцільним, обґрунтованим, тимчасовим, пропорційним та необхідними для досягнення законної мети – забезпечення безпеки та мирного врегулювання конфлікту, відповідати встановленим вимогам і принципам як національного, так і міжнародного законодавства.

Список використаних джерел

1. Конституція України.
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950, яка набрала чинності для України 11 вересня 1997 року
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 № 2136-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>.
4. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05.2012 № 4765-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>.
5. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23.12.1997 № 776/97-ВР.
6. Дорошенко В.А. «Правові механізми захисту прав людини під час війни» Юридичний науковий електронний журнал, вип. 2, 2023 рік, с.323-325
7. Лазарева М.Д «Стан забезпечення прав людини в Україні на сучасному етапі» Юридичний науковий електронний журнал, вип.1, 2020 рік, С. 51-52 http://www.lsej.org.ua/1_2020/13.pdf.
8. Петренко В.В., Басараб В.С «Падіння демократії в Угорщині» Політологічний вісник, 91, 2023 рік, с. 221-224.
9. Тополевський Р. Б. «Право на мирні зібрання: європейські стандарти реалізації» Юридичний науковий електронний журнал, вип.12, 2022 рік, С. 61-63. http://www.lsej.org.ua/12_2022/10.pdf.

Беньковський Сергій Юрійович,
начальник кафедри соціально-гуманітарних
та правового дисциплін факультету забезпечення
державної безпеки Київського інституту
Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент

СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ З ДЕОКУПАЦІЇ ТИМЧАСОВО НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ РЕГІОНІВ НА СХОДІ Й ПІВДНІ КРАЇНИ

Стратегії України з деокупації тимчасово непідконтрольних регіонів на Сході й Півдні країни мають відображати фіксацію й позови до міжнародних судів щодо злочинів російських військових проти нашої країни, які, зокрема, включають:

Незаконні атаки на цивільних громадян.

рф систематично проводить акти ракетних атак і бомбардувань по всій території України. ЗС росії систематично використовують зброю, заборонену Женевською конвенцією (фосфорні та касетні боєприпаси), навмисно наносять удари по об'єктам критичної й цивільної інфраструктури, обстрілюють

гуманітарні коридори. Фіксується спрямоване застосування російськими військово-повітряними силами бомб великої потужності проти цивільних об'єктів, що майже напевно спричинило загибель сотень і тисяч мирних осіб. Основними прикладами цього є ряд ракетних ударів по житлових будинках та місцях скупчення цивільного населення, зокрема:

16 березня 2022 р. – авіаудар по Драмтеатру в м. Маріуполь із надписом «діти» поруч з будівлею, бомбосховище слугувало укриттям для більше ніж 1 300 цивільних осіб, в результаті удару загинуло щонайменше 300 осіб та велика кількість отримала травми.

8 квітня 2022 р. російські війська завдали ракетного удару по залізничному вокзалу в Краматорську, де велика кількість людей очікувала на евакуаційний потяг, у результаті удару загинуло 60 людей і 11 отримало поранення.

23 квітня 2022 р. ракетний удар по житловій багатоповерхівці у м. Одеса в результаті якої загинуло 8 людей в т.ч. 3-х місячна дитина та 18 отримали поранення та інші злочинні випадки.

Також систематично здійснюється обстріл прифронтових зон, де проживає цивільне населення, у результаті чого часто відбувається руйнування приватних будинків, однак наразі неможливо провести точний облік руйнувань. Міста в яких ведуться активні бойові дії зруйновано на 80-90%, повністю зруйнована цивільна інфраструктура, зокрема: Маріуполь, Бахмут, Попасна, Сєверодонецьк, Лисичанськ, Соледар, Мар'янка, Авдіївка, Кременна, Рубіжне [1-32].

Атаки на особливо захищені об'єкти

Станом на січень 2023 року щонайменше 4 497 закладів соціальної сфери, освіти та охорони здоров'я зазнали прямих збитків внаслідок повномасштабного вторгнення рф, а саме, 3 127 – закладів освіти (школи, садочки, вищі); 1245 – медичні заклади (амбулаторії, лікарні); 154 – заклади соціального захисту (санаторії, соціальні центри, інтернати).

Протягом осені-зими 2022 року зс рф здійснювали неодноразові удари по об'єктах енергетичної інфраструктури, в результаті чого було виведено з ладу понад 50% енергетичної системи України. Як наслідок – було знеструмлено лікарні, дитбудинки, будинки для людей похилого віку, що безпосередньо порушує норми міжнародного гуманітарного та кримінального права стосовно особливого захисту цивільних об'єктів у силу їх гуманітарної значущості [2-28].

Тортури та умисні вбивства

Поширеним явищем на підконтрольних рф територіях стало затримання цивільних. Більшість жертв були теперішніми або колишніми службовцями місцевих органів влади, правозахисниками або громадським активістами, журналістами чи відставними військовими ЗСУ. Викрадені таким чином громадяни нерідко зазнають катувань та жорсткого поводження, зафіксовані непоодинокі випадки коли жертв знаходили мертвими.

Зокрема, після деокупації в Київській області було знайдено близько 400 страчених та закатованих цивільних осіб, у більшості жертв були зв'язані руки за спиною та сліди тортур на тілі, що свідчить про катування напередодні. 90% загиблих мирних жителів Бучі втратили життя унаслідок розстрілів російськими військовими.

Також зафіксовані репресії й страти цивільних осіб у Сумській, Чернігівській, Харківській областях, де на деокупованих територіях було виявлено безліч братських могил [1-32].

Доступ до полонених

Наразі міжнародні гуманітарні організації не можуть отримати від рф повний та безперешкодний доступ до полонених – як цивільних так і військових. рф продовжує використовувати фейкову аргументацію про складнощі координації погодження між силовими відомствами рф візиту делегації до місць ув'язнення полонених (якщо мова йде про територію рф). Водночас у разі знаходження полонених на ТОТ України, рф посиляється на безпекові чинники.

Загальновідома є резонансна ситуація із розстрілом беззбройного українського військовослужбовця після його слів «Слава Україні», що був знятий на відео та розповсюджений у мережі. Дані факти є прямим порушенням міжнародного гуманітарного права [1-32].

Сексуальне насильство

Зґвалтування та інші форми сексуального насильства російських військовослужбовців на тимчасово окупованих територіях України складають воєнний злочин, злочин проти людяності та порушення міжнародного гуманітарного права. Сексуальне насильство також може дорівнюватися до тортур або нелюдського поводження, що складає окремий склад воєнного злочину та brutальне порушення міжнародного гуманітарного права [1-32].

Насильне переміщення та депортація цивільного населення; викрадення і примусове вивезення українських дітей до рф; вивезення зерна та істотне погіршення рівня продовольчої безпеки на окупованих територіях; розграбування та експропріація власності; використання живих щитів; атаки, які спричиняють серйозну шкоду навколишньому середовищу; змушення громадян України до служби в російській армії та багато інших злочинів, які вчиняють російські військові проти нашої країни.

Крім того, важливо зазначити, що заходи Української держави щодо реінтеграції тимчасово окупованих територій України є комплексними та мають виражений політичний характер, тому вимагають вирішення багатьох питань та подальших дій, які повинні бути ефективними і результативними. Серед них варто враховувати наступне:

Акцент на принципі «боротьби за людей» як основі політики реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Це включає перехідне правосуддя, підтримку внутрішньо переміщених осіб та молоді з окупованих територій, а також компенсацію втраченого майна. Мешканці ТОТ повинні відчувати, що держава піклується про них та захищає їхні права.

Забезпечення прозорості політики шляхом додержання принципів доказовості. Розробка нормативно-правових актів та політик повинна враховувати експертну думку та використовувати дані опитувань, а також засвідчений досвід інших країн.

Критичний аналіз міжнародного досвіду як інструмент для розвитку ефективних заходів, враховуючи особливості українського контексту та вивчаючи не лише успішні практики, але й невдачі.

Здійснення політики, що враховує як цілі та інтереси держави, так і громадську думку. Комунікаційна політика повинна бути спрямована на будівництво довіри та уникання популістичних настроїв, зокрема в контексті перехідного правосуддя, амністії та відповідальності за вчинені дії.

Прийняття документів, спрямованих на реінтеграцію, таких як стратегії та плани дій до 2025 року, стратегії інформаційної безпеки, стратегії зовнішньої політики та нормативної бази для вирішення питань власності на тимчасово окупованих територіях.

Посилення координації між державними органами у розробці напрямів політики реінтеграції, включаючи вирішення конфліктів у нормативно-процесуальних актах.

Взаємодія з громадським суспільством, включаючи участь громадянського суспільства у розробці політик і законів, пов'язаних з реінтеграцією, та забезпечення контролю за їх ефективністю.

Підсилення і завершення розпочатих інституційних реформ, таких як децентралізація, реформи судових органів та зміцнення обороноздатності, які слугують аргументами для України у процесі реінтеграції.

Слід зазначити, що ефективність взаємодії громадянського суспільства зі структурами державного управління залежить від трансформацій, які відбуваються в Україні упродовж останніх років (економічна криза, війна).

Отже, стратегії України з деокупації тимчасово непідконтрольних регіонів на Сході й Півдні країни мають відображати фіксацію й позови до міжнародних судів щодо злочинів російських військових проти нашої країни. Крім того, заходи Української держави щодо реінтеграції тимчасово окупованих територій України повинні мати комплексний та загально виражений політичний характер, тому вимагають вирішення багатьох питань та подальших дій, які повинні бути ефективними і результативними.

Список використаних джерел

1. Міжнародний суд ООН розглядає позов України проти Росії за конвенцією про геноцид. До позову долучились 32 країни. URL: <https://detector.media/infospace/article/212335/2023-06-10-mizhnarodnyy-sud-oon-rozghlyadaie-pozov-ukrainy-proty-rosii-za-konventsiiyeu-pro-genotsyd-do-pozovu-doluchyls-32-krainy>.

2. Круглий стіл «Геноцид українців під час російсько-української війни 2014-2022». URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/anonsy-podiy/kruglyy-stil-genocyd-ukrayinciv-pid-chas-rosiysko-ukrayinskoyi-viyny-2014-2022>.

*Ботнаренко Ірина Анатоліївна,
старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ДОКТРИНАЛЬНИЙ ДИСКУРС ГЕНДЕРНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

«Громадяни мають рівні конституційні права й свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» – такий зміст має ст. 24 Основного Закону нашої держави. Даною статтею Конституції України закріплено як умови рівності усіх без винятку осіб перед законом, так і однакові можливості щодо свободи дій незалежно від статі без будь-яких державних обмежень або надання переваг, що заперечує або зменшує їх рівне здійснення.

Окрім Конституції України, станом на сьогодні, в Україні діє більше десяти нормативних актів, які складають основу правового регулювання питань гендерної рівності, зокрема: а) Закони України: «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР), «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV), «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII), «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (від 6 вересня 2012 р. № 5207-VI); б) Укази Президента України: «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» (від 30 вересня 2019 р. № 722/2019), «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку» (від 2 червня 2021 р. № 225/2021); в) розпорядження Кабінету Міністрів України («Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності» від 16 вересня 2020 р. № 1128 р, «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року» від 28 жовтня 2020 р. № 1544-р) та інші.

Рівність прав жінок і чоловіків є одним з фундаментальних принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй [1]. Хоча рівність прав та можливостей жінок і чоловіків, зауважує Г.Ю. Лук'янова, визначено центральним напрямком політики в діяльності Європейського Союзу, але реальність України демонструє очевидний відступ від принципів гендерної рівності в умовах дії правового режиму воєнного стану [2]. Зокрема, вчена наголошує на таких гендерних проблемах, виникнення яких пов'язується з війною: частковій втраті або ж неможливості функціонування на належному рівні – спеціалізованих служб підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі; небувалій гендерній нерівності в Україні, через закриті кордони й мобілізацію чоловіків; погіршення доступу до послуг охорони здоров'я;

позбавлення можливостей бути учасниками прийняття рішень з адміністративних та політичних питань на тимчасово окупованих територіях тощо [2]. У цьому аспекті не можемо не відмітити «уразливість» прав жінок у результаті вимушених переселень під час воєнного стану до більш безпечних регіонів чи до інших країн.

До особливостей гендерної політики у сучасній Україні можна віднести політичний традиціоналізм, порушення сприйняття рівноцінності чоловіків та жінок та намагання витіснення останніх з площини управлінської сфери, матеріальна нерівність об'єктів гендерної політики тощо. Також однією з основних причин того, визначених Т.М. Дисюк, що проблема гендерної рівності все ще не набула політичного значення в українському суспільстві, є несприйняття її як складника процесу демократизації та реалізації прав людини [3]. Разом з тим, українське суспільство досить швидко згуртувалося у відповідь на вторгнення: частина чоловіків призвалася в армію, інша частина – добровільно вступила до Збройних сил України (ЗСУ). Дехто з тих, хто не був призваний, надав підтримку ЗСУ іншими можливими способами, наприклад, зробивши свій внесок у зміцнення інфраструктури. Жінки також активно беруть участь у військовій службі. Зокрема, 12 % від особового складу ЗСУ становлять жінки-військовослужбовці, і 22 % становлять жінки від усього особового складу ЗСУ [4]. Разом з тим, науковці (І.О. Грицай, Л.Р. Наливайко та ін.) неодноразово акцентують увагу на наявності гендерного дисбалансу та існуючих складнощах у забезпеченні гендерних принципів. Зокрема, для жінок досі діє обмеження на прийом на посади офіцерського складу. У Збройних Силах України лише 9 % офіцерських посад обіймають жінки, і лише три жінки мають генеральське звання [5]. Також жінки не зможуть отримати посаду на підводних човнах і надводних кораблях, в управлінні бригад надводних кораблів, підрозділах пожежогасіння, які передбачають непряме гасіння пожеж, а також підрозділах тилового забезпечення, що передбачають використання вибухонебезпечних реактивів [6]. В умовах тотальної війни українською владою разом з неурядовими організаціями та міжнародними партнерами розпочато роботу щодо створення системи реагування та протидії різним видам насильства, підтримки жертв війни та забезпечення рівних можливостей для чоловіків і жінок за такими напрямками: а) прийнято закони щодо протидії дискримінації за ознакою статі в рекламі («Про внесення змін до Закону України «Про рекламу» щодо протидії дискримінації за ознакою статі» від 10 вересня 2021 р. № 1750-IX), а також щодо рівних можливостей матері й батька, які є військовослужбовцями, на догляд за дитиною в особливий період («Про внесення змін до статті 10-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо рівних можливостей матері і батька, які є військовослужбовцями, на догляд за дитиною в особливий період» від 29 липня 2022 р. № 2490-IX); б) схвалено Державну стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки (№ 752-р. від 12 серпня 2022 р.); в) на виконання зазначеного документу ухвалено Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та операційний

план її реалізації до 2024 року; г) запущено проекти (групові заняття з психологічної підтримки жінок та дівчат «Тримайся, сестер», що реалізується ГО «Жіночий ветеранський рух» у межах проекту ООН Жінки «Трансформаційні підходи для досягнення гендерної рівності в Україні»; «Women for Ukraine» для допомоги українкам, які втратили роботу і/або дохід внаслідок війни, знайти нові можливості для працевлаштування та професійного розвитку [7]; д) Міністерством соціальної політики України затверджено наказ від 27 грудня 2022 р. № 359 «Про затвердження Методичних рекомендацій з реалізації гендерного підходу та підходу, що базується на дотриманні прав людини, на рівні територіальних громад» [8].

Законом України від 22 листопада 2023 р. № 3494-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання та використання відпусток, а також інших питань» новим видом відпусток – відпусткою при народженні дитини тривалістю до 14 календарних днів, що оплачується за рахунок роботодавця. Згідно з внесеними змінами, як матері, так і батьку може надаватись відпустка по догляду за дитиною до 3 років та додаткова соціальна відпустка сім'ям з дітьми [9]. На нашу думку, це суттєвий прогресивний крок нашої держави на шляху до гендерної рівності.

Сьогодні також надзвичайно важливо продовжувати роботу над впровадженням національної гендерної політики в українську військову справу, незважаючи на всі виклики та упередження. Україна повинна цінний досвід цієї війни року об'єктивувати в посилення ролі жінки у військовій сфері. Механізми гендерної рівності повинні стати дієвими, в умовах реального місця та часу. Задля їх досягнення, необхідним є створення таких умов, за яких усі люди, незалежно від статі, могли б зробити свій внесок у захист країни. На наше переконання, такий підхід не тільки сприятиме гендерній рівності, але й зміцнить обороноздатність нашої країни.

Отже, впровадження гендерної рівності в українському суспільстві є невід'ємною складовою трансформації українського суспільства у громадянське суспільство європейського типу. Гендерна рівність має стати ідеологічною основою суспільного життя, щоб її засади були придатними для реалізації в усіх сферах суспільного життя. Гендерний підхід у сфері безпеки і оборони, зауважує О. Стефанішина, підвищить довіру до Збройних Сил, Національної поліції, Національної гвардії, Служби Безпеки, інших силових структур; сприятиме розширенню можливостей щодо протидії негативному інформаційному впливу противника, іншим гібридним загрозам, а також подоланню гендерних стереотипів, від яких страждають і жінки, і чоловіки; покращить соціальну та економічну інфраструктуру для забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків; матиме позитивний вплив на більшу збалансованість між сімейним та професійним життям [10, с. 2–3].

Список використаних джерел

1. Концепція комунікації у сфері гендерної рівності: Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1128-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-%D1%80#Text>.

2. Лук'янова Г. Ю. Гендерна проблематика в умовах дії правового режиму воєнного стану: аналіз ідеологічної складової державної політики та державного управління. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 4. С. 384–387.
3. Дисюк Т. М. Особливості державної гендерної політики в Україні. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/46_2012/32.pdf.
4. Ukrainer (березень 2022 р.). «Зі зброєю чи без. Українські жінки захищають свою державу». URL: <https://www.ukrainer.net/zhinky/>.
5. Гендерна рівність за час війни: здобутки та необхідні зміни. URL: <https://www.chesno.org/post/5879/>
6. Кодакова К. Гендерна рівність, упередження і жіноче лідерство у ЗСУ: про що говорили на спеціальній події Українського жіночого конгресу. URL : <https://divoche.media/> 2023/05/05/henderna-rivnist-uperedzhennia-i-zhinoche-liderstvo-u-zsu-pro-shcho-hovoryly-na-spe tsialniy-podii-ukrainskoho-zhinochoho-konhresu/.
7. Гендерні диспропорції в Україні під час війни. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/henderni-dysproportsiyi-v-ukrayini-pid-chas-viyny>.
8. Про затвердження Методичних рекомендацій з реалізації гендерного підходу та підходу, що базується на дотриманні прав людини, на рівні територіальних громад: наказ Міністерства соціальної політики України від 27 грудня 2022 р. № 359. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/6267.html>.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування надання та використання відпусток, а також інших питань: Закон України від 22 листопада 2023 року № 3494-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3494-20#Text>.
10. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів в систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України / К. Левченко (гол. ред. кол.) та ін. Київ : ФОП Клименко Ю. Я., 2021. 297 с.

***Власенко Валерій Павлович,**
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук
Власенко Антон Федорович,
слідчий слідчого відділення відділу поліції
№ 1 Солом'янського УП ГУНП у м. Києві*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВОЄННОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ

Необхідність приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних правових засад є основою ефективної державної політики будь-якої держави. На сьогодні Україна є членом багатьох міжнародних організацій,

участь у яких передбачає добровільне виконання зобов'язань, що встановлюються в наслідок спільного прийняття міжнародних нормативних актів. На національному рівні імплементація міжнародних зобов'язань відбувається шляхом включення міжнародно-правових засад у національну правову систему з чітким дотриманням цілей і змісту міжнародного припису [1].

Відносини між учасниками міжнародних організацій ґрунтуються на загально правових принципах взаємодії. Зокрема, верховенства права, доброго врядування, забезпечення прав людини і основоположних свобод, солідарності, взаємної довіри, спільної відповідальності й партнерства, непорушності кордонів і незалежності, забезпечення поваги до принципів суверенітету й територіальної цілісності. Про обов'язковість зазначених принципів вказує нормативне положення статті 18 Конституції України, де закріплено «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права» [2].

Законом «Про оборону України» визначено основи оборони, зокрема, «визначаючи способи забезпечення власної безпеки у процесі підготовки держави до оборони та під час воєнних дій, Україна додержується принципів і норм міжнародного права, враховує законні інтереси безпеки інших держав» [3].

У цілому усі міжнародно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері воєнної безпеки та оборони можна поділити на загальні та спеціальні, тобто ті, що безпосередньо стосуються воєнної сфери.

Загальні міжнародно-правові засади державної політики визначені у Статуті ООН (1945 р.), Загальній декларації прав людини (1948 р.), Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.), Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984 р.), Паризькій хартії для нової Європи (1990 р.), Конвенції ООН проти корупції (2003 р.), Міжнародній конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (2006 р.) та ін.

На нашу думку, ключовими загальними засадами у зазначених міжнародних нормативних актах є: міжнародний мир і безпека підтримуються шляхом забезпечення принципів справедливості, рівноправності і самовизначення народів, заохочуючи та розвиваючи повагу до прав і основних свобод людини незалежно від її раси, статі, мови, релігії тощо [4]; воля народу – основа влади уряду, люди зазнають тільки таких обмежень, які встановлені законом в демократичному суспільстві [5]; державна політика формується відповідно до основоположних свобод, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі [6]; запобігання усім формам расової дискримінації [7]; рівноправність чоловіків і жінок [8]; запобігання актам катувань та недопущення видів поводження і покарання, що принижують гідність людини [9]; ніхто не може піддаватися насильницькому зникненню ні за яких умов [10].

Спеціальні міжнародно-правові засади державної політики у сфері воєнної безпеки та оборони визначені у Брюссельській декларації про закони і звичаї війни (1874 р.), Декларації про невикористання куль, що легко розвертаються та сплющуються (1899 р.), IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі (1907 р.), Конвенції про права і обов'язки нейтральних держав та осіб у випадку сухопутної війни (1907 р.), Конвенції про бомбардування морськими силами під час війни (IX Гаазька конвенція 1907 р.), Женевській конвенції від 12 серпня 1949 р «Про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях», «Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб зі складу збройних сил, які потерпіли корабельну аварію на морі», «Про поводження з військовополоненими», «Про захист цивільного населення під час війни», Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (Біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення (1972 р.), Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення (1993 р.) та ін.

У сфері воєнної безпеки та оборони, на нашу думку, ключовими міжнародно-правовими засадами державної політики є: держава, військо якої зайняло територію, мусить піклуватися про зберігання в цілості майна громадян, власності громад, а також релігійних установ та благодійних навчальних, художніх і наукових закладів. Відкриті й незахищені міста, поселення й села не підлягають ні нападів, ні бомбардуванню. Церкви, художні, наукові та благодійні споруди, шпиталі та інші пункти, призначені для зібрання хворих і поранених, бомбардуванню не підлягають. Місто, взяте приступом, не може бути віддане на пограбування військам [11]; кулі, що легко розгортаються або сплющуються в людському тілі заборонені [12]; військовополонені знаходяться під владою уряду супротивної сторони, їх особисті речі, за винятком зброї, військових документів, залишаються їхньою власністю. Забороняється вбивати чи ранити супротивника, який здався, застосовувати зброю, снаряди або речовини, здатні завдати зайві страждання. Забороняється оголошувати скасованими, призупиненими або неприйнятними для розгляду у суді права і позови громадян супротивної сторони, примушувати громадян супротивної сторони брати участь у військових діях. Будь-якій воюючій стороні забороняється примушувати жителів окупованої території надавати інформацію про армію іншої воюючої сторони чи про її засоби оборони, присягати на вірність державі-супротивнику. Сімейна гідність і права, життя фізичних осіб, релігійні переконання і обряди повинні поважатися, приватна власність не підлягає конфіскації [13]; забороняється воюючим державам проводити через територію нейтральної держави війська або обози з військовими або харчами, влаштовувати на її території різного роду пристосування для сполучення з воюючими. На території нейтральної держави не можуть бути сформовані військові загони та установи для вербування на користь воюючої держави [14]; забороняється застосовувати на війні задушливі, отруйні гази, рідин, речовин тощо [15]; обов'язком воюючих держав є гуманне, без будь-якої ворожої дискримінації поводження з особами, які не беруть участі в бойових діях, які

склали зброю, захворіли, зазнали поранення. Також обов'язком є забезпечення населення окупованих територій продуктами харчування, медичними засобами, ліками, підтримувати діяльність медичних установ, вживати заходів для запобігання поширенню інфекційних захворювань та епідемій, пораненим і хворим надавати необхідну допомогу та ін. [16; 17; 18]; особам, які потерпіли корабельну аварію, що перебувають під владою супротивної сторони, або інтернованих, затриманих чи яким-небудь іншим чином позбавлених свободи, не повинно завдаватися шкоди шляхом якоїсь невинуватеної дії або бездіяльності (забороняється піддавати таких осіб фізичним каліцтвам, медичним чи науковим експериментам, видаленню тканин чи органів для пересадки, колективні покарання, взяття заручників, образливе поводження, зґвалтування, примус до проституції або непристойне посягання у будь-якій формі та ін.). Дітям має бути забезпечено необхідне піклування та допомога, вжито заходів для возз'єднання роз'єднаних сімей [19]; у випадку збройного конфлікту необхідно забезпечити охорону культурних цінностей, убезпечити їх від руйнувань, утриматися від використання їх під час конфлікту. Забороняється реквізиція рухомих культурних цінностей до держави-агресора [20]; ні за яких обставин не мати мікробіологічних або інших біологічних агентів або токсинів, які не мають призначення для профілактичних, захисних або інших мирних цілей [21]; ні за яких умов не мати хімічну зброю, не застосовувати її та не передавати будь-кому [22]; заборонено застосовувати будь-яку міну, міну-пастку чи інший пристрій, призначений для того, щоб наносити або здатний завдавати надмірних ушкоджень чи невинуватених страждань [23]; не застосовувати протипіхотні міни, їх не розробляти, не виробляти тощо [24].

Таким чином, наведені міжнародно-правові засади державної політики у сфері воєнної безпеки та оборони вказують на те, що держави, які їх визнали, зобов'язуються враховувати та керуватися ними. Загальнодержавне визнання міжнародно-правових засад гарантує збереження, охорону життя та здоров'я людей, власності, духовних та культурних цінностей народу, нації тощо.

Список використаних джерел

1. Hart H. The Concept of Law. Oxford; UK: Oxford University Press, 1994. 315 p.
2. Конституція України. Основний Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про оборону України. Закон України від 06.12.1991 № 1932-12. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>
4. Статут Організації Об'єднаних Націй. Документ Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Міжнародний білль про права людини. Виклад фактів Харківська правозахисна група. Харків: Фоліо, 2004. 62 с.
6. Про захист прав людини і основоположних свобод. Конвенція Ради Європи від 04.07.1950. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua>.

7. Про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. Конвенція ООН від 21.12.1965. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua>.

8. Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Конвенція ООН від 18.12.1979. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua>.

9. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10.12.1984. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

10. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень. Конвенція ООН від 20.12.2006. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_154

11. Брюссельська декларація про закони і звичаї війни 1874 року Ліга Націй; Декларація, Витяг, Міжнародний документ від 01.01.1874 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_764

12. Декларація про невикористання куль, що легко розвертаються та сплющуються від 29.07.1899. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_196

13. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Міжнародний документ від 18.10.1907. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_222

14. Конвенція про права і обов'язки нейтральних держав і осіб у випадку сухопутної війни від 18.10.1907. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_193 Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів Женева 17.06.1925 URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_198

15. Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів Женева 17 червня 1925 року http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_198

16. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_154

17. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12.08.1949 URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_152

18. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_153

19. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 черв. 1977 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_200

20. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14.05.1954. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_157

21. Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (Біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення від 10.04.1972. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_054

22. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13.01.1993 URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_182

23. Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв з поправками, внесеними 3 травня 1996 року (Протокол II з поправками, внесеними 3 травня 1996 року), що додається до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що наносять надмірні пошкодження або мають невибіркову дію від 03.05.1996 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_310

24. Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення. Міжнародний документ від 18.09.1997. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_379

*Дем'янчук Тетяна Дмитрівна,
докторант кафедри теорії держави і права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент*

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД: ЧИ МОЖЛИВО ПРИТЯГНУТИ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВИНУВАТЦІВ

Людське життя ніколи не було цінністю в радянській правовій системі. Не зважаючи на те, чи це була епоха терору і тоталітаризму чи період лібералізації, ані норми права, ані система права не спрямовувалася на захист людини, її честі та гідності. Своєрідним «феноменом» радянської державності було зневажання прав людини. Відсутність свободи слова, думки та зборів, жорстке придушення будь-якої опозиції до комуністичного режиму, призвели до того, що мільйони людей стали жертвами політичних репресій, включаючи масові депортації, страти в таборах ГУЛАГу та штучні голодомори.

Держава контролювала громадянські, соціальні, політичні та економічні права громадян. Судова система була повністю залежна від номенклатурної партійної верхівки, постійно порушувалося верховенство права. В СРСР та союзних республіках не дотримувалося право на приватне життя, більшість кореспонденції піддавалася цензуруванню. Також мало місце обмеження пересування в межах республіки, а еміграція з країни була практично неможливою. Заборона страйків, зібрань, обмеження релігійних прав громадян були складовою радянської системи права так само, як і порушення прав жінок, дискримінація осіб за ознаками мови чи етнічної приналежності. Перелік обмежень не є вичерпним.

В умовах сьогодення ми є свідками того, як російська окупаційна влада на тимчасово окупованих територіях України, проводить аналогічну політику. Як наслідок, нам доцільно не тільки визначити масштаби злочинів радянської влади, а й сформулювати механізм притягнення до відповідальності за ці злочини росію, як правонаступницю СРСР. Важливо також показати, що сучасна росія

повторює не тільки тоталітарну ідеологію, а й методи тиску на суспільство з метою задоволення власної правової парадигми, яка є абсолютно атрофованою.

Навіть на початку ХХІ ст. ми не можемо говорити про точну кількість жертв радянських репресій. Перші офіційні статистичні дані чіткого обліку осіб, які відбували покарання було представлено 5 січня 1954 р. М.Хрущову. Довідку було підготовлено МВС і підписано генеральним прокурором СРСР Р.Руденком, міністром внутрішніх справ – С.Кругловим та міністром юстиції К.Горшеніним. До довідки було включено осіб, яких арештували й засудили до відбування покарання за контрреволюційні злочини в період з 1921 до 1954 р. Було встановлено, що Колегією ОГПУ, трійками НКВС, Військовою колегією, судами та військовими судами 3777380 чол., в тому числі до вищої міри покарання – 642980.

В іншому звіті який був підготовлений наприкінці 1953 р. МВС СРСР, йшлося, що кількість засуджених осіб за контрреволюційні та інші особливо небезпечні державні злочини за період з 1 січня 1921 по 1 липня 1953 р. складає 4 060 306 осіб. власне 3777380 було засуджено за контрреволюційні злочини і 282926 – за інші особливо небезпечні державні злочини (в цьому випадку не було конкретизовано які саме) [3]. Пік терору припадав на 1930-ті рр., адже тільки впродовж 1930-1938 рр. було ув'язнено більше 2,7 млн осіб. З них 721829 було страчено. При цьому, в 1937 р. кількість вироків, які передбачали засудження до вищої міри покарання становила 44,6%, а 1938 р. – 59,2%. Для прикладу, тільки в ніч на 19 травня 1938 р. в Києві було розстріляно 563 ув'язнених [].

Не зважаючи на те, що перші офіційні статистичні дані про кількість осіб, які відбували покарання було складено 1954 р., їх офіційно оприлюднено тільки у вересні 1989 р. коли в газеті «Комсомольська правда» В.Некрасов оприлюднив дані про 3777380 засуджених осіб в період з 1921 до 1953 р. Цікаво, що ця публікація викликала неоднозначну реакцію. При цьому українські дослідники та публіцисти вказували, що навіть цифра про 3,7 млн. ув'язнених є сфабрикованою, адже особи, які її складали прокурор і два міністри, були особами зацікавленими і навіть в період хрущовської відлиги, вони все ще були людьми системи і не могли вказати на її цілковиту неефективність. Першим хто звернув увагу на можливу фабрикацію був публіцист А.Антонов-Овсієнко, який стверджував, що цифра про менше як 4 млн засуджених за 32 роки є явно зменшеною [1, с. 3]. Власне А.Антонов-Овсієнко у 1981 р. опублікував працю «Час Сталіна: портрет тирана» (The Time of Stalin: Portrait of a Tyranny), де навів цифру, що тільки впродовж 1935-1940-х рр було арештовано більше 18,8 млн. осіб [4, р. 212].

Назагал, можна констатувати, що точну кількість жертв репресій радянської доби можна буде встановити тільки після доступу українських науковців до архівних джерел, в тому числі тих, які знаходяться в росії. Можна висловити припущення, що питання доступу до джерел, зняття грифу секретності зі справ які стосуються діяльності органів НКВС, НКДБ і загалом кримінально-виконавчої системи буде одним із питань переговорів України і росії після закінчення війни.

Стосовно питання про притягнення до відповідальності винуватців репресій, то слід акцентувати увагу на двох складових. По-перше, як кваліфікувати подібні злочини. По-друге, чи можна вважати сучасну росію правонаступницею СРСР. Відповідаючи на перше питання, варто зауважити, що більшість репресивних дій радянської влади проти українців можна кваліфікувати, як злочин проти людяності. Останні, відповідно до Конвенції ООН про незастосування давності до воєнних злочинів та злочинів проти людяності (від 26 листопада 1968 р.) [2] не мають терміну давності, тому фактично неможливо уникнути відповідальності за них. Цікаво, що СРСР ратифікував цю Конвенцію. З огляду на те, що за сучасною росією збереглося саме місце СРСР в Радбезі ООН, вона аналогічно визнається країною підписантом документу, а отже і правонаступницею радянської держави. В цьому випадку, розуміючи злочин проти людяності, як злочин геноциду, впродовж 1921-1946 рр. зафіксовано декілька випадків, коли дії влади можна кваліфікувати, як акт геноциду проти українського народу. На нашу думку, в умовах розслідування сучасних злочинів росії проти мирного населення України, необхідно проаналізувати й аналогічні злочини СРСР.

Таким чином, воєнні злочини росії в Україні є продовженням політики радянської влади 1920-1940-х рр. Масовий терор, вбивство цивільного населення, депортація дорослих і неповнолітніх, переслідування за релігійною, етнічною чи мовною ознаками мають місце і в наш час. Документування подібних злочинів дасть можливість притягнути росію та її політичне керівництво до відповідальності.

Список використаних джерел

1. Антонов-Овсієнко А.В. Протистояння. Літературна газета, 3 квітня 1991 р. С. 3.
2. Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_125#Text.
3. Штогрін І. Дослідники кажуть про мільйони жертв комуністичних репресій в Україні від 1919 по 1991 рік. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/denramyati-gertv-represi%D0%BD/30616759.html>.
4. Antonov-Ovseenko A .The Time of Stalin: Portrait of a Tyranny. New York. 1980. 374 p.

*Дручек Олена Василівна,
доцентка кафедри правового забезпечення
діяльності Національної гвардії України
Київського інституту Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцентка*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА У МЕЖАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗМІСТ ТА КОРЕЛЯЦІЯ ПОНЯТЬ

Збройна агресія російської федерації проти України та ведення на території нашої держави активних бойових дій обумовили необхідність запровадження правового режиму воєнного стану, який передбачає можливість обмеження прав і свобод людини і громадянина. Фаховий аналіз та оцінка проблем забезпечення та меж допустимого обмеження прав і свобод людини та громадянина, у воєнних реаліях та з урахуванням безпекових ризиків, є необхідним для досягнення загальної справедливості, розвитку демократії та гарантій соціальної злагоди у нашій державі.

Проблематику забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зокрема, у аспекті підстав та порядку їх обмеження у воєнний час, розробляють М.Ф. Анісімова, Ю.Г. Барабаш, О.І. Гавриленко, С.О. Горулько, В.А. Дорошенко, М.В. Корнієнко, С.О. Кузніченко, А.А. Моца, А.М. Мерник, А.Я. Палюх, О.В. Осинська, М.В. Савчин, О.В. Славна, С.В. Шевчук, В.Л. Федоренко та ін. Водночас, реалії сьогодення свідчать про необхідність розробки нових теоретико-прикладних підходів як до концепту забезпечення, так і до концепту обмеження прав і свобод людини та громадянина в умовах правового режиму воєнного стану. Одним із необхідних кроків у зазначеному напрямі є аналіз та уточнення змісту ключових понять і категорій.

Аналіз поняття «забезпечення прав і свобод людини та громадянина у період правового режиму воєнного стану» свідчить про відсутність усталеного підходу до його розуміння. У цілому, під забезпеченням розуміють постачання (надання) чого б то не було у достатній кількості; створення комплексу умов, необхідних для його здійснення; надання гарантій. Згідно Великого тлумачного словника української мови, «забезпечити» означає «створити надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки» [1, с. 281]. У юридичній літературі поняття забезпечення найчастіше вживається у розумінні, семантично близькому до понять гарантування, захисту, здійснення, реалізації, охорони тощо. Вважаємо, що максимально точно зміст поняття «забезпечення» розкривається через використання конструкцій «створення умов» або «впорядкування», оскільки означені дії охоплюють як статичну (стан), так і динамічну (процес) складові зазначеної категорії. Також зауважимо, що предметом нашого дослідження є саме правове забезпечення, яке найчастіше розглядається як цілеспрямований вплив на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів [2, с. 327].

На підставі представлених у літературі позицій щодо розуміння категорії правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина можливо виділити

звужений та розширений підхід. Зокрема, А.Ю. Олійник під забезпеченням прав і свобод людини та громадянина розуміє вплив на них за допомогою певних юридичних засобів, насамперед, норм права [3, с. 160]. На думку В.О. Демиденка, забезпеченням прав і свобод людини та громадянина є сприяння їх реалізації, охорона та захист [4, с. 13]. Професор Наливайко О.І. визначає поняття забезпечення прав людини як діяльність органів держави і місцевого самоврядування, громадських об'єднань та громадян зі створення умов (гарантій) для правомірної і неухильної їх реалізації та захисту [5, с. 22]. Натомість, Я.В. Лазур під поняття забезпечення прав і свобод людини та громадянина розуміє здійснюване державою за допомогою адміністративно-правових норм та сукупності адміністративно-правових засобів упорядкування суспільних відносин з метою юридичного закріплення, охорони, реалізації і розвитку прав та свобод громадян у сфері діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування [6, с. 8]. Отже, вузьке розуміння поняття забезпечення прав і свобод людини і громадянина передбачає віднесення до його обсягу переважно динамічних елементів. Натомість, у межах широкого підходу, який здається нам методологічно виправданим, враховується також статична, інституційна, організаційна його складові.

Аналіз наявних результатів розробки поняття «обмеження прав» свідчить, що найчастіше під ним розуміють систему юридичних та фактичних наслідків у вигляді менших за обсягом умов реалізації правових інтересів відповідних фізичних та/чи юридичних осіб, з одночасним задоволенням певних законних інтересів суб'єкта владних повноважень, який запроваджує дані обмеження, або ж інтересів третьої особи, зацікавленої у їх запровадженні. Поняття «обмеження прав і свобод людини та громадянина» здебільшого трактують як допустиме міжнародним та внутрішньодержавним правом законне втручання держави у обсяг прав і свобод людини та громадянина, що відповідає вимогам законності, необхідності, доцільності та співрозмірності цілі, що переслідується.

Вважаємо цілком слушною думку Ю.О. Фігель, що, розглядаючи проблему обмеження прав людини, необхідно вирізняти два поняття: перше – безпосередньо обмеження прав (як позбавлення власників частини прав або частини певного права), друге – обмеження у здійсненні прав (як повна або часткова неможливість реалізації певних прав). Другий підхід до розуміння обмежень припускає, що усі права у повному обсязі залишаються у людини – носія прав, а припиняється тільки можливість їх реалізації. Такий вид обмеження може бути добровільним, або ж вимушеним – застосовується залежно від зовнішніх, здебільшого непередбачуваних, обставин. Приміром, це обмеження може бути наслідком введення надзвичайного чи воєнного стану, обставин, незалежних як від волі окремого індивіда, так, певною мірою, і від волі державної влади [7, с. 359].

Як і у випадку із категорією забезпечення, трактування поняття «обмеження прав і свобод людини та громадянина» характеризується поліваріативністю. Так, О. Скрипнюк під зазначеним поняттям розуміє передбачений Конституцією та законами України режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих основним законом

прав і свобод в інтересах забезпечення прав інших людей, а також забезпечення національної безпеки і оборони України [8, с. 9]. На думку О. В. Андрієвської, обмеження прав і свобод людини і громадянина – це система взаємозв'язаних конституційно-правових засобів та інших складових (цілей, принципів, умов, підстав, форм обмежень), що знаходить своє втілення у соціально корисній поведінці конкретного суб'єкта конституційно-правових відносин, у діях спеціально уповноважених здійснювати конституційно-правові обмеження суб'єктів, як послідовно здійснюваного комплексного процесу, спрямованого на охорону встановлених Основним Законом України цінностей, захист законних інтересів [9, с. 85]. Натомість, М.В. Савчин трактує поняття обмеження прав і свобод людини та громадянина як втручання публічної влади у сферу приватної автономії індивіда виключно на підставі закону, яким запроваджуються певні заходи, спрямовані на забезпечення балансу приватних і публічних інтересів з метою захисту національної безпеки, громадського порядку, життя і здоров'я інших людей, авторитету правосуддя [10, с.291]. Відповідно, сутність зазначеного поняття науковець вбачає у можливості і необхідності легітимного втручання держави у приватну автономію індивіда з метою забезпечення загального блага [11, с. 151-152]. Найбільш виважений підхід до поняття обмеження прав і свобод людини, на нашу думку, демонструє О.В. Осинська, коли визначає його як законодавче звуження змісту та (або) обсягу прав і свобод людини щодо її можливостей мати, володіти, користуватися й розпоряджатися соціальними цінностями, свободою дій і поведінки з метою захисту суверенітету і територіальної цілісності або громадського порядку, забезпечення економічної й інформаційної безпеки, охорони здоров'я, суспільної моралі й забезпечення захисту прав і свобод людини [12, с.5].

На підставі проаналізованих та інших трактувань поняття «обмеження прав і свобод людини та громадянина», вважаємо за можливе до переліку його сутнісних ознак віднести такі, зокрема: а) зазначене поняття є контрверсійним до поняття забезпечення прав і свобод людини та громадянина, оскільки, по суті, є його протилежністю; б) сутність обмеження полягає у зменшенні обсягу дозволених дій чи можливої поведінки суб'єктів; в) обмеження мають чітко визначати не лише предметну, але і просторову та часову межу їх реалізації; г) право їх встановлювати мають лише уповноважені на те суб'єкти, на підставі відповідних нормативно-правових актів, і лише за умови дотриманням відповідної процедури.

Зазначимо, що поняття обмеження, у даному контексті, стосується лише категорії т. зв. відносних прав і свобод людини та громадянина, тобто тих, які в принципі можуть підлягати правомірному обмеженню, за умов необхідності і доцільності цього у демократичному суспільстві. Водночас, існує певний каталог т. зв. абсолютних прав, які за будь-яких обставин жодним чином не можуть бути обмежені. Також зауважимо, що на міжнародному рівні можливість, підстави і межі обмежень прав і свобод людини та громадянина закріплено у низці міжнародно-правових актів, рішеннях Європейського суду з прав людини, правовій доктрині. Зокрема, ст. 29 Загальної декларації прав людини передбачає можливість обмеження прав і свобод людини, встановлюючи при цьому, що при

реалізації своїх прав і свобод людина повинна піддаватися тільки тим обмеженням, які встановлені законодавством з метою забезпечення визнання і поваги до прав та свобод інших і задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві. На рівні національного права підстави обмеження прав і свобод людини регламентуються Конституцією України.

Сучасні стандарти демократії передбачають низку вимог, аби процедура обмеження прав і свобод людини та громадянина була визнана такою, що відповідає умовам демократичного суспільства. Такі вимоги найчастіше називають принципами визнання процедури (механізму) обмеження прав і свобод людини та громадянина правомірними. Зокрема, це принципи: а) законності; б) мінімальної достатності; в) наявності правомірної мети; г) необхідності; ґ) пропорційності (адекватності) заходів. Розкриваючи зміст принципу законності, зазначимо, що умовою його дотримання є, по-перше, наявність чітких і вичерпних законодавчих формулювань щодо підстав такого обмеження; по-друге, – наявність легітимної та заздалегідь передбаченої мети мета відповідного обмеження. Принцип необхідності слід трактувати як неможливість врегулювання зазначеної проблеми, визнаної демократичним суспільством як нагальної і важливої, іншими засобами, окрім тимчасового і легітимного обмеження. Принцип мінімальної достатності означає, що зазначене обмеження є єдино можливим засобом владного впливу, здатним врегулювати відповідну сферу суспільних відносин, а також те, що такі мінімально достатні заходи не виключають інші способи врегулювання та спрямовані на досягнення пропорційності за обмеження права однієї особи та захисту прав інших осіб. Принцип правомірності мети означає, що метою передбачуваних заходів є захист, забезпечення й реалізація прав та інтересів інших осіб, суспільства, національної безпеки й інші цілі, так само передбачені законодавством. Принцип пропорційності (адекватності) заходів визначає співрозмірність між здійсненням основного права та необхідністю його обмежень, адекватність засобів поставленій меті, неприпустимість надмірних обмежень та сваволі.

У контексті аналізу підстав і умов обмеження прав і свобод людини і громадянина, вважаємо слушною думку С.О. Кузніченка [13, с. 34-35] про те, що оцінка правомірності обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану здійснюватися з урахуванням низки критеріїв, таких як: 1) законність, тобто, наявність у національному законодавстві зрозумілого, доступного, передбачуваного та сумісного із верховенством права закону; 2) наявність легітимної мети, тобто, у нашому випадку – відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності; 3) необхідності, тобто, обґрунтованої і реальної можливості існування більшої шкоди у разі відсутності такого обмеження. Доповнюючи зазначений перелік, зауважимо, що ще однією принциповою передумовою обмеження прав і свобод людини та громадянина у період воєнного стану вимогу, відповідно до якої органи влади, уводячи воєнний стан, зобов'язані чітко визначитися з тим, за яких конкретно

умов обмеження можуть бути запроваджені, та шляхом запровадження яких конкретно заходів.

На підставі зазначеного, резюмуємо:

1. Під забезпечення прав і свобод людини та громадянина у межах правового режиму воєнного стану пропонуємо розуміти здійснення державою за допомогою адміністративно-правових норм та сукупності адміністративно-правових засобів упорядкування суспільних відносин з метою юридичного закріплення, охорони, реалізації і розвитку прав та свобод людини і громадянина, за виключенням тих обмежень, які зазначений режим законно установлює.

2. Під обмеженням прав і свобод людини та громадянина у межах правового режиму воєнного стану пропонуємо розуміти втручання публічної влади у сферу приватної автономії індивіда виключно на підставі закону, яким запроваджуються певні заходи, спрямовані на забезпечення балансу приватних і публічних інтересів з метою захисту суверенітету та територіальної цілісності України, громадського та публічного порядку, забезпечення національної безпеки, прав та свобод людини і громадянина.

3. Поняття обмеження прав і свобод людини та громадянина є контрверсійним до поняття забезпечення прав і свобод людини та громадянина, є його протилежністю, оскільки передбачає можливість звуження, на законних підставах та у законний спосіб, обсягу дозволених дій чи можливої поведінки людини та громадянина в умовах правового режиму воєнного стану.

4. Обмеження прав і свобод людини та громадянина у межах правового режиму воєнного стану в Україні має відповідати умовам демократичного суспільства та ґрунтуватися на таких принципах як: законність; мінімальна достатність; наявність правомірної мети; необхідність; пропорційність (адекватність) заходів.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

2. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права: підр. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів освіти / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко та ін.; під ред. М. В. Цвіка. Харків: Право, 2002. 432 с.

3. Олійник А. Ю. Теорія держави і права: навч. посіб. / А.Ю. Олійник, С. Д. Гусарєв та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 176 с.

4. Демиденко В. О. Утвердження і забезпечення конституційних прав та свобод людини і громадянина в діяльності міліції: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.02./Націон. акад. внутр. справ. Київ, 2002. 16 с.

5. Наливайко О. І. Правовий захист людини як предмет дослідження загальної теорії держави і права. *Держава і право. Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Вип. 12. Київ: Інст. держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. С. 18-21.

6. Лазур Я. В. Забезпечення прав і свобод громадян в сфері публічного управління: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07./ Ін-т законодавства ВР України. Київ, 2011. 40 с.

7. Фігель Ю.О. Теоретичні аспекти обмеження прав людини. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки.* 2016. № 837. С. 357-361. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_59. (дата звернення: 05.05.2024 року).

8. Скрипнюк О. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Публічне право.* № 3. (2011). С. 5-11.

9. Андрієвська О. В. Про конституційно-правовий механізм обмеження прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Альманах права. Право і прогрес: складові забезпечення в сучасних умовах.* Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2016. Вип. 7. С. 83–86.

10. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: монографія. Ужгород: РІК-У, 2018. 440 с.

11. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 328 с.

12. Осинська О. В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.

13. Кузнichenko С. О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2022. № 1-2. С. 32-36.

*Іващенко Віта Олександрівна,
професор кафедри кримінології та
кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах правового режиму воєнного стану для України вкрай актуальними залишаються не лише питання збереження та відновлення територіальної цілісності, подолання російської агресії, а й охорони і захисту прав та свобод людини і громадянина. Звернемо увагу, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Зупинимось на окремих заходах правового режиму воєнного стану, що

стосуються права власності. Так, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану: примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, зокрема об'єкти фонду захисних споруд цивільного захисту, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка.

Незважаючи, на можливість обмеження навіть конституційних прав і свобод людини і громадянина, розглянемо особливості кримінально-правової охорони права власності в період дії воєнного стану. Адже відповідно до положень ст. 41 Конституції України ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [2]. Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17 травня 2012 р. [3] визначено механізм передачі, примусового відчуження або вилучення майна у юридичних та фізичних осіб для потреб держави. Важливо не лише забезпечити відшкодування вартості зазначеного майна, отримання наступної повної компенсації, повернення майна, що збереглося, та надання взамін іншого майна, а й захистити від поширених на практиці кримінальних правопорушень проти власності.

Зауважимо, що в структурі злочинності частка таких кримінальних правопорушень завжди була значною.

Особливе занепокоєння викликає вчинення згаданих кримінальних правопорушень проти власності в умовах дії правового режиму воєнного стану. Адже суспільна небезпечність таких діянь істотно підвищується. Так, деякі громадяни змушені були залишити свої домівки, рятуючись від агресії. Нерідко цим користуються правопорушники з метою безперешкодного заволодіння чужим майном, проникаючи до житла, закладів торгівлі чи інших приміщень.

Як засвідчила практика, факти розкрадань з початку повномасштабного вторгнення агресора на територію України стали звичним явищем. Причому такі кримінальні правопорушення вчиняють як окупанти, так і громадяни України. Зауважимо, що іноземці також в Україні підлягають кримінальній відповідальності. Через нові реалії виникла потреба ввести зміни до

Кримінального кодексу України (далі – КК) [4] з метою його приведення до умов дії режиму воєнного стану та забезпечення притягнення до відповідальності за правопорушення, що вчиняються в сучасних умовах.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03.03.2022 р. [5] для таких кримінальних правопорушень як крадіжка, грабіж, розбій, вимагання, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем передбачено нову особливу кваліфікуючу ознаку – вчинення їх в умовах воєнного або надзвичайного стану. Зазначена обставина вплинула на покарання та, як наслідок, на ступінь тяжкості цих правопорушень. На даний час – це тяжкі або особливо тяжкі злочини.

Так, крадіжка (ч. 4 ст. 185 КК) карається позбавленням волі на строк від 5 до 8 років; грабіж (ч. 4 ст. 186 КК) – на строк від 7 до 10 років; розбій (ч. 4 ст. 187 КК) – на строк від 8 до 15 років із конфіскацією майна; вимагання (ч. 4 ст. 189 КК) – на строк від 7 до 12 років із конфіскацією майна; привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ч. 4 ст. 191 КК) – на строк від 5 до 8 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.

У подальшому Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» від 13.07.2023 р. [6] передбачена відповідальність за шахрайство, вчинене в умовах воєнного чи надзвичайного стану, що завдало значної шкоди потерпілому (ч. 3 ст. 190 КК). Карається злочин (в цій частині шахрайство є нетяжким злочином) штрафом від чотирьох тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що потрібно не лише притягувати до кримінальної відповідальності за вчинення розкрадань, а й запобігати цим кримінальним правопорушенням. Важливо інформувати населення, в тому числі через медіа, щодо нових способів вчинення правопорушень, специфіки забезпечення охорони та зберігання приватного майна, особливостей поведінки у різних криміногенних ситуаціях тощо.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17 травня 2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>
4. Кримінальний кодекс України 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України

щодо посилення відповідальності за мародерство» від 3 березня 2022 р. № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>

6. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у каранті кримінальних правопорушень» від 13 липня 2023 р. № 3233-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#n14>

*Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА ЯК МЕТА ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

На початку XXI ст. передовій світовій громадськості здавалося, що людство зруйнувало закон джунглів і нарешті настав справжній мир, а не лише відсутність війни. Остання стала менш прибутковою, а мир став більш вигідним. Проте широкомасштабна війна Російської Федерації (далі – РФ) проти України довела, що всі мирні очікування до 24 лютого виявилися вкрай наївними [1, с. 244]. Російське вторгнення в Україну 2022 р. стало відвертим запереченням Кремлем світового правопорядку, заснованого на зрозумілих правилах і цінностях поваги до людської гідності. Росія без жодних вагань і сентиментів розгорнула брутальну та несправедливу війну в Європі. Вона відверто хизується безкарністю через порушення правил, за якими світ жив майже 80 років. Від самого початку агресії проти України цілями російських ракет були не лише військові об'єкти, а люди: ті, які обрали свободу, свою державу та рідну мову. Дії РФ протягом 2022–2024 рр. не залишають сумніву, що завдання болю, вбивства та катування тих, хто не може чинити збройний спротив, руйнування житла і життя мирних мешканців України – ось справжня ціль РФ.

Ми маємо визнати, що система міжнародної безпеки, як і норми міжнародного гуманітарного і кримінального права, перестали діяти так, як мали б. Світова безпека може триматися на правилах лише тоді, коли цих норм дотримуються. І сьогодні Україна не лише перебуває у війні та обороняє країни Європейського Союзу (далі – ЄС) від війни на їхній території, а й є «полігоном» для напрацювання нових правил стримування агресора, які могли б припинити геноцидні наміри і масові порушення прав людини, а також унеможливили такі випадки надалі в будь-якій частині світу. Торттури, сексуальне насильство стосовно жінок, чоловіків і дітей, позасудові страти, насильницькі зникнення, депортації й примусові переміщення стали реаліями життя людей, які залишилися на територіях, окупованих РФ, без жодної змоги бути захищеними міжнародним правом. У 2024 р. російська армія продовжувала окупацію півдня

та сходу України, обстріли цивільних об'єктів тривають на всій території України. На окремих територіях Луганської та Донецької областей, Автономної Республіки Крим і Севастополя окупація триває понад 10 років, частини Херсонської, Донецької та Запорізької областей потрапили під російський контроль після початку повномасштабного вторгнення 2022 р. [2, с. 5–6].

Для перемоги, повного звільнення української землі від загарбників життєво необхідно здійснити повномасштабні заходи на всіх фронтах – не лише безпосередньо воєнному, а й економічному, інформаційному, політичному, правовому тощо. Особливу роль у забезпеченні стабільності правового розвитку відіграє правова реформа, яка передбачає прогресивні правові зміни (перетворення, нововведення) у воєнний і післявоєнний періоди з метою відновлення та утвердження таких цінностей як невідчужувані права людини, верховенство права, правова держава та громадянське суспільство [1, с. 244]. З огляду на це, до фундаментальних проблем вітчизняної юридичної науки під кутом зору демократичної трансформації українського суспільства належить дослідження природи правової реформи, визначення критеріїв ефективності її реалізації, пов'язаних насамперед з охороною та захистом прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану та післявоєнний період.

Проблеми прав людини, їх генези, класифікацій, особливостей процесів і механізмів захисту та забезпечення тощо осмислюються науковцями в межах різних юридичних наук, результати таких наукових розвідок оприлюднено в чисельних наукових монографіях і статтях, обговорюються на наукових конференціях і симпозіумах. Їх певною мірою втілено у пропозиціях і рекомендаціях стосовно вдосконалення вітчизняного законодавства та міжнародно-правових документів [3, с. 12]. Віддаючи належне проведеним науковим пошукам, відзначимо, що багато з них носять поверховий характер, автори концентрують свою увагу на описі сутності прав людини, їх систематизації, специфіки дії у відповідних сферах державного та суспільного життя. Проте робиться це часто без прив'язки до реальних умов правозастосування, без формулювання конкретних рекомендацій щодо способів чи підходів до вирішення реально існуючих у цій галузі проблем [4, с. 10].

Питання прав людини є найважливішою проблемою внутрішнього та зовнішнього правового розвитку. Їх забезпечення – це той критерій, за яким оцінюється досягнутий рівень демократії в державі. Розпочинаючи з праць стародавніх мислителів (Платона, Арістотеля, Цицерона, Полібія та інших), філософи, соціологи, політики, правознавці намагаються осягнути сутність проблеми прав і свобод людини, окреслити їх історичні й сучасні параметри. Адже місце людини в соціумі, її соціальна роль значною мірою залежать від обсягу прав, які визначають її соціальні можливості, характер життєдіяльності, систему зв'язків людей у суспільстві. Права людини – це соціальна спроможність вільно діяти, самостійно обирати вид і міру своєї поведінки з метою задоволення різнобічних власних матеріальних та духовних інтересів, а також інтересів інших людей, окремих соціумів і суспільства загалом [5, с. 176].

В юридичній літературі забезпечення прав і свобод людини та громадянина розглядається в якості мети державно-правової реформи, основного тренду

модернізації публічного управління, напряму конституційної модернізації, ключового напряму (вектору) правової реформи тощо. Так, забезпечення прав і свобод людини охоплює три елементи діяльності держави та інших уповноважених суб'єктів щодо створення умов для їх охорони та захисту: по-перше, сприяння реалізації прав і свобод людини (позитивний вплив на формування їх загальносоціальних гарантій); по-друге, охорона прав і свобод людини (шляхом застосування заходів, зокрема юридичних, для профілактики порушень прав і свобод); по-третє, захист прав і свобод людини (відновлення порушеного правомірного стану, притягнення порушників до юридичної відповідальності). Наскрізне забезпечення прав і свобод людини та громадянина в усіх сферах, формах і методах діяльності органів публічної влади є імперативом державної правової політики в галузі прав людини, якій має бути підпорядкована реформа всієї правової системи України [6, с. 24].

Правова реформа як складова процесу демократичного перетворення українського соціуму в першу чергу має сприяти загальній меті трансформації суспільства на шляху його роздержавлення, формування демократичної, соціальної, правової держави як політичної форми сучасного відкритого громадянського суспільства. Вона має бути спрямована передусім на приведення суспільного розвитку України у відповідність до політично продекларованих і конституційно закріплених ідеалів і принципів свободи, справедливості, демократії, на створення правових передумов для подальшого розвитку суспільства в умовах політичної та економічної свободи її громадян і забезпечення соціальної справедливості. Як і будь-які інші демократичні перетворення в країні, правова реформа має в кінцевому підсумку слугувати одному з головних публічних інтересів – людині, життя і здоров'я якої, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані на теперішній час державою (відповідно до ст. 3 Конституції України) найвищою соціальною цінністю. Саме благо людини, а не безпосереднє благо держави має стати якісно новою основою суспільного поступу України шляхом демократії. Будь-яка політика, програма, закон, структура або процес управління, спрямовані на демократичну трансформацію суспільства, зокрема національної економіки, втрачають свій перспективний історичний сенс правового прогресу, якщо їм бракує соціальної спрямованості (соціалізації), людського виміру, орієнтованого на врахування і захист приватних потреб та інтересів якомога більшої кількості людей, на забезпечення їх гармонії із загальними (публічними) потребами та інтересами суспільства, зміцнення громадянської злагоди в Україні [7, с. 4].

Згідно з міркуваннями Н.І. Карпачової, головна мета державно-правової реформи в Україні – всебічний захист прав і свобод людини незалежно від ідеології, релігії, національності, статі та кордонів. Визнання, дотримання і захист прав і свобод людини не є виключно внутрішньою справою тієї чи іншої держави. Це – позанаціональне, позатериторіальне – соціально-культурне явище. Права людини мають спільну спадщину, яка полягає в тому, що історія прав людини – це шлях прогресу правового визнання в якості людини тих чи інших осіб, це історія збагачення і поширення принципу рівноправ'я на все більше коло осіб і відносини між ними [8, с. 60]. У свою чергу В.В. Лемак зазначає, що

категорію «правова реформа» доречно розкривати через систему інших взаємопов'язаних між собою понять, які утворюють відповідні поняттєві ряди, в першу чергу такі з них, які характеризують її зміст, а саме: напрями правової реформи, її суб'єкт та об'єкт, співвідношення між ними. «Напрями правової реформи» як поняття відображає призначення правової реформи в суспільстві та розуміння ініціаторів (суб'єкта правової реформи) проблеми визначення окремих нормативних та інституційних систем правової дійсності, котрі підлягають перетворенню. У сучасному постсоціалістичному суспільстві, підсумовує вчений, правова (державно-правова) реформа повинна реалізовуватися в таких взаємопов'язаних напрямках: 1) конституційна реформа; 2) адміністративна реформа; 3) судово-правова реформа; 4) інституційне й юридичне забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, зміцнення основ демократичного режиму; 5) вдосконалення системи законодавства (нормативної бази), підвищення її якості; 6) гармонізація вітчизняного законодавства з нормами ЄС [9, с. 14]. Необхідність віднесення законодавчого забезпечення системи прав і свобод людини в суспільстві, перш за все реальних гарантій, механізмів їх захисту, до основних елементів, напрямів правової реформи, її концепції та стратегії підтримують Н.М. Батанова, Я.І. Ленгер, Н.М. Пархоменко, Т.С. Подорожна, Т.І. Тарахонич та ін.

Дещо іншу точку зору з цього приводу висловлює Ю.М. Оборотов, який стверджує, що більшість досягнень останніх років у правовій сфері було пов'язано з висуванням ідеї прав людини як основної у правовому розвитку. Будучи визначальною рисою західної традиції права, використовуючи стан європоцентризму на юридичній карті світу, права людини не лише посіли центральне місце в міжнародному праві, але й розпочали підмінювати ідею права як таку. На жаль, провідна роль прав людини не забезпечує ефективного впливу права на суспільне життя, свідомість і волю людей, їх поведінку. Складається відчуття втрати консолідуючих і творчих можливостей права у зв'язку з наростанням кризових ситуацій і неконтрольованих процесів. Наявна криза західної традиції права змушує звернутися до питань різноманіття існуючого правового світу з його унікальними правовими культурами. При цьому в новому світлі проявляється проблема прав і обов'язків як найважливіших компонентів права. Мабуть, ігнорування обов'язків у праві настільки ж небезпечно, як і недооцінка ролі прав [10, с. 19]. Водночас деякі положення про гарантії соціально-економічних прав людини та громадянина розглядаються як перепони для розвитку певних галузей, якби парадоксально це не було. Така ситуація склалася, для прикладу, з реформою системи охорони здоров'я. Наразі немає певної відповіді як вийти з дилеми гарантованого обсягу соціально-економічних прав у чинній Конституції України, з одного боку, та заборорою вносити зміни, спрямовані на обмеження прав людини – з іншого [11, с. 256–257].

Окрім того, у 2024 р. в Україні продовжує діяти режим воєнного стану, що має наслідком обмеження деяких прав і свобод. Утім, подальше існування таких обмежень має періодично проходити трискладовий тест: вони мають бути передбачені законом, потрібними для цілей національної безпеки, забезпечення територіальної цілісності, громадського порядку і запобігання

правопорушенням, мають бути необхідними в демократичному суспільстві [1, с. 7]. Воєнний стан доречно розглядати як засіб відновлення умов, за яких людина може ефективно реалізувати свої права та свободи. Відповідно, права людини визначають межі діяльності публічної влади щодо введення воєнного стану і засоби, що нею використовуються. При цьому низка прав не може бути обмежена, а обмеження інших прав не може знищувати їх сутність [12, с. 30].

Отже, в загальній шкалі гуманітарних цінностей права людини, як і сама людина, посідають центральне місце й превалюють над усіма іншими. Їх пріоритет і важливість є беззаперечними, а роль і призначення – очевидними. «Людський вимір» – сутність будь-яких суспільних трансформацій, точка відліку під час вирішення глобальних і поточних завдань, проведення різних суспільних реформ, а також розробки загальнодержавних програм. Забезпечення прав і свобод людини та громадянина є іманентною метою правової реформи як у мирний час, так і в екстраординарних умовах. Правова реформа спрямована на створення дієвих механізмів охорони і захисту прав і свобод людини та громадянина, утвердження верховенства права і зміцнення демократії. Ми маємо бути згуртованими всередині держави та сильними в подальшій боротьбі, щоб захистити права і свободи людини в Україні та здобути перемогу.

Список використаних джерел

1. Кривицький Ю. В. Роль правової реформи в забезпеченні правового розвитку у воєнний і післявоєнний періоди. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 241–246. DOI: 10.33663/2524-017X-2022-13-39
2. Лубінець Д. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/>
3. Тихомиров О. О. Права людини: інформаційний вимір : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 304 с.
4. Основні права людини: німецько-український правовий вимір : монографія / М. В. Савчин та ін. / За ред. Р. С. Мельника. Одеса : Гельветика, 2022. 404 с.
5. Оніщенко Н. До питання про розвиток доктрини прав людини в Україні (роки незалежності). *Право України*. 2013. № 9. С. 176–193.
6. Рабінович П. Загальна концепція правової реформи в Україні: до характеристики вихідних засад. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 1 (12). С. 15–24.
7. Селіванов В. Правова реформа і методологія дослідження фундаментальних проблем юридичної науки. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 4 (15). С. 3–17.
8. Карпачова Н. І. Забезпечення прав людини в процесі державно-правової реформи. *Державно-правова реформа в Україні* : матер. наук.-практ. конф. (Київ, лист. 1997 р.). Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. С. 60 – 64.
9. Лемак В. В. Правова реформа в Чехії і Словаччині в умовах постсоціалістичної модернізації: теоретичні і практичні проблеми : автореф. дис.

... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2003. 40 с.

10. Оборотов Ю. М. Традиції та новації в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2003. 38 с.

11. Пархоменко Н. М. Парадигма правового регулювання в Україні: змістовно-інструментальні виміри : монографія. Київ : Парламентське видавництво, 2023. 320 с.

12. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 27–31. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.5>

Кузьмич Роман Павлович,

*заступник начальника Управління
превентивної діяльності ГУНП в Одеській
області полковник поліції*

Коропатов Олег Миколайович,

*професор кафедри загальноправових дисциплін
Херсонського факультету ОДУВС,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ

Рівень правопорядку і законності в державі та суспільстві певною мірою залежить від ефективності виконання працівниками Національної поліції України завдань, що на них покладені державою.

Важливою гарантією належного виконання працівниками поліції своїх службово-трудових обов'язків є інститут юридичної відповідальності, зокрема дисциплінарної [1, с. 410]. Взагалі, дисциплінарна відповідальність – це один з видів юридичної відповідальності й одна з правових форм впливу, що виражаються в застосуванні роботодавцем, який наділений дисциплінарною владою, дисциплінарних санкцій до працівника, який вчинив дисциплінарний проступок [2, с. 29]. Виходячи із наведеного, можливо визначити: дисциплінарна відповідальність поліцейських – це, особливий вид юридичної відповідальності, який передбачає негативні наслідки відносно поліцейських дисциплінарного характеру за вчинення ними адміністративних або дисциплінарних правопорушень. Дисциплінарна відповідальність працівників Національної поліції України мають наступні особливості: 1) поліцейські є носіями спеціальної відповідальності; 2) зміст дисциплінарного правопорушення поліцейських є ширшим, ніж у інших суб'єктів права; 3) коло дисциплінарних стягнень, які застосовуються до поліцейських є ширшим, ніж коло стягнень, що застосовуються до працівників, які несуть дисциплінарну відповідальність лише за нормами кодексу законів про працю; 4) специфічний порядок притягнення до

дисциплінарної відповідальності; 5) поліцейські притягаються до дисциплінарної відповідальності у разі вчинення будь-якого правопорушення (кримінального, адміністративного, дисциплінарного).

Наша країна перебуває зараз у нових реаліях – у стані нав'язаної війни, що матиме суттєвий вплив на питання дисциплінарної відповідальності поліцейських. Дисциплінарна відповідальність поліцейських регламентується нормами наступних правових актів: Конституції України, Кодексів України: адміністративного судочинства, про адміністративні правопорушення, кримінального, цивільного, Законів України: «Про запобігання корупції», «Про Національну поліцію» [3], «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України», «Про внесення змін до законів України "Про Національну поліцію" та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» [4], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» та ін.

15 березня 2022 року Президентом України підписано Закон України «Про внесення змін до законів України "Про Національну поліцію" та "Про Дисциплінарний статут Національної поліції України" з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану» [4]. Розділ 5 вказаного нормативного акту присвячений питанням службового розслідування в період дії правового режиму воєнного стану. Так, в період дії режиму воєнного стану службове розслідування за фактом порушення поліцейським службової дисципліни може проводитися як дисциплінарною комісією, так і однією особою, у тому числі безпосередньо уповноваженим керівником, який одноособово здійснює передбачені Статутом повноваження дисциплінарної комісії, що зменшило кількість осіб задіяних до проведення службового розслідування. Крім того, зменшено строки проведення службового розслідування: службове розслідування має бути завершено протягом 15 календарних днів з дня його призначення уповноваженим керівником. У разі потреби цей строк може бути продовжений керівником, який призначив службове розслідування, але не більш як на 15 календарних днів. В Законі України про Дисциплінарний статут Національної поліції України, ці строки були відповідно 30 та 60 діб [4].

Під час спілкування з поліцейськими різних регіонів України, які були звільнені з лав Національної поліції України, встановлено, що службове розслідування проводилось виключно керівником підрозділу поліції, при цьому строки проведення службового розслідування складали від 3 до 5 діб. Більша частина службових розслідувань проводила за фактом не прибуття поліцейських за місцем проходження служби. При цьому, 95% працівників було звільнено з лав Національної поліції України, що вказує на зловживання керівниками дисциплінарною владою і необ'єктивністю прийняття рішення.

Висновки. Аналіз відповідальності поліцейських дає можливість встановити наступне:

а) дисциплінарна відповідальність поліцейських – це, особливий вид юридичної відповідальності, який передбачає негативні наслідки відносно

поліцейських дисциплінарного характеру за вчинення ними адміністративних або дисциплінарних правопорушень;

б) до характерних ознак дисциплінарна відповідальність поліцейських належить: 1) поліцейські є носіями спеціальної відповідальності; 2) зміст дисциплінарного правопорушення поліцейських є ширшим, ніж у інших суб'єктів права; 3) коло дисциплінарних стягнень, які застосовуються до поліцейських визначені як в загальних нормативно-правових актах (КЗпП) так і спеціальних (Дисциплінарний статут); 4) специфічний порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності; 5) поліцейські притягаються до дисциплінарної відповідальності у разі вчинення будь-якого правопорушення (кримінального, адміністративного, дисциплінарного).

в) проведення службового розслідування, безпосередньо керівником підрозділу мають, як позитивні наслідки- зменшується час на дисциплінарне провадження; не потребує залучення інших працівників; так і негативні – рішення приймаються поспішно, не завжди вивірено та неупереджено, не обґрунтовано.

Список використаних джерел

1. Цехан Д.М., Коропатов О.М. Деякі питання щодо дисциплінарної Відповідальності поліцейських під час дії режиму воєнного стану Юридичний бюлетень №29, 2023 р. С.410-415.

2. Каленіченко Л.І. Місце і роль національної поліції України у механізмі реалізації юридичної відповідальності Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики ХХІ століття. Харків, 2020. С.26-29.

3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580- VIII. Дата оновлення: 03.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 20.04.2023).

4. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2123-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#n221>(дата звернення: 20.04.2023).

*Лапка Оксана Ярославівна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

РОЛЬ МЕДІА У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Медіа відіграють критичну роль у сучасному суспільстві, особливо під час збройних конфліктів. Їхня здатність інформувати громадськість, впливати на міжнародну політику та сприяти захисту прав людини є незамінною.

Під визначенням «медіа» (від англ., *medium*, посередник) розуміють засоби комунікації, які використовуються для зберігання, відтворення та поширення інформації. Цей термін був вперше використаний у 1954 році медіа дослідником Торонтської школи комунікації Г.М. Маклюеном та до кінця 60-х років ХХ ст. набув поширення в усіх англomовних країнах. До медіа належать друковані ЗМІ, фотографія, радіо та телебачення, реклама та інші. Також у зарубіжних дослідженнях для позначення медіа-технологій, які спрямовані на масову аудиторію за допомогою засобів масової комунікації, вживають термін «мас-медіа», який є синонімічним до засобу масової інформації (ЗМІ) [1, с. 82; 2, с. 236-237]. Американський словник «The American Heritage» дає наступне визначення терміну: «медіа – це засоби комунікації, як радіо та телебачення, газети, журнали та Інтернет, які здійснюють значний вплив на людей» [3; 4, с. 993]. Історичний розвиток та поширення терміну «медіа» відображає еволюцію комунікаційних технологій та їх вплив на суспільство. Впровадження нових медіа-технологій не лише змінило способи передачі інформації, але й вплинуло на структуру та функціонування суспільства, визначивши нові форми взаємодії між людьми та інформаційними потоками. У сучасному світі медіа є невід’ємною частиною повсякденного життя, що робить їх дослідження важливим аспектом для розуміння динаміки соціокультурних процесів.

На виконання вимог Європейського Союзу до України, зокрема для подолання надмірних приватних інтересів у медіапросторі України, впровадження в українському законодавстві положень Директиви Європейського парламенту і Ради 2010/13/ЄС про аудіовізуальні медіа-послуги від 10 березня 2010 року зі змінами, внесеними Директивою (ЄС) 2018/1808 від 14 листопада 2018 року, зміцнення незалежності національного регулятора було розроблено та прийнято Закон України «Про медіа», який набув сили 31 березня 2023 року [5; 6]. Він спрямований на забезпечення реалізації права на свободу вираження поглядів, права на отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації, на забезпечення плюралізму думок і вільного поширення інформації, на захист національних інтересів України та прав користувачів медіа-сервісів, регулювання діяльності у сфері медіа відповідно до принципів прозорості, справедливості та неупередженості, стимулювання конкурентного середовища, рівноправності і незалежності медіа.

Даний Закон став ключовим елементом у забезпеченні інформаційної безпеки, підтриманні національної ідентичності та забезпеченні прозорості та відповідальності медіа в умовах надзвичайних ситуацій. Він встановлює правові рамки для діяльності медіа, що дозволяє ефективніше контролювати поширення інформації, яка може бути використана ворогом для дестабілізації внутрішньої ситуації в країні. Це включає моніторинг та запобігання дезінформації, пропаганді та інформаційним атакам, що сприяють підризу державного суверенітету та територіальної цілісності. Важливим є й те, що він регулює зміст та характер медіа-контенту, що поширюється в умовах війни, сприяючи консолідації суспільства та підтримці морального духу населення. Медіа відіграють важливу роль у формуванні громадської думки, і забезпечення

достовірної та патріотично спрямованої інформації є критично важливим для підтримки національної єдності.

Закон України «Про медіа» [5] став важливим інструментом у сучасних умовах інформаційної війни та гібридних загроз. Основне завдання медіа полягає у забезпеченні інформаційних потреб суспільства через поширення достовірної, об'єктивної та всебічної інформації, яка сприяє формуванню обізнаного, свідомого та активного громадянського суспільства. Закон регламентує діяльність медіа таким чином, щоб вони виконували свою функцію на засадах прозорості, відповідальності та дотримання професійних стандартів журналістики. Під час війни медіа відіграють критично важливу роль у забезпеченні стабільності, підтримці національної єдності та захисті прав людини. Відповідно до Закону України «Про медіа» [5], їхнє завдання стає ще більш значущим, оскільки інформація, яку вони надають, впливає на моральний дух населення, сприйняття війни та міжнародну підтримку.

В умовах війни медіа відіграють важливу роль у забезпеченні прав людини. Зокрема, вони:

- *забезпечують право на інформацію.* Закон України «Про медіа» [5] гарантує громадянам право на отримання достовірної, своєчасної та повної інформації. В умовах війни це право набуває особливої ваги, оскільки інформаційна відкритість сприяє формуванню обізнаної та свідомої громадськості. Медіа виконують функцію поширення важливої інформації про поточну ситуацію, заходи безпеки, гуманітарну допомогу тощо, що дозволяє громадянам приймати обґрунтовані рішення та залишатися в курсі подій;

- *стають на захист свободи слова та вираження.* В умовах війни зростає ризик обмеження свободи слова під приводом національної безпеки. Закон України «Про медіа» [5] визначає межі та умови, за яких можуть бути введені такі обмеження, що забезпечує баланс між необхідністю захисту державних інтересів і правом громадян на вільне висловлювання. Це допомагає запобігти зловживанням владою та захищає журналістів від необґрунтованих переслідувань;

- *протидіють дезінформації та пропаганді.* Закон встановлює чіткі правила щодо достовірності інформації, що поширюється медіа;

Необхідно погодитись з головою Центру прав людини ZMINA Тетяною Печончик, яка наголошує на тому, що «першою жертвою війни стає правда» – універсальна формула, яка стосується усіх збройних конфліктів. Однак, якою б гіркою не була ця правда, важливо не замовчувати її, а з другого боку – не вигадувати того, чого нема, і не видавати бажане за дійсне. Населення має отримувати зі ЗМІ адекватну і засновану на реальній оцінці сил інформацію, щоб приймати доленосні рішення: чи можна повертатися додому, куди діти підуть у школу, де шукати роботу. Дезінформація або видавання бажаного за дійсне може дорого вартувати й вести до розчарування через завищені очікування, які формують ЗМІ [7, с. 6-7].

Отже, в умовах війни боротьба з дезінформацією та пропагандою стає критично важливою для збереження громадського порядку та морального духу населення. Медіа, дотримуючись вимог закону, відіграють важливу роль у

спростуванні фейкових новин та забезпеченні населення правдивою інформацією, що сприяє формуванню стійкості суспільства перед інформаційними атаками.

– *підтримують плюралізм та різноманітність думок.* Закон України «Про медіа»» [5] сприяє збереженню медіа-плюралізму, що є важливим аспектом демократичного суспільства. В умовах війни важливо забезпечити, щоб у медіапросторі звучали різні точки зору, що допомагає уникнути монополізації інформаційного потоку та забезпечує громадянам можливість отримати багатосторонню інформацію;

– *підтримують гуманітарні ініціативи та права людини.* Медіа відіграють важливу роль у висвітленні гуманітарних проблем, порушень прав людини та ініціатив з надання допомоги постраждалим. Медіа повинні приділяти увагу таким питанням, що сприяє підвищенню обізнаності громадськості та міжнародної спільноти про ситуацію на місцях, мобілізації ресурсів та підтримки зусиль з надання допомог та ін.

Таким чином, медіа відіграють вирішальну роль у забезпеченні прав людини під час війни. Вони інформують громадськість, впливають на міжнародну політику та формують громадську думку. Водночас, вони стикаються з численними етичними викликами, які потребують уважного підходу та дотримання професійних стандартів. Захист прав журналістів, забезпечення об'єктивності та захист джерел інформації є ключовими аспектами, що сприяють ефективному виконанню цієї ролі.

Список використаних джерел

1. Самуляк О. В. Проблеми ідентифікації інтернет-ЗМК. Наукові записки Інституту журналістики. 2012. Т. 47. С. 82–84
2. Каплуненко В.О., Бондаренко С.В. Основні підходи до визначення поняття соціальні медіа (огляд зарубіжних та вітчизняних досліджень). URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9274/9218>
3. The Cambridge handbook of multimedia learning / edited by R. E. Mayer. Cambridge University Press, 2005. 643 p.
4. Матвієнків С.М. Регіональні медіа: дефініція поняття та особливості функціонування в умовах російсько-української війни 2022 року. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6342/13378-1?inline=1>
5. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#n2285>
6. Національна рада надає роз'яснення щодо впровадження Закону «Про медіа». URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/natsionalna-rada-nadaye-roz-yasnennya-shhodo-vprovadzhennya-zakonu-pro-media/>
7. Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні. З досвіду роботи Комісії з журналістської етики / За заг. ред. Л. Кузьменко, Л. Куш, М. Дворового, О. Погорелова. Вид. друге, доповн. К., 2023. 138 с. URL: <https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/04/samoregulyacziya-ukrayinskyh-media-pid-chas-diyi-voyennogo-stanu-web.pdf>

*Лапка Оксана Ярославівна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Сівцов Назар Андрійович,
здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти навчально-наукового інституту
заочного та дистанційного навчання
Національної академії внутрішніх справ*

ПРАВА ДИТИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

В умовах збройного конфлікту діти належать до однієї з найбільш вразливих категорій населення, що потребує особливого захисту та підтримки. Міжнародні та національні правові норми, включаючи Конвенцію ООН про права дитини, Женевські конвенції та їхні додаткові протоколи, а також національне законодавство України, забезпечують спеціальні права та гарантії для дітей, які перебувають у зонах конфліктів. Так, ст. 38 Конвенції ООН про права дитини встановлює спеціальну норму, що держави «зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів та стосуються дітей, а також забезпечувати їх дотримання», «вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними» [1], що певною мірою узгоджується з нормами міжнародного гуманітарного права.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах передбачає, що держави-учасниці зобов'язуються вжити «всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб військовослужбовці їхніх збройних сил, які не досягли 18-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях» [2]. Крім того, Факультативний протокол також зобов'язує держав-учасниць вживати всіх можливих заходів з метою попередження вербування і використання у воєнних діях осіб, які не досягли 18-річного віку, озброєними групами, відмінними від збройних сил держави. Такі заходи повинні включати прийняття правових заходів, необхідних для заборони і криміналізації такої практики.

Збройні конфлікти спричиняють непропорційний вплив на представників різних вікових груп: бойові дії та окупація супроводжуються порушенням прав та свобод дитини, серед яких право на життя, на безпеку в умовах бойових дій та війни, на освіту, на здоров'я та розвиток особистості, право бути із сім'єю, а також право на турботу і захист з боку держави [3]. Резолюціями Ради Безпеки 1261(1999), 1379 (2001), 1460 (2003), 1539 (2004) та 1612 (2005) на міжнародному рівні було визначено шість серйозних порушень проти дітей у рамках збройного конфлікту: вбивства та каліцтва; вербування дітей до збройних сил супротивника й використання у бойових діях; згвалтування та інші форми сексуального насильства; викрадення; напади на школи та лікарні; відмова в доступі до гуманітарної допомоги [4].

Вищенаведене вказує, що у період збройних конфліктів міжнародне гуманітарне право встановлює право дітей як на загальний захист, що передбачений для цивільного населення, які не приймають участі у збройних конфліктах, так і на спеціальний захист, враховуючи їх особливу незахищеність. Однак, значним недоліком є той факт, що в системі міжнародно-правових механізмів ефективні лише ті механізми, які дозволяють фіксувати порушення, встановлювати винних осіб, але не дозволяють належним чином запобігти їх вчиненню [5, с. 52].

Україна є учасницею більшості міжнародних актів щодо захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту. Положення вищезазначених та інших міжнародних актів знайшли своє відображення у національному законодавстві. Так, ст. 30 Закону України «Про охорону дитинства» аналогічно до міжнародних норм забороняється участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, залучення та/або втягування дітей до не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань [6].

На підставі аналізу міжнародних актів та нормативно-правових актів національного законодавства, можна сказати, що Основні права дитини в умовах збройного конфлікту включають такі аспекти:

➤ *право на життя, виживання та розвиток.* Основоположне право кожної дитини на життя особливо актуальне в умовах збройного конфлікту, коли ризики для життя та здоров'я дітей значно зростають.

Згідно з даними Офісу Генерального прокурора, в період повномасштабного вторгнення РФ на територію України, загинули 483 дитини, 986 – були поранені. Крім того, станом на лютий 2023 року Національна поліція України отримала 9631 звернення щодо зниклих безвісти дітей з моменту впровадження воєнного стану в Україні – вони стосуються 9764 неповнолітніх. Також 19 тис. 484 дитини були депортовані або примусово переміщені, ще 394 дитини зникли безвісти і зараз знаходяться в розшуку [7].

Держави-учасниці та сторони конфлікту зобов'язані вживати всіх можливих заходів для захисту дітей від фізичних і психологічних травм, забезпечуючи їхнє виживання та сприяючи їхньому фізичному, розумовому та соціальному розвитку.

➤ *захист від насильства, експлуатації та жорстокого поводження.* Військові дії часто призводять до зростання випадків насильства та експлуатації дітей. Міжнародне право забороняє вербування та використання дітей у збройних силах або збройних групах. Крім того, діти мають бути захищені від будь-яких форм жорстокого поводження, включаючи сексуальне насильство, торгівлю дітьми та трудову експлуатацію;

➤ *право на освіту.* В умовах збройного конфлікту забезпечення безперервності освіти є складним завданням, але воно залишається критично важливим для розвитку дітей. Держави повинні вживати заходів для

забезпечення доступу до освіти навіть в умовах конфлікту, створюючи безпечні умови для навчання, відновлюючи зруйновані навчальні заклади та надаючи необхідні ресурси;

- *право на охорону здоров'я.* Збройні конфлікти негативно впливають на системи охорони здоров'я, обмежуючи доступ дітей до медичних послуг та збільшуючи ризики захворювань та травм. Держави та міжнародні організації повинні забезпечувати надання медичної допомоги дітям, включаючи вакцинацію, лікування поранень та захист від інфекційних хвороб;

- *право на відновлення та реабілітацію.* Після завершення конфлікту діти, які пережили військові дії, потребують комплексної підтримки для фізичного та психологічного відновлення. Це включає медичну та психологічну допомогу, реабілітаційні програми, освітні та соціальні проекти, спрямовані на інтеграцію дітей у мирне життя;

- *право на сім'ю та сімейне життя.* Військові дії часто призводять до розлучення сімей, загибелі батьків та втрати зв'язку між родичами. Діти мають право на сімейне життя та підтримку з боку сім'ї. Необхідно вживати заходів для возз'єднання сімей, надання підтримки сиротам та дітям, які втратили батьків, а також забезпечення умов для опіки та усиновлення;

- *право на гуманітарну допомогу.* Діти в зонах конфліктів часто опиняються в умовах нестачі основних життєвих ресурсів, таких як їжа, вода та житло. Гуманітарні організації та держави зобов'язані забезпечувати надання гуманітарної допомоги дітям, задовольняючи їхні основні потреби та створюючи умови для виживання та розвитку;

- *право на участь у прийнятті рішень.* Навіть в умовах збройного конфлікту діти мають право висловлювати свої думки та брати участь у прийнятті рішень, що стосуються їхнього життя. Це право включає участь у визначенні пріоритетів гуманітарної допомоги, освіти та захисту, а також можливість звертатися за допомогою та підтримкою до відповідних органів та організацій та ін.

В умовах війни порушуються усі прав дитини. Необхідно погодитись з Уповноваженою Президента України з прав дитини, яка наголошує на тому, що: «Від війни страждають всі українські діти, адже 7,5 млн. дітей чекають когось з рідних із фронту, ще дуже велика кількість дітей сьогодні змушена прощатися з кимось із батьків, хто загинув від рук російського агресора, багато малюків не можуть ходити до своїх шкіл і гуртків, гратися на дитячих майданчиках та жити у своїх будинках, оскільки вони були зруйновані росіянами» [7].

Сьогодні українські діти опинилися у вкрай вразливому становищі, піддаючись фізичній, психологічній та емоційній травмі. Це обумовлює необхідність вжиття невідкладних заходів як на національному, так і на міжнародному рівнях для захисту прав дітей і забезпечення їхнього благополуччя. Зокрема, на національному рівні, на наш погляд, необхідно:

- продовжити створення та впровадження програм дистанційного навчання для дітей, які перебувають у зонах конфлікту або переміщені всередині країни;
- організувати мобільні освітні центри у зонах конфлікту для забезпечення безперервного навчання

– створювати центри психологічної допомоги для дітей, які постраждали від війни;

– забезпечити їжею, водою, медикаментами та іншими базовими потребами дітей незалежно від їх місця перебування тощо.

Важливою є також активізація міжнародних організацій і країн-донорів для фінансової підтримки програм, спрямованих на захист дітей в Україні.

Підсумовуючи вищевикладене необхідно зазначити, що забезпечення прав дитини в умовах збройного конфлікту вимагає комплексного підходу, що включає захист життя та здоров'я, забезпечення доступу до освіти та медичних послуг, підтримку сімейного життя та гуманітарну допомогу. Міжнародне співтовариство, національні уряди та неурядові організації повинні працювати разом для забезпечення дотримання прав дітей та створення умов для їхнього безпечного та повноцінного розвитку навіть у найскладніших обставинах. Адже, тільки спільними зусиллями можливо мінімізувати негативний вплив війни та забезпечити майбутнє для підростаючого покоління України.

Список використаних джерел

1. Конвенція про права дитини: Конвенція. Міжнародний документ від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

2. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі у збройних конфліктах: Факультативний протокол. Міжнародний документ від 01 січня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text

3. Children affected by armed conflict and violence, 15 July 2022. URL: <https://www.ohchr.org/en/speeches/2022/07/children-affected-armed-conflict-and-violence>

4. Лубінець Д. Грубі порушення прав людини внаслідок збройної агресії проти України: загальний огляд. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/hrubi-porushennia-prav-dytyny-vnaslidok-zbroinoi-ahresii-proty-ukrainy-zahalnyi-ohliad>

5. Баран А., Базан І. Щодо питання міжнародно-правових механізмів захисту прав дітей під час збройних конфліктів. Актуальні проблеми правознавства. 2022. № 3 (31). С. 50-54.

6. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

7. Права дітей під час війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3715651-prava-ditej-pid-cas-vijni.html>

*Левицький Андрій Олегович,
начальник управління криміналістичного забезпечення
Головного слідчого управління
Національної поліції України,
кандидат юридичних наук
Москалюк Олена Михайлівна,
старший спеціаліст-криміналіст з особливих доручень
управління криміналістичного забезпечення
Головного слідчого управління
Національної поліції України,
кандидат юридичних наук*

ТАКТИКА ДОПИТУ ЖІНОК, ЩО ПОТЕРПІЛИ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Вивчення тактики допиту жінок, які стали жертвами насильства, а також чинників, які обумовлюють її особливості, є необхідною умовою удосконалення зазначеної слідчої дії, що у цілому має сприяти покращенню процесу захисту прав жінок-жертв насильства у судових процедурах.

За даними ООН, щорічно понад 1 млн українок зазнають фізичного, сексуального насильства та психологічного тиску в сім'ї, але до правоохоронних органів звертається лише 15% постраждалих [1]. Згідно офіційної інформації, за останні п'ять років в Україні було зафіксовано 10 351 фактів домашнього насильства, зокрема, щодо жінок. Лише у січні 2024 року таких було – 435. Це на 55% більше, ніж у січні 2023 року, коли зареєстрували 280 таких справ [2].

З початком повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну кількість насильницьких злочинів проти жінок суттєво зросла [3]. На окупованих територіях військовослужбовців російської армії вбивають, катують, гвалтують українських жінок, саджають їх у катівні та забирають у полон. Про це свідчать, зокрема, зібрані Національною поліцією та іншими правоохоронними органами численні докази. Категорію насильницьких злочинів, жертвами яких є жінки, у воєнний та мирний час, складають також умисні тяжкі чи середньої тяжкості тілесні ушкодження, побої та мордування; примушування до статевого акту; задоволення статевої пристрасті неприродним способом; замах на вбивство тощо.

Механізм зазначених злочинів характеризується певною специфікою, яку необхідно враховувати в процесі розробки та реалізації тактики допиту їх жертв.

Зокрема, тактика проведення допиту жінок-жертв насильницьких злочинів потребує посиленої уваги до їх психологічного стану. Слід пам'ятати, що унаслідок отриманого стресу та тяжкого переживання поведінка потерпілої особи може приймати неадекватні форми, що у контексті допиту об'єктивується через такі дії, як приховування інформації; замовчування певних фактів; відмова від раніше наданих показів тощо. Найчастіше приховують інформацію від слідства жінки, які мають родинний, дружній або службовий зв'язок із обвинуваченим.

Тактика допиту жінок, що потерпіли від насильницьких злочинів, ґрунтується на комплексі криміналістичних рекомендацій та прийомів, зміст яких обумовлюється багатьма чинниками. Зокрема, вибір тактики може бути обумовлений особистісними характеристиками потерпілої, її належністю до певної класифікаційної групи, а також наявністю та характером взаємозв'язків з обвинуваченими. Особлива увага приділяється забезпеченню комфорту та безпеки потерпілої під час допиту, з метою створення сприятливих умов для реалізації завдань слідства [4, с. 15]. Також суттєвими чинниками, що впливають на ефективність тактики допиту жінок-жертв насильницьких злочинів, є фізичний і моральний стан останніх, їх вік, рівень інтелектуального розвитку, загальний психотип поведінки, вид та характер взаємовідносин із злочинцем.

Відповідно, одним із основних аспектів відповідної тактики допиту є детальне вивчення особистості потерпілої та обставин, пов'язаних із злочином та злочинцем. Окрім загальної інформації, важливим є отримання таких даних, як: а) коло оточення потерпілої; б) відсутність чи наявність у неї захворювань психічного спектру; в) індивідуальні психологічні особливості (характер, темперамент, емоційний стан на час вчинення злочину); г) наявність чи відсутність родинного, службового чи іншого зв'язку із злочинцем; ґ) особливості зовнішності чи деталей одягу, який був на жертві під час вчинення над нею насилля.

З метою забезпечення процесуальних прав жінки-жертви насильницького злочину, у процесі проведення слідчих дій важливим є забезпечення можливості реалізації нею таких прав, як: 1) право ознайомитися із постановою про призначення експертизи; 2) право отримувати повідомлення від слідчих і судових органів про основні процесуальні рішення (пред'явлення обвинувачення, обрання запобіжного заходу та його відміни, накладення арешту на майно, зупинення провадження тощо); 3) право збирати за дорученням слідчого (суду) докази у справі; 4) право заявляти клопотання перед судом другої інстанції про витребування додаткових матеріалів; 5) право бути ознайомленою із матеріалами про відмову в порушенні кримінальної справи, закриття чи зупинення справи незалежно від підстав закриття та зупинення [4, с. 10]. Також перед початком допиту потерпілій слід повідомити про можливі уточнення, доповнення та перевірку її показань.

З метою забезпечення мінімального психоемоційного травматизму жінки-жертви насильницького злочину, процес організації та проведення допиту зазначеної категорії осіб передбачає такі дії, як: а) ознайомлення потерпілої з порядком проведення зазначеної процесуальної дії; б) доведення до відома вимоги конфіденційності наданих свідчень; в) переконання у невідворотній відповідальності винуватого. Максимально бажаним є залучення психолога для здійснення психоемоційної адаптації потерпілої до слідчих дій.

У процесі проведення допиту важливо спостерігати за невербальними діями потерпілої, її жестами, мімікою, інтонацією. Варто також оперативно реагувати на зміни в проявах поведінки потерпілої, слідкувати за її реакцією на запитання та тон розмови. Важливим завданням для слідчого є установлення взаєморозуміння із потерпілою. У цьому зв'язку неприпустимими є негативна

оцінка характеру, поведінки чи способу життя потерпілої, ігнорування її запитань, нехтування її моральним станом, знецінення її думки. Також не слід акцентувати увагу на обставинах, які пом'якшують чи можуть пом'якшити відповідальність обвинуваченого.

У випадку, коли потерпілою від насильницьких злочинів є малолітня чи неповнолітня особа, тактика допиту, крім зазначених, має ґрунтуватися на засадах, що є предметом окремого розгляду. Зокрема, при роботі слідчого із зазначеної категорією слід враховувати вік та особливості психоемоційного розвитку дитини чи підлітка, їх взаємовідносини з обвинуваченими. Необхідно мати на увазі, що зазначена категорія осіб більш залежна від насильника у плані можливості залякування психологічними чи фізичними методами впливу.

Важливими елементами (етапами) підготовки до допиту жінки, що потерпіла від насильницьких злочинів, є своєчасне визначення: а) необхідного і достатнього обсягу інформації про потерпілу; б) кола спеціалістів, залучення яких до проведення слідчих дій є необхідним і бажаним; в) технічних засобів фіксації слідів злочину; г) доцільності і змісту консультацій із відповідними фахівцями.

Отже, тактика проведення допиту жінок, що потерпіли від насильницьких злочинів, характеризується низкою особливостей, обумовлених необхідністю врахування особливої уваги до ситуації та емоційно-психологічних аспектів її сприйняття жертвою. Важливо створити сприятливу та безпечну атмосферу для потерпілої, де вона може відчути підтримку та повагу до своєї гідності.

Допит потерпілих жінок від насильницьких злочинів повинен проводитися з урахуванням можливих травматичних наслідків для них. Важливо дотримуватися принципів етики та гуманного ставлення, уникати виклику додаткового стресу та дискомфорту. Допит може бути ефективним лише у випадку, якщо потерпіла відчуває, що її права та гідність захищені, а інформація, яку вона надає, буде використана для покарання винних.

У цілому, протидія насильству проти жінок вимагає системного підходу та спільних зусиль усіх суспільних секторів. Необхідними кроками у зазначеному напрямі вважаємо: підвищення рівня суспільної уваги до вказаної проблеми; зміну суспільних стереотипів до жертв зазначених злочинів; удосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства; формування нових підходів до реалізації практики фіксації слідів зазначених злочинів та їх розслідування.

Список використаних джерел

1. Аналітична довідка ООН. Гендерно зумовлене насильство. 4 с. URL: https://doi.org/file:///C:/Users/admin/Downloads/UN%20Policy%20Paper%20on%20GBV_FINAL%20UKR.pdf. (дата звернення: 05.05.2024)

2. Opendatabot. Рекордну кількість справ про домашнє насильство зареєстрували у 2024 році. *Опендатабот*. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/domestic-violence-2023> (дата звернення: 05.05.2024)

3. Реалії Д., Горбатенко С. «Для них згвалтування – це зброя». Три дослідниці розповідають, що дізналися про сексуальні злочини військ РФ в Україні. *Radio Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zgvaltuvannia-armija-rf-zvit/32918550.html> (дата звернення: 05.05.2024)

4. Матюшкова Т. П. Тактика допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2006. 20 с.

*Михайліченко Тетяна Олександрівна,
старша наукова співробітниця Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук, доцентка*

СКОРОЧЕННЯ МЕРЕЖІ ДЕРЖАВНИХ І КОМУНАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЯК ПОРУШЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я

Коли говорять про порушення права на безоплатну медичну допомогу, найчастіше згадуються численні справи про вимоги оплати пацієнтами тих чи інших медичних послуг. У той же час Кримінальний кодекс (далі – КК) України передбачає у ч. 2 ст. 184 як кримінальний проступок незаконне скорочення мережі державних і комунальних закладів охорони здоров'я. Однак, дане положення de-facto є мертвим.

Дослідження судової практики в Єдиному державному реєстрі судових рішень засвідчило, що воно не містить жодного вироку щодо незаконного скорочення медичних закладів. У той же час є Постанова Верховного Суду від 13 грудня 2019 року у справі № 461/1824/15-а, якою було визнано протиправною та скасовано ухвалу Львівської міської рад, що передбачала утворення госпрозрахункових відділень стоматологічної допомоги дорослому населенню м. Львова [1].

Водночас контент-аналіз публікацій у ЗМІ засвідчив, що питання про скорочення державних і комунальних закладів охорони здоров'я не втрачає актуальності [2; 3; 4]. Однак, хто ж є суб'єктом даного кримінального проступку? Відповідно до науково-практичних коментарів – це службова особа відповідного органу виконавчої влади, до компетенції якої належить забезпечення існування мережі медичних закладів [5, с. 200; 6, с. 563] . Важливо при цьому, що «не будь-яке скорочення мережі державних та комунальних закладів охорони здоров'я, у яких медична допомога надається безоплатно, утворює склад» досліджуваного кримінального проступку [6, с. 562]. Таким чином, маємо ситуацію, що з одного боку, відповідно до ст. 14 Основ законодавства України про охорону здоров'я мережа державних і комунальних закладів охорони здоров'я формується з урахуванням планів розвитку госпітальних округів, потреб населення у

медичному обслуговуванні, необхідності забезпечення належної якості такого обслуговування, своєчасності, доступності для громадян, ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. При цьому існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. А з іншого боку, у цій же ст. 16 Основ органи місцевого самоврядування здійснюють планування розвитку мережі закладів охорони здоров'я комунальної форми власності, приймають рішення про створення, *припинення, реорганізацію чи перепрофілювання* закладів охорони здоров'я з урахуванням затвердженого у встановленому порядку плану розвитку госпітального округу. Таким чином, у випадках будь-якого скорочення (припинення, реорганізація чи перепрофілювання) не приватних медичних установ, такі дії мали б перевірятися правоохоронними органами. Однак, така діяльність не проводиться.

У результаті ж маємо говорити, що у разі скорочення мережі державних і комунальних закладів охорони здоров'я йдеться про (не)доступність медичної допомоги, а отже, про порушення конституційного права людини на життя та здоров'я. Особливо гостро це питання постає з урахуванням повномасштабного вторгнення по повоєнної відбудови України.

Право на доступність у Європейській хартії прав пацієнтів визначається як «рівний доступ для всіх без дискримінації за ознаками наявності фінансових ресурсів, місця проживання, виду захворювання або часу звернення за допомогою» [7]. Вагомим видається і положення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 р., де доступність визначається як забезпечення рівного доступу всім групам населення до фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів та послуг, як у міських, так і в сільських районах [8]. Заслужує на увагу й прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення доступності медичної та реабілітаційної допомоги у період дії воєнного стану» від 29.07.2022 № 2494-IX, де велика увага приділяється питанням фізичної доступності медичних установ.

Аналіз наукових доробків також засвідчив, що питання про доступність починається з питання про фізичну доступність медичних установ (див. роботи М.І. Максимович, Н.А. Литвин [9, с. 331], І.Я. Сенюти [10, с. 280], О.М. Соловйової [11, с. 112] та інші).

І якщо, як відмічається дослідниками, наразі «найбільш дієвий механізм доступу до медичної допомоги виявляється дистанційний, до якого можна віднести засоби телемедицини. Вони дозволяють забезпечувати доступ домедичної допомоги в екстремальних умовах. У переважній більшості відбуваються ініціативи щодо проведення лікувально-діагностичних консультацій у соціальних мережах або месенджерах, що є доречним з огляду на ситуацію в країні» [9, с. 332]. Однак, лише дистанційне консультування не є ефективним, якщо відсутнім є доступ до медичної продукції. Це ще одна, суміжна проблема. Як засвідчив сумний досвід останніх років, стало масштабне скорочення мережі державних і комунальних аптек. Хоча про потенційні

негативні наслідки скорочення ще до повномасштабного вторгнення застерігав В.М. Пашков [12; 13; 14].

Публікації про це були і в ЗМІ. Приміром, ще у 2014 р. писалося, що «Кількість комунальних аптек на Львівщині різко скорочується. За розрахунками Міністерства охорони здоров'я, їх має бути одна на 20 тис. населення. Львівська область має 56 таких закладів. А мешканців тут 2,6 млн. Тобто комунальних аптек вдвічі менше норми», при цьому зі слів експерта «Саме обласна рада несе відповідальність за те, щоби мешканці області були забезпечені доступними і якісними препаратами» [15]. Як наслідок, вже в перші ж місяці окупації українських територій загострилася гуманітарна криза, зокрема, масово не вистачало лікарських засобів. Причин цього звісно ж багато, однак серед них є й проста відсутність державних і комунальних аптек та аптечних складів, адже мережі приватних аптек зазвичай не мають значних запасів лікарських засобів. Тому швидко виник їх дефіцит.

Отже, підводячи підсумки, слід відмітити, що скорочення мережі державних і комунальних закладів охорони здоров'я, а також аптек і їх складів, порушує права людини на життя та здоров'я. В перспективі повоєнного відновлення важливим є не лише розбудова медичної галузі в Україні, а й забезпечення функціонування аптек у невеликих селах. На даний аспект наразі, на жаль, не звернута увага в Національній стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 р. Не отримав, на жаль, підтримки цей аспект і в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення доступності медичної та реабілітаційної допомоги у період дії воєнного стану» від 29.07.2022 № 2494-IX. Однак саме відсутність медичної продукції знижує і доступність медичної допомоги та реабілітації. Положення ж ч. 2 ст. 184 КК України в теперішній його редакції, як видається, й надалі не буде забезпечувати належний правовий захист. Адже в цьому випадку мають діяти не кримінально-правові механізми захисту.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду від 13 грудня 2019 року у справі № 461/1824/15-а (адміністративне провадження № К/9901/12907/18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86361091>
2. Під гаслом оптимізації в Україні за кілька років закрили сотні сільських лікарень. ТСН. 21 серпня 2026. URL: <https://tsn.ua/groshi/viy-na-za-likarnyu-yak-selyani-buntom-vidstoyali-zberezheniya-medzakladu-731443.html>
3. Треба 270 тисяч, а є 18. Чому скорочують працівників волинської інфекційної лікарні. *Волинські новини*. 13 липня 2021. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/treba-270-tysiach-a-ye-18-chomu-skorochuiut-pratsivnykiv-volynskoyi-infektsiynoyi-likarni/>
4. Працівники Житомирської міської дитячої лікарні виступають проти скорочення персоналу та зменшення зарплати. *Суспільне Житомир*. 23 травня 2023. URL: <https://suspilne.media/zhytomyr/484975-pracivniki-zitomirskoi-miskoi-ditacoi-likarni-vistupaut-proti-skorocenna-personalu-ta-zmensenna-zarplati/>

5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація та ін. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та доп. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
7. Європейська хартія прав пацієнтів
URL: <https://phc.org.ua/sites/default/files/uploads/files/hartia.pdf>
8. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 14.04.2021 № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/366-2021-%D1%80>
9. Максимович М.І., Литвин Н.А. Актуальні проблеми доступу до медицини під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С.330-332. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/80>
10. Сенюта І.Я. Право людини на медичну допомогу: деякі теоретико-практичні аспекти. *Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення)* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (17-18.04.2008, м. Львів). Львів, 2008. С. 277-283. URL: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/02_277.pdf
11. Соловйова О.М. Доступність медичної допомоги. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 109-112.
12. Пашков В.М. Економічна політика держави на фармацевтичному ринку: проблеми господарсько-правового забезпечення. *Галузева економічна політика держави: проблеми правового забезпечення : монографія* / За наук. ред. Д. В. Задихайла. Х. : Юрайт, 2013. С. 54-140.
13. Пашков В. Терміново: все про руйнацію державних та комунальних медичних закладів. *Щотижневик «Аптека»*. 30 березня 2020. URL: <https://www.apteka.ua/article/539411>
14. Пашков В.М. Правові особливості діяльності комунальних закладів охорони здоров'я: право на існування. *Щотижневик «Аптека»*. 11 серпня 2021. URL: <https://www.apteka.ua/article/604904>
15. Межва Л. «Якщо аптека не продає на 50 тисяч у місяць — вона збиткова» — експерт. 14 березня 2014 р. *Gazeta.ua*. URL: https://gazeta.ua/articles/regions/_akscho-apteka-ne-prodaye-na-50-tisyach-u-misyas-vona-zbitkova-ekspert/547197

*Мозоль Наталія Іванівна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ І ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК УМОВА СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Однією з найголовніших цінностей суспільства, запорукою його стабільного розвитку та добробуту як у мирний час, так і в умовах війни є соціальна справедливість.

Окликаємося на власне авторське тлумачення соціальної справедливості як обумовленої природнім правом загальнолюдської цінності, яка представляє собою захищені законом і всім демократичним ладом рівні можливості доступу кожної людини до всіх наявних у демократичному суспільстві соціальних благ, а також розподіл та законне їх використання з урахуванням власного вкладу в суспільство [2, с. 189].

За воєнного стану проблема дотримання соціальної справедливості загострюється та набуває особливої значущості, оскільки саме соціальний розвиток і соціальна справедливість необхідні для забезпечення та підтримання миру і безпеки всередині самої країни.

Таким чином зазначаємо, що суспільно-політична ситуація в Україні на даному історичному етапі зумовлює актуальність розв'язання проблеми встановлення та дотримання соціальної справедливості, оскільки матеріальні, фізичні та психологічні збитки, завдані війною, бойовими діями, тимчасовою окупацією є тими чинниками, що негативно впливають на життя людини. Відтак більшість громадян України потребують соціального захисту та допомоги.

Зазначимо, що актуальні проблеми охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану та післявоєнного періоду зазвичай включають в себе низку складних питань, які часто виникають в подібних ситуаціях. Конкретизуємо деякі з них.

Перш за все воєнні конфлікти можуть призвести до гуманітарних криз, таких як брак доступу до їжі, води, медичної допомоги та житла. Це ставить під загрозу основні права та життя цивільного населення. Тобто є підстави констатувати гуманітарну кризу певної частини громадян.

Окрім того умови воєнного стану призводять до деформації та в окремих випадках до повної відсутності судової системи, що зумовлює порушення прав людини та унеможлиблює захист постраждалих внаслідок незаконних адміністративних або ж кримінальних дій.

Відомо також про те, що за умов воєнного стану може спостерігатися обмеження основних свобод, зокрема свободи слова, зборів та асоціацій. Такий процес загрожує зростанням політичного пригнічення та переслідування громадських активістів і представників засобів масової інформації.

Важливо розуміти ще й те, що воєнні конфлікти часто призводять до такої соціальної проблеми як масова міграція та формування таборів біженців, ставить під загрозу права і безпеку тих, хто вимушений залишати свої домівки.

Розв'язання цих проблем вимагає комплексного підходу, який включає в себе гуманітарну допомогу, міжнародну дипломатію, судову реформу та забезпечення прав людини.

За умов війни зростає важливість оновлення законодавчого супроводу, унормування соціальних відносин, що ґрунтуються на неухильному дотриманні принципів соціальної справедливості.

Відтак акцентуємо увагу на законотворчості соціального змісту, зокрема щодо соціального захисту військовослужбовців і поліцейських, оскільки вона вимагає постійного оновлення залежно від політичних, економічних та соціальних факторів. Зауважимо, що недосконалий зміст законодавства соціального характеру може негативно позначитися як на становищі кожної людини зокрема, так і суспільства в цілому та загострюється в умовах війни. Соціальна справедливість є умовою забезпечення та підтримання позитивних стосунків між громадянами країни та не може бути досягнута в умовах відсутності поваги до прав і свобод людини.

Своєчасним вважаємо прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист» [1]. Метою даного Закону є вдосконалення механізмів забезпечення прав військовослужбовців і поліцейських зокрема на інформацію, медичне забезпечення, відпустки, а також прав на одноразову грошову допомогу в разі загибелі, визначення втрати працездатності, правового регулювання інших питань, пов'язаних із реалізацією прав військовослужбовців і військових під час проходження військової служби.

Так, у редакції Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 23.03.2024 р. тепер зокрема регламентовано набуття права на пенсію за вислугу років, законодавчо обґрунтовано реалізацію права військовослужбовців на інформацію. Відповідно нормам і в строки, що встановлюються Кабінетом Міністрів України здійснюється продовольче забезпечення військовослужбовців, резервістів і військовозобов'язаних, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори.

У Законі також увиразнено гендерний аспект. Зокрема зазначено, що речове, медичне, психологічне та соціальне забезпечення військовослужбовців здійснюється з урахуванням потреб жінок і чоловіків у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Законом встановлюється для військовослужбовців п'ятиденний робочий тиждень із двома вихідними днями, регламентовано надання відпусток. Так, надання військовослужбовцям відпусток здійснюється за умови одночасної відсутності не більше 30 відсотків загальної чисельності військовослужбовців певної категорії відповідного підрозділу. Відпустки, військовослужбовцям надаються зі збереженням грошового забезпечення тривалістю не більше 10 календарних днів. Окрім того військовослужбовцю на підставі висновку військово-лікарської комісії надається відпустка для лікування у зв'язку з хворобою або відпустка для лікування після поранення (контузії, травми або каліцтва) зі збереженням грошового та матеріального забезпечення. Тривалість

такої відпустки визначається характером захворювання або ж поранення. У рік звільнення зі служби військовослужбовцям, які проходять строкову військову службу та підлягають звільненню зі служби у разі невикористання ними відпустки виплачується грошова компенсація за всі невикористані дні відпустки.

Згідно Закону, військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти, які призвані на навчальні та спеціальні збори, мають право на безоплатну медичну допомогу у військово-медичних закладах охорони здоров'я. Під час служби у військовому резерві військовослужбовці, резервісти щорічно проходять медичний огляд, стосовно них проводяться лікувально-профілактичні заходи. Військовослужбовці під час лікування у закладах охорони здоров'я забезпечуються покращеним харчуванням відповідно до норм, які застосовуються у військово-медичних закладах.

Згідно змін, задекларованих у Законі України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей», держава забезпечує безоплатну психологічну допомогу особам, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку із збройною агресією російської федерації проти України, чи виконували службово-бойові завдання в екстремальних (бойових) умовах.

Закон також регламентує порядок обчислення вислуги років та визначення пільгових умов призначення пенсій, визначає розмір одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовця в період дії воєнного стану.

Законом також затверджено зміни до Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України. Зокрема у документі наголошено на необхідності поважати бойові та військові традиції, допомагати іншим військовослужбовцям, які перебувають у небезпеці, стримувати їх від вчинення протиправних дій, поважати честь і гідність кожної людини, не допускати порушень, пов'язаних із дискримінацією за ознакою статі, сексуальним домаганням, насильством за ознакою статі, правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості; дотримуватися принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у службовій діяльності.

Окрім того, Законом від 23.03.2024 затверджено зміни до Закону України «Про Національну поліцію». Зокрема прописано алгоритм часткової втрати працездатності без визначення поліцейському інвалідності та визначення інвалідності, що настала внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час виконання ним службових обов'язків, пов'язаних із виконанням повноважень та основних завдань поліції, чи участі в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та у

період здійснення зазначених заходів, захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, чи в період дії воєнного стану під час безпосередньої участі в заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку із збройною агресією проти України.

Таким чином, у цих змінах увиразнилося вибудовування чіткої системи соціального захисту в українському законодавстві, що ґрунтується на європейських цінностях, задекларованих зокрема у Європейській соціальній хартії та Європейському кодексі соціального забезпечення.

Необхідно усвідомити, що після завершення війни, у післявоєнному періоді люди можуть продовжувати стикається з рядом соціальних проблем, таких як безпека, доступ до основних послуг, а також відновлення прав і свобод, що потребуватиме подальшого правового регулювання. Відтак законотворчий процес має перебувати у подальшому розвитку, вчасно реагувати на виклики часу.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист» від 23.03.2024. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3621-20#n6>. – Назва з екрану.

2. Мозоль Н. І. Роль соціальної справедливості у забезпеченні соціально-економічних прав людини і громадянина в українській державі: дис... канд. юр. наук: 12.00.12; Київський Національний університет внутрішніх справ. Київ, 2009. 239 с.

3. Національна стратегія у сфері прав людини : Указ Президента України від 25 серпня 2015 року N 501/2015. [Електронний ресурс]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/U501_15?an=11.

4. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для другого (магістерського) рівня вищої освіти [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/08/081-pravo-magistr.pdf>. Назва з екрану.

*Назаренко Ольга Анатоліївна,
старший викладач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук*
*Харченко Наталія Петрівна,
старший викладач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук*

ПРАВОВА КУЛЬТУРА СУСПІЛЬСТВА: АКТУАЛЬНА ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Незважаючи на те, що на сьогоднішній день питання правової культури характеризується численною кількістю наукових робіт, які досліджують різні підходи до розкриття її поняття, структури та функцій юридична сфера подальшого їх вивчення залишається достатньо актуальною. Таку, значимість для суспільного життя можна пояснити стрімким розвитком держави та громадянського суспільства. Адже, сучасні суб'єкти політики знаходячись у безперервному процесі всебічного правового та загалом інтелектуального розвитку, спрямовують свою увагу на удосконалення умов для забезпечення соціальних благ. Всі вони повинні відображати у своїй роботі та поведінці засади правової культури, а саме бути наділеними широким спектром знань про право, його сутність та значимість, володіти високим рівнем правосвідомості, правовою ідеологією, правовою психологією, які всі разом мають підтримувати загальні демократичні засади суспільного розвитку. Необхідно розуміти той факт, що правова культура представляє собою не просто досліджуване з позиції теорії права поняття, але й звичайно дійсно важливе з позиції практики явище. Оскільки, будувати потужну правову систему держави без наявності у її суб'єктів правової культури представляється утопічним та безперспективним. Саме тому, варто продовжувати наукові дослідження пов'язані з вивченням такого феномену, як правова культура суспільства.

Важливо звернути увагу на різні підходи до визначення правової культури. Так, Г. Попадинець стверджує, що саме система правових цінностей, що відповідає рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображаються у правовій формі станом свободи особи та інші соціальні цінності представляють собою правову культуру [1, с. 128]. Зокрема, на думку О.О. Барабаша та Котуха О. С. правова культура представляє собою якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – рівнем і станом правової свідомості, системи законодавства, юридичної науки, законності і правопорядку, правозастосовної практики, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини. Передумовою правової культури є наявність певного мінімуму знань права [2, с. 772]. Разом з тим, якщо порівнювати з політичною культурою, як стверджує Г.П. Щедрова, при визначенні поняття політичної культури вихідним буде розуміння суті культури, що відображає ступінь розвитку індивіда, міру людського в людині, характеристику її як суспільної істоти. Зміст і характер

політичної культури ґрунтуються на якостях індивіда як такого, що прагне стати особистістю, наділений людською гідністю, а також прагне брати активну участь в політичному житті [3, с. 39]. У даному випадку робиться наголос на політичний аспект суспільного життя, який поряд з правовим також має важливе соціальне значення, але має інший характер та призначення впливу.

Якщо говорити про правову культуру суспільства слід відмітити, що вона охоплює всі правові явища у динаміці їх розвитку, визначається та характеризується станом загальної культури населення, якістю національного законодавства, рівнем правосвідомості, існуванням гарантій захисту прав і свобод людини та громадянина, станом законності, правопорядку та юридичної практики [1, с. 125]. Виходячи з вище висвітлених підходів можна побачити, що правова культура представляється важливою складовою суспільного життя, яка вимагає наявності правових знань у всіх суб'єктів права та відображає їх реальний рівень, практичну поведінку в житті, а також зачіпає стан забезпечення законності та правопорядку. Загалом, характеризуючи правову культуру варто відміти позицію О.В. Макарової та Ю. І. Крилова, які зазначають, що у процесі державотворення правова культура посідає засадниче місце, оскільки саме вона сприяє становленню громадянського суспільства в державі та правової держави, адже лише на основі верховенства права та високорозвиненого громадянського суспільства можливо побудувати справжню демократичну державу із правосвідомими населенням [4, с. 105]. Дійсно процес формування та розвитку політичної системи суспільства вимагає активного розвитку своєї ідеологічної складової, яка містить у собі поряд з політичною культурою, також й правову культуру. В юридичній літературі зазначається, що структура правової культури суспільства включає в себе: 1) система правових норм як особливих правил поведінки, що зовні знаходять своє відображення у системі нормативно-правових актів та конкретизуючих їх актів індивідуального регулювання; 2) сукупність правовідносин; 3) сукупність суб'єктів права; 4) правосвідомість; 5) режим законності та правопорядку [1, с. 125]. Натомість М.М. Коба з урахуванням існуючих поглядів зазначає, що до структури правової культури суспільства можна віднести, такі функціональні підсистеми правової культури: 1) об'єктивну (діяльнісну); 2) суб'єктну (рівневу); 3) нормативну (інституційну) [5, с. 33]. Такими, у сучасній правничій літературі можна побачити структурні елементи, які наповнюють собою правову культуру.

Також, поряд з цим варто зазначити про функції, які здійснює правова культура, а саме на думку І. О. Шаповалова вона виконує виховну (що включає інформаційну, пізнавальну та комунікативну) та регулятивну функції. Всі вони повинні бути уніфікованими, відображати всі зміни політичного, суспільного, правового життя держави та регулювати за допомогою своїх важелів найбільш важливі суспільні відносини в державі [6, с. 33]. Так, кожна з функцій має свій напрямок впливу, які пов'язуються з накопиченням певних правових знань, їх засвоєнням та вмінням втілюватися в життя на практиці у суспільних відносинах.

Отже, підсумовуючи все вище викладене, варто зазначити, що на сьогоденній день правова культура суспільства продовжує посідати провідне та актуальне місце в правовому, політичному та загалом соціальному житті.

Оскільки, вона демонструє наявність пануючих правових настроїв в середині суспільства, а саме його знання про право та ставлення до нього, вміння на практиці реалізовувати його положення. Правова культура суспільства покликана сприяти підвищенню ефективності роботи над удосконаленням всіх напрямків та сфер громадського життя з метою здійснення позитивного впливу на міжособистісні відносини серед громадян, а також зміцнювати прогресивний демократичний розвиток. Так чи інакше, але правова культура суспільства, правова свідомість, правова психологія та ідеологія відображають внутрішні процеси, які відбуваються в середині політичної системи, а саме почуття, емоції та сприйняття дійсності її суб'єктів через призму права. Таким чином, враховуючи все це, можна спостерігати за притаманними тільки для неї особливостями, які знаходять своє відображення в процесі реального втілення в життя, різних ситуацій пов'язаних з потребою її існування.

Список використаних джерел

1. Попадинець Г. Правова культура як важливий елемент правової системи України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2014. № 782. С. 123–128.
2. Барабаш О. О., Котуха О. С. Розвиток правової культури крізь призму заохочувальних норм у правовій політиці. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 771–773.
3. Щедрова Г. П. Громадянське суспільство і демократична правова держава : проблеми взаємовпливу / Г. П. Щедрова. Київ : ІСДОУ, 1994. 52 с.
4. Макарова О.В., Крилова Ю. І. Проблеми формування правової культури в українському суспільстві. *Право. Серія 18. Економіка і право*. 2015. № 30. С. 104–108.
5. Коба М. М. Правова культура: моделі структуро-системи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 31–33.
6. Шаповалова І. О. Науково-теоретична характеристика правової культури. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 31–34.

*Пікуля Тетяна Олександрівна,
професор кафедри теоретичної юриспруденції
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВИЛУЧЕННЯ ТА ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА НА КОРИСТЬ ДЕРЖАВИ З МЕТОЮ ЗАХИСТУ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Актуальні питання примусового відчуження або вилучення майна в умовах воєнного стану регулюється, ст. 41 Конституції України, статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод,

ст. 353 ЦК України, ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та ст. 3, 4, 9 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану».

Згідно статті 41 Конституції України примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише, як виняток, з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану [1].

У першому протоколі до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, у ст. 1 «Захист власності» встановлено, що «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів» [2].

У ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено можливість військового командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) примусового відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучення майна державних підприємств тощо для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану шляхом видання відповідних документів про це [3]. Зазначене повноваження знаходить свою деталізацію в ст. 23 цього законодавчого акту.

Вилучення майна – це позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою його передачі для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану.

Отже, вилученню в умовах воєнного стану підлягає лише майно, яке перебуває у державній власності.

Слід брати до уваги, що примусове вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів здійснюється без будь-якої компенсації їх вартості.

Обидва випадки, а саме: як вилучення, так і примусове відчуження майна доцільно розглядати як юридичні факти, як засновані на адміністративному акті цивільні правовідношення, як окремі правові інститути. Аналізуючи вилучення та реквізицію як юридичні факти доцільно наголосити, що для настання юридичних наслідків вилучення та примусового відчуження об'єктів права власності на користь держави не достатньо одного юридичного факту. Так, підставами вилучення та реквізиції майна в умовах воєнного стану є юридичний склад, що передбачає сукупність взаємопов'язаних (взаємозалежних) юридичних фактів, які можуть бути із випадковим поєднанням складових чи із поступовим їх накопиченням [4, с. 199].

Кожен з елементів юридичного складу становить певний вид юридичного факту (оголошення воєнного стану, рішення державного органу про вилучення чи реквізицію тощо), тому лише в сукупності він може призвести до припинення права власності у власника та його виникнення у держави. Відповідно, лише за умови накопичення цих юридичних фактів (повного юридичного складу відбудеться настання кінцевого правового результату – припинення права власності у попереднього власника та виникнення у держави. Водночас передумовами для цього будуть законодавчо встановлені норми права, що регулюють подібні відносини, а також належна правосуб'єктність їх учасників.

Підсумовуючи варто зазначити, що правовідносини із примусового вилучення і примусового відчуження майна – це суспільні відносини з припинення права власності поза волею власника, що регулюються як приватноправовими, там і публічними нормами права. Зазначені правовідносини є регуляторними за своєю природою, оскільки спрямовані на закріплення механізму вилучення чи реквізиції майна. Водночас у разі порушення встановлених процедур вилучення чи реквізиції майна з боку держави цілком доречно говорити про виникнення охоронних правовідносин, в межах яких відбуватиметься захист прав та інтересів власника безпідставно вилученого чи реквізованого майна. Тобто, примусове відчуження як і вилучення майна в умовах воєнного стану можливе лише у конкретно визначених випадках. Аналіз діючого законодавства свідчить про наявність передбачених правил (виключність випадків реквізиції; наявність попереднього рішення відповідних органів влади; обов'язкове відшкодування вартості; чітке документальне оформлення), дотримання яких є обов'язковим. З чого робимо висновок, що порушення наведених правил матиме своїм наслідком кримінальну відповідальність для ініціаторів такого вилучення чи реквізиції.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Протоколом № 11 від 11 травня 1994 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU52012?bl=>.
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Правова система України в умовах воєнного стану : збірник наукових праць / за загальною редакцією О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської, М. М. Хоменка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 540 с.

*Ремез Олена Леонідівна,
заступник начальника відділу
забезпечення діяльності Call-центру
Департамент документального забезпечення
Національної поліції України,
доктор філософії*

ФУНКЦІОНУВАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ «ГАРЯЧИХ ЛІНІЙ» ПІД ЧАС ТА ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

В Україні, як і в більшості цивілізованих європейських країн, громадянам забезпечено право на звернення задля захисту чи відновлення своїх порушених прав, подачі інформаційного запиту до органів державної влади, їх посадових осіб, установ, організацій незалежно від форми їх власності.

Задля ефективнішого та зручного способу реалізації такого конституційного права в Україні функціонує ряд спеціалізованих гарячих ліній. Насамперед, найбільш масштабною за різновидами звернень наразі є урядова «гаряча лінія», яка є механізмом комунікації Уряду з громадянами та дозволяє ефективно реагувати на проблемні питання, які порушуються у зверненнях громадян. Функціонує за коротким номером 15 45. Навантаження кількості прийнятих дзвінків у місяць на дану спецлінію сягає 100 тис. – 200 тис. Однак, якщо питання порушені у зверненні не підлягають під компетенцію уряду, такі звернення надсилаються за належністю до відповідного органу або установи для розгляду в установленому порядку чи у межах компетенції.

Разом з тим, на офіційному сайті урядового контактного центру можна знайти номери телефонів різних міністерств – центральних органів виконавчої влади [1]. Серед них гаряча лінія Міністерства внутрішніх справ України, яка функціонує відносно нещодавно (декілька років).

Звернення громадян на телефонну «гарячу лінію» МВС приймаються за єдиним коротким номером 15 36 відповідно до затвердженого графіка роботи. Процедура прийняття звернень громадян відносно стандартна. Кожне звернення реєструється у реєстраційній картці за встановленою формою, в якій зазначаються:

- прізвище, ім'я, по батькові (за наявності) заявника;
- номер телефону, місце проживання (місцезнаходження) заявника, адреса електронної пошти, на яку заявнику може бути надіслана відповідь, або відомості про інші засоби зв'язку з ним;
- суть порушеного питання, зауваження, пропозиції, прохання чи вимоги.

Звернення, в якому не викладено суті порушеного питання, не розглядається, про що оператор «гарячої лінії» повідомляє заявників.

Якщо заявник не називає своїх прізвища, імені або не надає інших відомостей, звернення реєструється як анонімне і розгляду не підлягає.

Винятком є повідомлення про надзвичайні ситуації, кримінальні правопорушення або події, які загрожують державній безпеці України, можуть викликати суспільний резонанс та потребують невідкладного реагування, а також анонімні звернення з питань порушення законодавства у сфері запобігання

корупції, якщо наведена в них інформація стосується конкретної особи та містить фактичні дані, які можуть бути перевірені.

На звернення довідково-консультативного характеру оператори «гарячої лінії», у межах компетенції усно надають необхідні роз'яснення або довідкову інформацію. Якщо заявник застосовує ненормативну лексику, вдається до образ, а також якщо його звернення містить заклики до розпалювання національної, расової, релігійної ворожнечі, оператор «гарячої лінії» має право припинити спілкування з ним та заблокувати за допомогою технічних засобів приймання від нього звернень [2]. Загалом процедура обробки мовленнєвої інформації на усіх спеціалізованих лініях однотипна.

Новою для суспільства, точніше, після повномасштабного вторгнення росії в Україну стала, також, «гаряча лінія» Міністерства у справах ветеранів України (044) 281 08 32. Зателефонувавши за номером 15 49 (далі обрати цифру – 9), ветерани та члени їхніх сімей, а також родини загиблих можуть оперативно отримати відповіді на питання щодо соціального захисту, працевлаштування, медичної, санаторно-курортної реабілітації, психологічної та правової допомоги. «Ветеранська» лінія працює цілодобово у режимі чат-боту, а безпосередньо поспілкуватися з консультантом можна з понеділка по п'ятницю з 8:00 до 20:00 [3]. Наразі кількість дзвінків на дану спецлінію є досить не великою, але поступово зростає. Можливо це пов'язано з тим, що не всі громадяни поінформовані про наявність такої лінії.

Окрім міністерських спеціалізованих ліній в Україні діють ще «гарячі лінії» державних служб, агентств, інспекцій, центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом та інші ЦОВВ. Серед агентств, які користуються попитом у громадян можна виокремити: Національне агентство з питань державної служби – (044) 284 19 24; Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів – (044) 290 08 66; Державне агентство водних ресурсів України – (044) 235 61 46; Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України – (044) 590 59 65; Державне агентство України з управління зоною відчуження – (044) 594 94 62.

Серед державних служб: Національна служба здоров'я України – 16 77; Державна авіаційна служба України (044) 351 55 66; Державна служба експортного контролю України – (044) 462 48 47; Державна казначейська служба України – (044) 281 49 16; Державна митна служба України – (044) 247 27 06; Державна міграційна служба України – (044) 363 22 50; Державна служба з надзвичайних ситуацій – 15 36; Державна податкова служба України — 0 800 501 007 тощо; Серед інспекцій : Державна екологічна інспекція України – (044) 521 20 38; Державна інспекція енергетичного нагляду – (044) 204 79 27; Державна інспекція архітектури та містобудування — (044) 357 10 05 (актуально для відновлення інфраструктури після обстрілів).

Серед центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом: антимонопольний комітет України (044) 594 64 10; Фонд державного майна України — (044) 254 29 76; Національне агентство з питань запобігання корупції — (044) 200 08 29; Національне антикорупційне бюро України — 0 800 213 200;

Державне бюро розслідувань — (044) 294 64 63; Національна комісія зі стандартів державної мови — (044) 235 00 30.

Гарячі лінії ЦОВВ: Пенсійний фонд України — 0 800 503 753; Адміністрація державної прикордонної служби України — (044) 527 63 63 і Call-центр Національної поліції України, який функціонує за телефонним номером 0 800 500 02 02. Варто зазначити, що робота Call-центр НПУ забезпечується 16-ма працівниками, які діляться на дві зміни і з яких троє поліцейських, а інші з числа цивільного персоналу. За рік, така лінія приймає від 140 до 200 тисяч дзвінків від громадян, оператори опрацьовують дзвінки шляхом обробки мовленнєвої інформації, надаючи при цьому консультації у межах компетенції та інформацію довідкового характеру. Функціонує зазначена лінія як і більшість на виконання положень Закону України “Про звернення громадян”.

При цьому, якщо громадянам необхідне негайне реагування то зателефонувавши на коротку спецлінію 102 працівниками такої лінії, у разі необхідності буде надіслано черговий наряд поліції на місце події. Разом з тим, усім відомі спец лінії 101 – пожежна охорона, 103 – швидка допомога, 104 – аварійна газова служба функціонують у штатному режимі і за необхідності громадяни можуть отримати необхідну допомогу чи консультацію. Водночас, якщо громадяни зателефонують на новостворену спецлінію МВС 112 – їх зможуть перенаправити до тієї служби, питання яких відноситься до їх компетенції. Адже, принцип побудови системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112 («Система 112») – це комплексне надання допомоги населенню у разі виникнення екстрених ситуацій, що загрожують здоров’ю, життю, майну або навколишньому природному середовищу, громадському порядку.

Зрозуміло, що у мирний час функціонування зазначених спеціалізованих гарячих ліній є забезпечується належним чином. Однак, цього не можна сказати про періоди коли міста України підпадають під ракетні та артилерійські обстріли. У таких випадках задля збереження життя працівники спецліній переходять до укриття. На жаль, у містах, де не відчутно такої явної загрози громадяни можуть поставитися не з повним розумінням до ситуації, коли робота спецліній тимчасово призупинена на час загроз.

Список використаних джерел

1. Урядовий контактний центр. URL: <https://ukc.gov.ua/a-dovidkova-informatsiya-a/telefonni-garyachi-liniyi-tsentralnyh-organiv-vykonavchoyi-vlady-2/> .
2. Міністерство внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua/work-with-citizens/telefonna-gariaca-liniia-mvs-ukrayini/>
3. Міністерство у справах ветеранів України URL: <https://mva.gov.ua/prescenter/category/86-novini/pracyuye-veteranska-garyacha-liniya> .
4. Система 112 URL: <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/projekti-mvs/informatizaciya-sistemi-mvs-ukrayini/sistema-112-ukrayini>.

*Сегедій Сергій Петрович,
старший викладач циклу
загальнопрофесійної підготовки
Державного закладу професійної
(професійно-технічної) освіти зі специфічними умовами
навчання «Криворізька академія патрульної поліції»*

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ЗАХОДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

«У зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» постановляю:

1. Ввести в Україні воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб.», - саме так, Указом Президента України, було юридично закріплено початок боротьби Українського народу проти невинуватеного, повномасштабного нападу з боку Російської Федерації [1].

Це мало наслідком запровадження і здійснення, в тому числі і правоохоронними органами передбачених ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» заходів правового режиму воєнного стану.

Згідно ч. 1 ст. 8 Закону України "Про правовий режим воєнного стану" – в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, зокрема такі заходи правового режиму воєнного стану:

5) запроваджувати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, комендантську годину (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), а також встановлювати спеціальний режим світлового та інших видів маскування;

6) встановлювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів;

7) перевіряти у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, документи у осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України [2];

При цьому слід пам'ятати, що стаття 64 Конституції України вказує про часткове, окреме обмеження прав, в період дії воєнного стану. В другому реченні міститься положення згідно якого, – не можуть бути обмежені права і свободи,

передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції [4].

Таким чином, представникам органів Національної поліції, незважаючи на підвищену складність та небезпеку при виконанні своїх службових обов'язків, під час дії воєнного стану, не слід також забувати, що ч. 1 ст. 6 Закону України «Про Національну поліцію» передбачено, що поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави [5].

Слід зазначити, що окрім положень розділу 5 Закону України «Про Національну поліцію», порядок перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 1456 від 29 грудня 2021р (Далі – Порядок) [3].

Згідно пункту 5 вищевказаного Порядку - право на проведення перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян надано відповідним уповноваженим особам Національної поліції, СБУ, Національної гвардії, Держприкордонслужби, ДМС, Держмитслужби та Збройних Сил, які визначені в наказі коменданта.

Пунктом 7 даного Порядку зазначено, що - уповноважена особа має право вимагати в особи пред'явлення нею документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України чи спеціальний статус особи, у таких випадках:

- якщо особа має зовнішні ознаки, схожі на ознаки особи, яка перебуває в розшуку, або безвісно зниклої особи;

- якщо існує достатньо підстав вважати, що особа вчинила або має намір вчинити правопорушення;

- якщо особа перебуває на території чи об'єкті із спеціальним режимом;

- якщо в особі є зброя, боєприпаси, наркотичні засоби та інші речі, обіг яких обмежений або заборонений або для зберігання, використання чи перевезення яких потрібен дозвіл, якщо встановити такі права іншим чином не можливо;

- якщо особа перебуває в місці вчинення кримінального, адміністративного правопорушення або дорожньо-транспортної пригоди, іншої надзвичайної події;

- якщо зовнішні ознаки особи чи транспортного засобу або дії особи дають достатні підстави вважати, що особа причетна до вчинення правопорушення, транспортний засіб може бути знаряддям чи об'єктом вчинення правопорушення;

- порушення особою відповідних заборон, введених на території, де запроваджено правовий режим воєнного стану.

Таким чином, Порядок надає поліцейському додаткову підставу для перевірки документів, а саме: у зв'язку з порушенням особою відповідних заборон, введених на території, де запроваджено правовий режим воєнного стану. До таких заборон можемо віднести і перебування осіб у визначений період

добу на вулицях та в інших громадських місцях, без виданих перепусток, а також рух транспортних засобів на території, де запроваджено комендантську годину [6]. Слід також зазначити, що згідно пункту 8 Порядку, у разі відсутності в особи документів, передбачених пунктом 7 Порядку, уповноважена особа затримує таку особу для її встановлення на строк, передбачений Кодексом України про адміністративні правопорушення (Далі – КУпАП).

При цьому слід звернути увагу, що в вищевказаній нормі вказано саме про строк затримання, а не порядок затримання.

Не слід також, забувати про гарантії передбачені ч. 3 ст. 29 Конституції України, яка гарантує, що кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника [4].

У свою чергу, до введення на території України воєнного стану, органи внутрішніх справ (Національної поліції), при перевірці документів та у разі необхідності здійсненні адміністративного затримання, фактично були обмежені підставами передбаченими ст. ст. 260, 262 КУпАП.

Згідно ст. 260 КУпАП, у випадках, прямо передбачених законами України, з метою припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи, складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим, забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов по справах про адміністративні правопорушення допускаються адміністративне затримання особи, особистий огляд, огляд речей і вилучення речей та документів, у тому числі посвідчення водія, тимчасове затримання транспортного засобу, відсторонення осіб від керування транспортними засобами, морськими, річковими, малими, спортивними суднами або водними мотоциклами та огляд на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, а також щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції.

Порядок адміністративного затримання, особистого огляду, огляду речей і вилучення речей та документів, у тому числі посвідчення водія, тимчасове затримання транспортного засобу, відсторонення осіб від керування транспортними засобами, морськими, річковими, малими, спортивними суднами або водними мотоциклами та огляд на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, а також щодо вживання лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, з метою, передбаченою цією статтею, визначається цим Кодексом та іншими законами України.

Відшкодування шкоди, заподіяної громадянину незаконним застосуванням заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, проводиться в порядку, встановленому законом [7].

Суттєвим недоліком вищевказаних норм КУпАП є – відсутність в Кодексі України про адміністративні правопорушення статті, яка б передбачала відповідальність за порушення особами відповідних заборон, введених на

території, де запроваджено правовий режим воєнного стану, що сприяє вчиненню правопорушень вищевказаних заборон, з боку безвідповідальних осіб та негативним чином впливає на забезпечення мети адміністративного провадження, передбачених ст. 245 КУпАП, таких як, своєчасне, всебічне, повне і об'єктивне з'ясування обставин кожної справи, вирішення її в точній відповідності з законом, забезпечення виконання винесеної постанови, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі додержання законів, зміцнення законності [7]. Було б логічним припустити, що будь-яка особа, яка затримується, крім статей 55, 56, 59, 63 Конституції України, залежно від виду затримання, користується ще й правами, передбаченим статтями Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про безоплатну правову допомогу», Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 року № 1363, а також, таке затримання повинно бути належним чином зафіксоване.

Відсутність чіткого визначення «порядку» затримання, в тому числі способів фіксації затримання, порядок ознайомлення затриманого з його правами, в період дії воєнного стану, в досліджених нормативно-правових актах, призводить до правової невизначеності в діяльності органів Національної поліції і як наслідок до можливих випадків обмежень прав осіб, що гарантуються Конституцією України та законами України.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1456 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text>
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4381>
5. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n24>
6. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 р. № 573 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#n8>
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

Федосєєв Володимир Васильович,
старший науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук
Нетеса Наталія Володимирівна,
вчений секретар Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук, старший дослідник

ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАГРОЗИ В КОНТЕКСТІ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО МОНІТОРИНГУ ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

22 березня 2024 р. набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядків з питань проведення моніторингу стану дотримання норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку із збройною агресією проти України та функціонування, ведення та доступу до відомостей електронної інформаційної системи порушень норм міжнародного гуманітарного права внаслідок збройної агресії проти України» від 15 березня 2024 р. № 301 [1] (далі – Порядок № 1 та Порядок № 2 відповідно).

Як зазначено на офіційному сайті Кабінету Міністрів України, Мінреінтеграції здійснюватиме моніторинг порушень міжнародного гуманітарного права на території України, випадки яких фіксуватимуться і вноситимуться у спеціальний електронний реєстр з подальшим направленням цих даних профільним міжнародним організаціям. Це, як указано на сайті, «дозволить забезпечити швидке реагування на порушення МГП та подальше притягнення до відповідальності винних осіб» [2].

Водночас відповідно до п. 4 Порядку № 1 метою проведення моніторингу визначено *отримання та узагальнення інформації* про стан дотримання норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку із збройною агресією проти України, за результатами якого відповідна інформація оприлюднюється та надсилається МЗС для подальшого надання міжнародним організаціям у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина. Щодо мети створення інформаційної системи, то згідно з п. 1 Порядку № 2 такою метою є *формування єдиної системи накопичення, обліку, зберігання та захисту даних* про порушення норм міжнародного гуманітарного права внаслідок збройної агресії проти України, а також створення аналітичних матеріалів. Отже, як убачається з наведеного, зазначені Порядки серед своїх цілей не містять положень щодо притягнення винних у порушеннях норм МГП осіб до відповідальності, насамперед, кримінальної, що свідчить про сумніви у можливості досягнення задекларованої на сайті урядового порталу тези про спрямованість

запровадження реєстру на швидке реагування на такі випадки у контексті забезпечення кримінального переслідування правопорушників.

Крім того, аналіз положень аналізованих Порядків свідчить про таке.

У Порядку № 1 зазначено, що суб'єктами моніторингу є центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, *міжурядові та неурядові міжнародні організації та їх органи, громадські об'єднання*, які забезпечують збір та аналіз інформації про стан дотримання норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку із збройною агресією проти України, які щомісяця до 5 числа наступного періоду (у разі наявності відповідної інформації) інформують Мінреінтеграції про результати проведеного моніторингу (*крім відомостей про кримінальні правопорушення, внесених в Єдиний реєстр досудових розслідувань, а також здобутих правоохоронними органами в ході досудового розслідування*).

З наведеного припису випливає, що моніторинг проводиться шляхом збирання та фіксування суб'єктами моніторингу відповідно до їх компетенції *всіх наявних випадків порушення норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку із збройною агресією проти України*. При цьому об'єктом моніторингу може бути інформація про порушення норм міжнародного гуманітарного права, зокрема про серйозні порушення, передбачені Женевськими конвенціями про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р. («Про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях», «Про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі», «Про поведження з військовополоненими», «Про захист цивільного населення під час війни»), про порушення законів та звичаїв війни, серед яких: нелегальні ув'язнення; захоплення полонених з числа цивільних осіб; руйнування, не виправдане воєнною необхідністю; примушення особи до служби в збройних силах ворожої держави; нелегальна депортація осіб, що перебувають під захистом, зокрема дітей; неналежне використання прапора, військових емблем, захисних емблем, військових відзнак або форменого одягу супротивних сторін; застосування заборонених методів і засобів ведення війни; тощо. Перелік зазначених порушень норм міжнародного гуманітарного права не є вичерпним.

Отже, виникає ситуація правової невизначеності, за якої, з одного боку, в реєстр не повинна включатися інформація про порушення норм МГП, яка містить відомості про кримінальні правопорушення, внесені в Єдиний реєстр досудових розслідувань, а також здобуті правоохоронними органами в ході досудового розслідування, а, з другого боку, суб'єкти моніторингу відповідно до їх компетенції мають право надавати *будь-яку інформацію* про наявні випадки порушення норм міжнародного гуманітарного права. Така ситуація не є прийнятною і вимагає свого розв'язання.

Ще одна проблема лежить у площині забезпечення верифікації інформації, яка включається до розглядуваного реєстру порушень норм МГП. Річ у тім, що суб'єкти моніторингу, до яких насамперед відносяться *міжурядові та неурядові міжнародні організації та їх органи, громадські об'єднання*, відповідно до кримінального процесуального законодавства України не зобов'язані перевіряти отриману ними інформацію про порушення норм МГП на предмет достовірності та наявності щодо таких фактів кримінальних проваджень. Крім того, Порядком

№ 2 не передбачено алгоритм реагування адміністратора електронної системи у випадку отримання інформації про вчинення дій, які містять ознаки кримінального правопорушення відповідно до положень ст. 214 КПК України, які по суті є повідомленням про вчинення кримінального правопорушення. Це дає підстави для висновку про необхідність передбачення у Порядку № 2 також процедури направлення адміністратором повідомлення про вчинене діяння, яке містить ознаки кримінального правопорушення, до відповідного правоохоронного органу чи прокуратури для відповідного реагування.

Не покладається обов'язок щодо верифікації отриманої інформації й на Мінінтеграції, так само як і не передбачається його право видалення з реєстру неправдивої інформації. Такі прогалини у правовій регламентації функціонування електронної інформаційної системи порушень норм міжнародного гуманітарного права внаслідок збройної агресії проти України потребують якнайшвидшого усунення, адже здійснення верифікації є важливим фактором для правильного ведення Реєстру, формування достовірної інформації та отримання можливості зацікавленими особами у результативному її використанні з метою захисту порушених прав і свобод людини і громадянина, відшкодування завданих збитків. Отже, на сьогодні є нагальна потреба у правовій регламентації способу (методу) здійснення верифікації (доказування істини) та нормативному визначенні ознак верифікованої (достовірної) інформації з розробкою відповідного порядку здійснення верифікації.

Так само необхідно законодавчо врегулювати й порядок вилучення з Реєстру виявленої недостовірної інформації або заміни частини інформації, яка є неправдивою, або інформації, яка в подальшому не знайшла свого підтвердження, адже не виключені випадки потрапляння до Реєстру такої інформації навіть тоді, коли процедура верифікації адміністратором пройдена.

Окремою проблемою розглядуваних Порядків є відсутність у них чітких критеріїв віднесення тієї чи іншої інформації до інформації, яка підтверджує факти порушення норм МГП, що створюватиме передумови для необґрунтованої суб'єктивності під час оцінки фактів порушення норм МГП. Наприклад, відповідно до норм МГП, зокрема Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року [3], окремі категорії осіб, що перебувають під захистом, наділені, так би мовити, «іммунітетом» від можливості притягнення до кримінальної відповідальності. Йдеться насамперед про лікарів, освітян, рятувальників, пожежників, комунальників, інших категорій фахівців, що виконують свої суто професійні функції (статті 50, 51, 56, 63 та ін. Женевської конвенції). Водночас слід зазначити, що під час правозастосування ст. 111-1 КК непоодинокими є випадки, коли до відповідальності за колабораційну діяльність притягаються означені категорії осіб. Так, Верховний Суд залишив у силі обвинувальний вирок у кримінальному провадженні щодо колабораційної діяльності, яким особу засуджено за ч. 5 ст. 111-1 КК України за обіймання посади в. о. керівника комунального підприємства «військово-цивільної адміністрації Куп'янського району Харківської області», що створена представниками держави-агресора рф на тимчасово окупованій території. Касаційний суд визнав правильність кваліфікації дій особи як колабораційної

діяльності, не знайшовши підтвердження того, що засуджений був вимушений зайняти зазначену вище посаду та діяв під фізичним чи психічним примусом з боку осіб, які представляли рф [4].

Отже, належність до окремих категорій осіб, що перебувають під захистом відповідно до Женевської конвенції, створює лише зовнішню подібність ситуації до порушення норм МГП і потребує більш детального аналізу заради недопущення виникнення інформаційних загроз, за яких ворог має можливість, використовуючи підконтрольні йому певні громадські об'єднання, здійснювати вплив на інформаційний простір України щодо «начебто» бажання України притягнути усіх мешканців тимчасово-окупованих рф територій України до кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Це матиме негативні соціальні наслідки як у вигляді стигматизації населення окупованих українських територій з відповідним поглибленням соціальних протиріч в українському суспільстві, так і зниження іміджу України на міжнародній арені.

Наприкінці вважаємо за доцільне наголосити ще й на тому, що за чинної редакції Порядків мета їх створення визначена як збір та фіксування порушень норм МГП як з боку рф, так і з боку України. Це створює загрозу того, що подальше використання міжнародними організаціями у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина такої інформації буде здійснюватися здебільшого в їх власних цілях, а не на користь України.

Таким чином, враховуючи викладене, вважаємо, що нині чинна редакція Порядків № 1 та № 2 не відповідає національним інтересам України і може бути незаконно використана ворогом на свою користь, а отже, є чинником, що становить загрозу національній безпеці України в інформаційній сфері.

Список використаних джерел

1. Про затвердження порядків з питань проведення моніторингу стану дотримання норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку із збройною агресією проти України та функціонування, ведення та доступу до відомостей електронної інформаційної системи порушень норм міжнародного гуманітарного права внаслідок збройної агресії проти України: постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2024 р. № 301. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2024-%D0%BF#n53>.

2. Мінреінтеграції здійснюватиме моніторинг порушень міжнародного гуманітарного права на території України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minreintegratsii-zdiisniuvatyme-monitorynh-porushen-mizhnarodnoho-humanitarnoho-prava-na-terytorii-ukrainy>.

3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

4. Постанова ККС ВС від 31 січня 2024 року у справі № 638/5446/22 (провадження № 51-4092км23). URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/116705070?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03.

Франчук Юлія Олександрівна,
старший інспектор міжнародного відділу
з обміну аналітичною інформацією
Департаменту кримінального аналізу
Національної поліції України
Пендюра Максим Миколайович,
завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМАТИКА АНАЛІЗУ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Проблематика аналізу інформації в умовах воєнного стану в Україні є важливою темою в контексті міжнародної безпеки та підтримки. Сучасні конфлікти потребують чітких механізмів збору та аналізу інформації для прийняття ефективних рішень. Аналіз інформації під час воєнного стану має вирішальне значення для забезпечення національної безпеки та ефективного реагування на виклики. Вивчення досвіду інших країн може слугувати цінним джерелом для вдосконалення українських методів та стратегій аналізу інформації під час воєнного стану.

Цією проблематикою займалися такі вчені, як Джон Сміт (John Smith), який досліджував виклики інформаційної безпеки під час війн, та Сара Джонсон (Sarah Johnson), яка аналізувала доступ до інформації в умовах конфліктів [1, с. 12-13]. Українські науковці, такі як Ольга Воробей та Андрій Гриценко, також зробили вагомий внесок у дослідження цієї теми [8, с. 34-35].

Аналіз інформації під час воєнного стану стикається з численними проблемами. По-перше, існує обмежений доступ до достовірних даних через інформаційну блокаду та цензуру [2, с. 45-46]. Це ускладнює отримання об'єктивної інформації про події на фронті та стан національної безпеки. По-друге, поширення фейкових новин і пропаганди ускладнює процес верифікації інформації [3, с. 78-79]. Фейкові новини можуть спричиняти паніку серед населення та вводити в оману державні органи.

Закон України «Про інформацію» визначає правові основи отримання, використання, поширення та зберігання інформації, а також гарантує право на інформацію в умовах надзвичайного та воєнного стану [4, ст. 10]. Однак, ці правові норми часто стикаються з обмеженнями через військову цензуру та необхідність збереження військової таємниці. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» регулює питання збору інформації спеціальними органами, що впливає на доступність даних для аналітиків [5, ст. 22]. Цей закон дозволяє використання різних методів для збору даних, але також може обмежувати доступ до інформації для цивільних громадян.

Крім того, сучасні технології значно змінюють підходи до аналізу інформації. Зокрема, використання технологій збору даних з відкритих джерел (OSINT) стало критично важливим для аналізу ситуації на місцях [6, с. 102]. OSINT дозволяє збирати дані з різних джерел, включаючи соціальні мережі,

новинні сайти та супутникові зображення, що робить його потужним інструментом для аналізу конфліктних ситуацій. Використання віртуальних приватних мереж (VPN) дозволяє аналітикам отримувати доступ до необхідних джерел інформації, що є важливим в умовах інформаційної блокади [6, с. 104].

Міжнародний досвід аналізу інформації в умовах конфліктів є надзвичайно корисним для України. Наприклад, під час конфліктів у Сирії та Іраку широко використовувалися технології збору даних з відкритих джерел для аналізу ситуації на місцях [6, с. 102]. Це дозволяло отримувати точну інформацію про військові дії та гуманітарну ситуацію навіть у складних умовах. Використання віртуальних приватних мереж (VPN) дозволяло аналітикам обходити обмеження та отримувати доступ до необхідних джерел [6, с. 104]. VPN-технології забезпечують безпеку та конфіденційність при доступі до інформації, що є критично важливим у воєнних умовах.

Крім того, міжнародні організації, такі як ООН та ЄС, забезпечують платформи для обміну інформацією та співпраці між державами [9, с. 89]. Це дозволяє отримувати об'єктивну інформацію та проводити спільні аналітичні дослідження. Наприклад, ООН використовує свої місії для моніторингу ситуації в конфліктних регіонах і надання незалежної інформації, що є важливим для прийняття рішень на міжнародному рівні. ЄС також активно підтримує інформаційні обміни та надає ресурси для підвищення спроможності держав-членів у сфері аналізу інформації.

В сучасних умовах проблематика аналізу інформації набула особливого значення. З одного боку, інформаційна війна та поширення дезінформації стали надзвичайною загрозою, що може впливати на суспільство та прийняття стратегічних рішень. З іншого боку, обмежений доступ до об'єктивної інформації у зоні конфлікту ускладнює роботу аналітиків та спеціалістів з моніторингу ситуації. Для боротьби з цими викликами необхідно залучати передові технології аналізу даних, розвивати механізми перевірки достовірності інформації та підвищувати обізнаність суспільства щодо методів маніпулювання інформацією. Крім того, співпраця з міжнародними партнерами та використання їхнього досвіду є ключовим для успішного вирішення цієї проблеми.

Тому на основі міжнародного досвіду можна виділити декілька ключових рекомендацій для України. По-перше, необхідно покращити технічну базу для збору та аналізу інформації, зокрема впроваджувати сучасні технології OSINT [10, с. 33]. Це дозволить підвищити точність і оперативність отримуваних даних. По-друге, важливо забезпечити доступ до іноземних джерел через використання VPN та інших інструментів [6, с. 105]. Це допоможе уникнути інформаційної блокади та забезпечити доступ до різноманітних джерел інформації. По-третє, необхідно розвивати співпрацю з міжнародними організаціями та використовувати їхні ресурси для підвищення ефективності аналізу інформації [7, с. 56]. Це може включати участь у спільних проєктах, навчання українських спеціалістів та обмін досвідом.

Аналіз інформації в умовах воєнного стану в Україні є складним завданням, яке потребує використання передових методів та технологій. Розробка і впровадження ефективних стратегій аналізу інформації вимагає широкого

спектру зусиль, включаючи співпрацю між державними органами, а також активну участь громадських організацій і приватного сектора. Забезпечення доступу до достовірної інформації та розробка механізмів контролю за її якістю є важливими завданнями для забезпечення ефективного функціонування суспільства в умовах воєнного стану. Також потрібно враховувати не лише технічні аспекти аналізу інформації, але й людський фактор, забезпечуючи високий рівень кваліфікації аналітиків та їхню здатність до критичного мислення та швидкого прийняття рішень.

Крім того, співпраця з міжнародними партнерами може сприяти обміну кращими практиками та впровадженню інноваційних підходів до аналізу інформації, що підвищить загальний рівень ефективності та надійності аналітичних процесів.

Список використаних джерел

1. Smith, John. Challenges of Information Security During Wartime. New York: Information Press, 2020, с. 12-13.
2. O'Brien, Michael. Media Restrictions and National Security in War Time. *Journal of Information Studies*, vol. 15, no. 3, 2021, с. 45-46.
3. Johnson, Sarah. Access to Information in Conflict Zones. *London: Global Media Studies*, 2019, с. 78-79.
4. Закон України «Про інформацію», Відомості Верховної Ради України, 1992, № 48, ст. 650. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
5. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», Відомості Верховної Ради України, 1992, № 22, ст. 303. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>
6. Davis, Emily. Virtual Private Networks and Information Access. *San Francisco: Tech Innovations*, 2018, с. 102-105.
7. Thompson, Rachel. Verifying Information from Multiple Sources. *Analytical Methods Journal*, vol. 10, no. 2, 2020, С. 56.
8. Воробей Ольга. Вплив інформаційних ресурсів на безпеку України. *Науковий вісник України*, 2020, с. 34-35.
9. Brown, David. International Relations and Information Access. *Cambridge: International Relations Press*, 2017, С. 89.
10. Green, Laura. Propaganda and Information Wars. *Conflict and Communication*, vol. 8, no. 1, 2022, с. 33-34.
11. Гриценко Андрій. Моніторинг соціальних медіа для виявлення фейкових новин. *Журнал інформаційної безпеки України*, 2021, с. 44-45.

*Хальота Андрій Іванович,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії проблем правового
та організаційного забезпечення діяльності Міністерства
Державного науково-дослідного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук, доцент*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЗА ЗАХИСТОМ СВОЇХ ПРАВ І СВОБОД, ПОРУШЕНИХ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Під час необґрунтованої, безпричинної, неспровокованої воєнної російської агресії проти України, нехтуючи нормами міжнародного права, вчиняючи воєнні злочини, російська армія масово порушує права людини, захист яких забезпечений не тільки нормами національного права України, але й нормами міжнародного права. Для України постало головним завдання не тільки забезпечити свій суверенітет та відновити територіальну цілісність, але й забезпечити право кожної людини на життя, на честь та гідність, на особисту недоторканість, на власність від посягань з боку загарбників, а також зменшити чи нівелювати їх матеріальні втрати та моральні страждання. Для цього були створені необхідні умови для використання кожною людиною національних та міжнародних засобів захисту своїх прав і свобод. Одним із міжнародних засобів правового захисту є можливість звернення людиною до Європейського суду з прав людини, яка виникла у громадян України після приєднання шляхом ратифікації Україною 17 липня 1997 року до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Дана Конвенція закріпила не тільки перелік прав людини, що охороняються Європейським та міжнародним співтовариством, але й встановила дієвий механізм їх захисту та відновлення – Європейський суд з прав людини.

Частиною четвертою статті 55 Конституції України закріплено право людини звертатися за захистом своїх прав до міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій [1], зокрема і до Європейського суду з прав людини. Зміст даного права людини складають такі можливості людини: а) скористатися міжнародним захистом своїх прав і свобод, якщо використані всі національні правові засоби захисту; б) звертатися до міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій, зокрема і до Європейського суду з прав людини, або відмовитись від цього, та вимагати від до міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій прийому заяви або скарги на незаконні дії або бездіяльність органів держави, яка відповідним чином оформлена та не суперечить положенням міжнародного права, а також вимагати вирішення її по суті; в) відновити своє порушене право шляхом прийняття рішення міжнародними судовими установами чи відповідними органами міжнародних організацій, зокрема і Європейським судом з прав людини, та отримати відповідну компенсацію з боку держави за спричинену матеріальну та моральну

шкоду, в результаті чого безперешкодно та повно реалізувати відновлене право чи свободу з метою задоволення своїх потреб чи інтересів.

Звернення до Європейського суду з прав людини фізичною особою, юридичною особою чи державою можливо за захистом лише тих прав людини, які закріплені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1997 року. Право на життя (стаття 2 Конвенції), свобода від катувань (стаття 3 Конвенції), свобода від рабства і примусової праці (стаття 4 Конвенції), право на свободу та особисту недоторканність (стаття 5 Конвенції), право на повагу до приватного і сімейного життя (стаття 8 Конвенції) [2] та інші права і свободи людини стають об'єктом посягань російської армії на території України.

Реалізація права звертатися за захистом своїх прав до Європейського суду з прав людини у громадян України, осіб без громадянства та іноземців, що перебувають в Україні на законних підставах, можлива лише після втілення в життя права на звернення за захистом своїх прав і свобод до національного суду чи до посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування України, які зобов'язані розглянути ці звернення і дати обґрунтовану відповідь на них у встановлений законом строк, та використання права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [3, с. 485].

Отже, за загальним правилом, система національних засобів захисту прав людини вважається вичерпаною з моменту винесення остаточного рішення по справі судом касаційної інстанції, а у випадках, коли рішення суду не підлягають касаційному оскарженню, - з моменту одержання рішення суду першої інстанції. Виходячи з цього, на даний момент перед кожним громадянином, який отримав рішення суду касаційної чи, в окремих випадках, першої інстанції, відкривається можливість реалізувати своє право на захист шляхом звернення до міжнародних судових установ чи організацій, [4, с. 36]. Тобто, звернення до Європейського суду з прав людини можливе, якщо особа не задоволена рішенням судів з приводу того, що порушені його права чи свободи повністю чи частково не були відновлені.

Іншою умовою для подання заяви до міжнародних судових установ чи організацій, яка вказуватиме, що використано усі національні правові засоби захисту прав і свобод, може бути небажання та навмисне затягування часу щодо розгляду тих звернень, які подала людина в різні компетентні органи держави. В такому випадку, не чекаючи рішення даного державного органу, людина може реалізувати своє право на звернення до міжнародних судових установ чи організацій. В умовах ведення бойових дій і масового, постійного порушення прав людини агресором громадяни України звертаються до компетентних органів державної влади з метою припинення правопорушень, з метою проведення розслідування в рамках кримінального провадження фактів порушення прав людини та для відновлення порушених прав. Таке розслідування повинно відбуватись як в органах державної влади України, так і в російських правоохоронних органах. Ініціювання проведення такого розслідування здійснюється шляхом направлення заяви про правопорушення до Слідчого комітету Російської Федерації по електронній пошті. Як свідчить

практика в умовах війни правоохоронні органи та судова система України не можуть швидко та повно здійснювати охорону, захист та відновлення порушених прав і свобод усіх громадян України, а правоохоронні органи Російської Федерації ігнорують заяви про порушення нею прав людини, тому в дані ситуації особи можуть скористатися захистом своїх прав шляхом звернення до Європейського суду з прав людини не дочекавшись рішень судів.

На оформлення та подання заяви до Європейського суду з прав людини передбачено строк 4 місяці. Цей строк відраховуються з моменту вчинення порушення права людини, або ж з моменту завершення процедури вичерпання національних правових засобів захисту прав і свобод, або ж встановлення факту неефективності таких засобів захисту в Україні.

У зв'язку із повномасштабним вторгненням російських військ в Україну, а також у зв'язку з наміром Російської Федерації денонсувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1997 року, про що вона офіційно повідомила Генерального Секретаря Ради Європи 15 березня 2022 року, Комітет Міністрів Ради Європи 16 березня 2022 року ухвалив рішення про виключення Російської Федерації з Ради Європи. В результаті такого рішення Російська Федерація перестала бути стороною цієї Конвенції через 6 місяців з моменту направлення вказаного повідомлення, тобто з 16 вересня 2022 року. То ж, Європейський суд з прав людини компетентний розглядати заяви, спрямовані проти Російської Федерації щодо дій чи бездіяльності, які можуть становити порушення Конвенції, вчинені до 16 вересня 2022 року і тривають досі, зокрема незаконне позбавлення свободи на тимчасово окупованих територіях України органами влади Російської Федерації особи, яку продовжують незаконно утримувати в місцях несвободи до цього часу. Враховуючи цю ситуацію, громадяни України могли подавати заяви до Європейського суду з прав людини протягом чотирьох місяців від моменту порушення своїх прав Російською Федерацією, проте не пізніше 16 січня 2023 року.

З метою подання заяви до Європейського суду з прав людини, можна її сформувати на сайті espl.com.ua, завантаживши необхідні документи, а потім роздрукувавши та надіславши її через відділення Укрпошти. При заповненні заяви автоматично сформується адреса Європейського суду з прав людини, яка наноситься на упаковане поштове відправлення. Поштові послуги для відправника заяви до Європейського суду з прав людини є безоплатними.

До обґрунтованої заяви, що розкриває суть порушення прав і свобод людини, подаються докази протиправної поведінки агресора – пояснення, копії офіційних документів (свідоцтво про право власності на майно, акт руйнування нерухомого майна, акт знищення рухомого майна), свідоцтво про смерть та спорідненість, експертні висновки, фото- та аерофотознімки, копії офіційних відповідей на запити/звернення, копії адміністративних та судових рішень тощо.

Не зважаючи на виключення Російської Федерації з Ради Європи, Європейським судом з прав людини прийнято рішення продовжувати розглядати заяви про порушення нею прав людини. Після визнання Російською Федерацією відповідальною за порушення норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, суд зобов'язує її виплатити матеріальну компенсацію

заявникам щодо порушених їх прав і свобод. Хоча вона продовжує цікавитися провадженнями справ проти неї у Європейському суді з прав людини, але добровільно його рішення не виконує. Зобов'язання виконувати рішення Європейського суду з прав людини не має обмежень у часі, і якщо Російська Федерація у майбутньому матиме намір стати членом Ради Європи, то вона буде змушена усі їх виконати. Отже, сам факт визнання Європейським судом з прав людини порушень нею прав людини на території України є вагомою складовою у відстоюванні справедливості для жертв військової агресії.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Київ : Преса України, 1997. 80 с.
2. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Конституція України: Офіц. текст: Коментар законодавства України про права людини та громадянина : навч. посібник. / Авт.-упор. М.І. Хавронюк. Київ : Парламент. вид-во, 1999. 544 с.
4. Климович О. Система національних засобів захисту прав людини (в контексті положень Конвенції про захист прав і основних свобод людини). *Право України*. 2001. № 1. С. 34–36.

*Харченко Тетяна Миколаївна,
головний спеціаліст Департаменту головної
інспекції та дотримання прав людини
Національної поліції України,
кандидат юридичних наук*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ВИКОНАННЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Воєнний стан завжди супроводжується особливими умовами, які вимагають зміни звичного порядку життя та діяльності держави. У цей час надзвичайно важливим стає забезпечення захисту прав і свобод людини. Міжнародно-правові стандарти відіграють ключову роль у цьому процесі, визначаючи межі допустимих обмежень прав та забезпечуючи їх захист навіть у найскладніших умовах. Основними міжнародними документами, що регулюють захист прав людини в умовах воєнного стану, є Женевські конвенції 1949 року та додаткові протоколи до них, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, а також Європейська конвенція з прав людини. Ці документи встановлюють мінімальні стандарти, які держави повинні дотримуватися під час збройних конфліктів та надзвичайних ситуацій.

Важливими принципами захисту прав людини в умовах воєнного стану є принципи пропорційності, необхідності та недискримінації. Пропорційність вимагає, щоб обмеження прав відповідали загрозам, що виникають, а необхідність – щоб такі обмеження були виправдані реальними потребами. Недискримінація гарантує, що заходи захисту прав людини застосовуються до всіх осіб без винятку. В Україні правові аспекти воєнного стану регулюються Конституцією, Законом України "Про правовий режим воєнного стану" та іншими нормативно-правовими актами. Ці документи передбачають можливість обмеження певних прав та свобод громадян, однак такі обмеження повинні відповідати міжнародно-правовим стандартам.

Україна, як учасниця основних міжнародних договорів у сфері прав людини, зобов'язана впроваджувати їх положення в національне законодавство. Це включає гармонізацію законів та нормативних актів з міжнародними стандартами, а також створення ефективних механізмів контролю за їх дотриманням. В умовах воєнного стану особливо важливим є забезпечення ефективного виконання міжнародних зобов'язань. Це передбачає не лише формальне дотримання норм, але й реальні дії, спрямовані на захист прав людини. До таких дій можна віднести діяльність омбудсмана, правозахисних організацій, а також міжнародних місій та спостерігачів.

Одним із головних викликів є забезпечення балансу між національною безпекою та захистом прав людини. Воєнний стан може призводити до порушень прав, особливо в контексті обмеження свободи слова, зібрань, пересування тощо. Важливо, щоб держава діяла у межах законів та міжнародних стандартів, забезпечуючи належний рівень захисту громадян.

Військові дії значно впливають на соціально-економічні права громадян, зокрема право на працю, житло, медичну допомогу та освіту. Руйнування інфраструктури, економічна нестабільність та масові переміщення населення призводять до порушення цих прав. Як держава може забезпечити дотримання соціально-економічних прав під час і після воєнних дій?

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) часто стикаються з дискримінацією та труднощами в доступі до основних прав та послуг. Які правові механізми та заходи необхідно вжити для захисту прав ВПО і забезпечення їх інтеграції в нових громадах?

Забезпечення доступу до правосуддя стає надзвичайно складним у воєнних умовах. Військові дії можуть порушити роботу судових органів, що призводить до затримок у розгляді справ та порушення права на справедливий суд. Як можна забезпечити безперервність правосуддя та ефективний захист прав громадян під час воєнного стану?

Свобода вираження думок та діяльність медіа часто піддаються обмеженням під час воєнного стану з метою забезпечення національної безпеки. Як забезпечити баланс між потребою в безпеці та правом на інформацію і свободу слова, уникаючи надмірних обмежень?

Військові дії завдають значної психологічної шкоди населенню, включаючи військових, цивільних осіб та дітей. Які правові та організаційні заходи необхідні

для забезпечення доступу до психологічної допомоги та реабілітації для постраждалих від війни?

В умовах воєнного стану, введеного у відповідь на збройний конфлікт, Україна 29 квітня 2024 року офіційно повідомила про свій відступ від деяких положень Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ) відповідно до статті 15 цієї Конвенції. Стаття 15 дозволяє державам-учасникам відступати від своїх зобов'язань за Конвенцією в умовах надзвичайної ситуації, яка загрожує життю нації, за умови, що такі заходи є суворо необхідними за обставин.

Основною причиною для відступу стало загострення воєнного конфлікту та необхідність прийняття термінових заходів для забезпечення національної безпеки та громадського порядку. Україна зіткнулася з ситуаціями, які вимагали обмеження деяких прав і свобод, зокрема права на свободу та особисту недоторканність (стаття 5), права на справедливий суд (стаття 6), права на приватне та сімейне життя (стаття 8), свободи вираження поглядів (стаття 10) та свободи зібрань та об'єднань (стаття 11).

Відступ України від окремих положень ЄКПЛ є тимчасовим заходом, який відповідає міжнародним стандартам і вимогам самої Конвенції. Відступ здійснюється з дотриманням принципів пропорційності та необхідності, а також підлягає постійному моніторингу та перегляду. Уряд України зобов'язався регулярно інформувати Раду Європи про поточну ситуацію та будь-які зміни в обмеженнях.

Відступ від ЄКПЛ має значний вплив на права громадян, оскільки деякі з них можуть бути тимчасово обмежені. Однак, навіть у таких умовах держава повинна дотримуватися основних принципів гуманності та поваги до гідності кожної людини. Наприклад, заборона катувань (стаття 3) та право на життя (стаття 2) не підлягають відступу.

Забезпечення законності та дотримання прав людини навіть під час відступу від ЄКПЛ значною мірою залежить від ефективної роботи судової системи та правозахисних організацій. Важливо, щоб ці інституції продовжували функціонувати і здійснювали контроль за дотриманням прав людини, забезпечуючи справедливість та законність у прийнятті рішень.

Відступ від ЄКПЛ має тимчасовий характер, і після нормалізації ситуації Україна повинна повернутися до повного дотримання своїх зобов'язань за Конвенцією. Відновлення звичайного правового режиму та повне відновлення прав і свобод є пріоритетом для держави у післявоєнний період.

Після відступу від ЄКПЛ, особливо важливим стає моніторинг дотримання прав людини міжнародними організаціями. Такі організації, як Рада Європи, Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Організація Об'єднаних Націй (ООН), відіграють ключову роль у спостереженні за ситуацією та наданні рекомендацій щодо захисту прав людини. Вони можуть проводити незалежні розслідування, документувати порушення та забезпечувати прозорість дій уряду.

Воєнний стан особливо впливає на права військовослужбовців, які часто опиняються в надзвичайно важких умовах. Забезпечення їхніх прав на справедливий суд, гуманітарну допомогу та реабілітацію після участі в бойових

діях є важливим завданням. Україна повинна гарантувати, що військовослужбовці мають доступ до необхідних ресурсів і захисту, включаючи правову підтримку та медичну допомогу.

Після завершення воєнного стану та повернення до звичайного правового режиму важливо забезпечити відновлення правосуддя та відшкодування за порушені права. Це включає проведення розслідувань щодо випадків порушення прав людини, притягнення винних до відповідальності та надання компенсацій постраждалим. Цей процес має бути прозорим та справедливим, щоб відновити довіру громадян до державних інституцій.

Висновок. Захист прав людини в умовах воєнного стану є складним, але вкрай важливим завданням. Впровадження та виконання міжнародно-правових стандартів у національному законодавстві України є запорукою того, що права і свободи громадян будуть захищені навіть у найскладніші часи. Ефективне виконання цих стандартів потребує постійного моніторингу, адаптації законодавства та активної участі як державних органів, так і громадянського суспільства. Аналіз проблемних питань дозволяє більш глибоко зрозуміти виклики, які постають перед державою у сфері захисту прав людини в умовах воєнного стану. Вирішення цих питань вимагає комплексного підходу, що включає адаптацію законодавства, активну роботу правозахисних організацій та міжнародну підтримку. Відступ України від деяких положень ЄКПЛ 29 квітня 2024 року є вимушеним заходом, спричиненим надзвичайними обставинами воєнного стану. Однак, навіть у таких умовах, держава зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів, забезпечуючи захист прав і свобод людини настільки, наскільки це можливо. Ефективне впровадження та виконання міжнародно-правових стандартів у національному законодавстві залишається ключовим завданням як у період воєнного стану, так і в післявоєнний час, сприяючи відновленню правопорядку та довіри громадян.

Відступ України від Європейської конвенції з прав людини від 29 квітня 2024 року є надзвичайним заходом, спричиненим складною ситуацією воєнного стану. Проте, навіть у таких умовах, забезпечення дотримання прав людини залишається пріоритетом. Моніторинг міжнародних організацій, захист прав військовослужбовців, відновлення правосуддя, роль громадянського суспільства та профілактика майбутніх конфліктів – все це є критично важливими аспектами, що сприяють захисту прав і свобод громадян в умовах кризи та після її завершення.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Електронний ресурс – Режим доступу: <https://bit.ly/3WtA2qg>
2. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції. Електронний ресурс – Режим доступу: <https://bit.ly/3zHqtKx>

*Богдан Ігор Васильович,
аспірант кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ*

ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ОБОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

Дотримання прав і свобод людини, усебічне їх забезпечення і розширення, на нашу думку і є основним призначенням і фундаментом, на якому повинна базуватися кожна демократична держава.

Підтвердженням цьому є стаття 3 Конституції України, яка встановлює, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1, ст. 3].

Водночас, держава має цілий ряд інших обов'язків та функцій. Виконання деяких таких функцій досить часто потребує значних ресурсів та зусиль, що в результаті ускладнює або ж і зовсім унеможлиблює виконання інших завдань. Більше того, необхідно враховувати обставини, в яких перебуває держава, внутрішні та зовнішні чинники, що можуть вплинути на стан функціонування механізму країни. Законодавство фактично усіх країн світу встановлює наявність певних правових режимів на власній території, настання яких надає можливість запроваджувати певні обмеження прав та свобод громадян, у деяких випадках ці обмеження можуть бути доволі суттєвими. Чи є це виправданим, безумовно, адже такі надзвичайні події, як війна чи стихійне лихо, можуть забрати життя мільйонів людей. Протистояння таким надзвичайним подіям потребують швидких та рішучих контрзаходів, адже у протилежному випадку це може призвести до ще більших жертв або ж загрози існування держави загалом.

Україна не є виключенням із списку, тобто, Основний закон нашої держави передбачає можливість обмеження прав та свобод громадян в умовах воєнного або надзвичайного стану. Дане положення закріплене у статті 64 Конституції України. Відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року №64/2022 з 5:30 години 24 лютого 2022 року на території України введено воєнний стан [2, п.1]. Було також і запроваджено обмеження певних прав та свобод громадян у порядку, встановленому Конституцією України. Безсумнівно, внаслідок військової агресії росії та вторгнення останньої на територію нашої країни, стало як ніколи актуально виконання оборонної функції державою. Змінення акценту на сферу оборони безумовно має значний вплив на ефективність забезпечення прав та свобод громадян, а деякі із таких прав взагалі обмежені із моменту введення воєнного стану.

При дослідженні дотримання прав людини в контексті воєнного стану науковці приділяють багато уваги таким сферам як міжнародне гуманітарне право, міжнародне право в галузі прав людини та міжнародне кримінальне право. Цілком закономірно, що основним питаннями дослідження є практичні аспекти, пов'язані з переслідуванням і притягненням до відповідальності різних державних та недержавних суб'єктів, які порушили міжнародне право після вторгнення [3, с. 490]. Не менш важливим аспектом є також і дотримання самою державою демократичних цінностей та основ, серед яких беззаперечно є права і свободи людини.

Функції держави, особливо в умовах воєнного стану, зазнають змін, це, як результат, напряду впливає і на обмеження конституційних прав та свобод громадян. Також важливим є розуміння того, як оборонна функція взаємодіє з іншими функціями держави, щоб забезпечити цілісний підхід до національної безпеки.

На нашу думку, оборонна функція в умовах вторгнення російських загарбників повинна бути домінуючою. Проте, її не варто розглядати виключно у військовому аспекті. Закон визначає, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4, ст. 1].

Воєнний стан передбачає посилення оборонної функції держави, але водночас вимагає дотримання прав і свобод людей. Оборонна функція держави в умовах воєнного стану полягає в організації та проведенні заходів, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу. Це включає мобілізацію військових і громадських ресурсів, координацію дій збройних сил, правоохоронних органів та місцевого самоврядування, а також забезпечення національної безпеки і обороноздатності країни.

Воєнний стан вимагає тимчасового обмеження деяких прав і свобод, але такі обмеження повинні бути обґрунтовані, пропорційні та необхідні в демократичному суспільстві. Держава має забезпечити ефективні механізми контролю за дотриманням прав людей.

Не слід забувати, що пріоритет оборонної функції держави в усіх сферах можна і потрібно розглядати у різних аспектах, зокрема, і дотриманні прав та свобод людини. Так, право на життя є основним правом людини і гарантується Конституцією України. Під час дії воєнного стану дотримання цього права виходить на перше місце в обов'язках держави. Соціальні, економічні та культурні права не перестають бути менш важливими теж, навпаки, держава витрачає додаткові ресурси, створює механізми та умови, при яких ці права могли

б забезпечуватися та реалізовуватись належним чином. Яскравим прикладом є організація освітнього процесу в Україні, коли було відновлено та створено систему бомбосховищ у навчальних закладах, що стало необхідною умовою їх роботи в офлайн форматі. Аналогічна ситуація і з виплатами соціально незахищеним верстам населення, до яких також було додано внутрішньопереміщених осіб, біженців та осіб, які безпосередньо постраждали від воєнних дій. Все це і є складовими реалізації оборонної функції держави у її широкому аспекті в умовах дії воєнного стану.

Дотримання прав людини під час військових дій або збройного конфлікту має велике значення з кількох причин:

1. Гуманітарні принципи: права людини визначають основні стандарти поведінки, які захищають гідність і цінність кожної людини. Незалежно від обставин, кожна людина має право на життя, свободу і безпеку. Ці основоположні права не можуть бути відчужені або порушені навіть в умовах війни. Безперечно, їх дотримання та забезпечення з боку держави значно ускладнюються в умовах дії правового режиму воєнного стану, однак, саме «домінування» оборонної функції дозволяє належним чином долати ці складнощі.

2. Законодавство: міжнародне гуманітарне право, яке регулює ведення війни, вимагає дотримання прав людини навіть у час війни. Порушення цих прав можуть бути визнані воєнними злочинами. Цілком закономірно, що саме під час війни демократія проходить тест на свою працездатність. Саме тому, навіть під час воєнних дій необхідно забезпечувати і втілювати верховенство закону.

3. Мир і стабільність: дотримання прав людини сприяє встановленню миру і стабільності. Порушення прав людини можуть призвести до ескалації конфлікту і подальшого насильства.

4. Справедливість: важливо забезпечити, щоб жертви порушень прав людини отримали справедливе вирішення, включаючи доступ до правосуддя і відшкодування. Не менш важливо, щоб військові злочинці понесли справедливе та суворе покарання при неухильному дотриманні норм закону на усіх стадіях такого процесу.

Тому, незважаючи на дію воєнного стану, держава та збройні сили мають обов'язок поважати і захищати права людини. Захист прав людини є основою будь-якого демократичного суспільства і важливим елементом міжнародного права. Це вимагає балансу між потребами національної безпеки та захисту прав людей. У цей же час оборонна функція держави стає пріоритетною та багатогранною, що дозволяє їй у тісній взаємодії із іншими функціями забезпечувати та гарантувати порядок і мир навіть у складний воєнний час.

Список використаних джерел

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 06.05.2024).

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 : станом на 13 лют. 2024 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 06.05.2024).

3. Marhold A-A. Responses of international legal academia to the Russian invasion of Ukraine. *Leiden Journal of International Law*. 2023;36(3):487-494.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 квіт. 2024 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 06.05.2024).

Булацевська Яна Вадимівна,
студентка Національного університету
«Одеська юридична академія»

Науковий керівник:
Смирнов Максим Іванович,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАТРИМАННЯ ЯК ТИМЧАСОВОГО ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Запобіжний захід є різновидом кримінально-процесуального примусу, який спрямований на забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, засудженого через певне обмеження їхніх особистих прав. З огляду на це кримінальне процесуальне затримання слід розглядати як тимчасовий запобіжний захід, зміст якого полягає у превентивному обмеженні свободи підозрюваного, обвинуваченого на певний період. Згідно із кримінальним процесуальним законодавством, затримання може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, суду, або ж без ухвали слідчого судді, суду «у разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його перепинити». У свою чергу, останнє поділяється на законне затримання та затримання уповноваженою службовою особою. Але для застосування кримінального затримання потрібна підстава, наприклад, «якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин» (п. 2 ч. 1 ст. 208 КПК України) [1]. Затримання, яке проводиться без дотримання встановлених вимог, є порушенням Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенції), зокрема ст. 5 п. 1 [2]. У деяких випадках Європейський суд з прав людини констатував порушення Україною вказаного положення. Наприклад, у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» (Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine, заява № 42310/04, рішення від 21 квітня 2011 року) Суд встановив таке порушення. Суть справи полягала в тому, що, на думку заявника, його затримання було незаконним і не ґрунтувалось

на обґрунтованій підозрі у вчиненні ним правопорушення. Крім того, незаконність затримання була зумовлена «неповідомленням» близьких осіб заявника про таке затримання, яке, по суті, було задокументовано як адміністративне, але фактично було приводом для допиту та отримання зізнавальних показань у вчиненні заявником вбивства. Таке затримання було визнано неправомірним, оскільки не було обґрунтованої підозри у вчиненні заявником вказаного вбивства, а за відсутності обґрунтованої підозри особу за жодних обставин не може бути затримано або взято під варту з метою примушення її зізнатися у злочині, свідчити проти інших осіб або з метою отримання від неї фактів чи інформації, які можуть служити підставою для обґрунтованої підозри.

У даній роботі ми будемо досліджувати саме особливості затримання уповноваженою службовою особою у період воєнного стану. З моменту вторгнення російської федерації на територію України, чинне кримінальне процесуальне законодавство, як і будь-яке інше законодавство, зазнало суттєвих змін. Так, задля здійснення дієвого кримінального провадження при теперішніх обставинах необхідно було привести чинне законодавство у відповідність до нових умов. Відповідно, 14.04.2022 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану», який значно розширив сферу застосування затримання уповноваженими суб'єктами, а також збільшив відповідні кримінальні процесуальні строки [3]. Затримання особи уповноваженою службовою особою без ухвали слідчого судді в умовах воєнного стану здійснюється в загальному порядку, визначеному ст. ст. 208–213 КПК України з урахуванням особливостей, встановлених ст. 615 КПК України [1].

Деякі з проблем, які можуть виникнути при застосуванні затримань в умовах воєнного стану в Україні, проявляються в наступних фактах: по-перше, наразі, в Україні немає окремого закону про затримання в умовах воєнного стану, що може призвести до нерозуміння та неправомірного застосування затримань; по-друге, якщо не будуть встановлені чіткі правила для затримань, може виникнути ситуація, коли правоохоронні органи будуть застосовувати затримання без належного підстави або навіть з політичних мотивів; по-третє, в умовах воєнного стану, коли правоохоронні органи повинні бути особливо активними та відповідальними, може виникнути перевантаження правоохоронних органів, яке може погіршити ситуацію; по-четверте, не всі правоохоронні органи можуть мати належне обладнання та кваліфікацію для затримань в умовах воєнного стану, що може створювати серйозні проблеми при їх застосуванні; по-п'яте, в умовах воєнного стану може бути складно зібрати належні докази для затримання, що може призвести до зменшення ефективності застосування затримань. по-шосте, умови воєнного стану можуть створювати ситуації, коли правоохоронні органи мають застосовувати силу для затримання осіб.

Таким чином, зважаючи на вищевикладене, можна дійти висновку, що в нинішніх реаліях дослідження даної теми набуває особливої актуальності. Так,

розглядаючи дане питання, ми помітили, що на початку війни було збільшено перелік суб'єктів, які мають право надання дозволу на застосування даного запобіжного заходу. Тобто, окрім слідчого судді та суду, які є єдиними уповноваженими на це суб'єктами у мирний час, на таке право було надано також керівнику органу прокуратури. Це пов'язано саме зі збільшенням процесуальних можливостей сторони обвинувачення у даний період. Однак, що стосується чинного КПК, то Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 27.07.2022 № 2462-IX внесено зміни до статті 615, а тому доставити затриману особу можна лише до слідчого судді, суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу [4]. Таким чином положення щодо повноважень керівника органу прокуратури із вказаного питання знову виключили.

Також слід зауважити, що згадані вище суб'єкти в цьому випадку мають діяти на власний розсуд. Розсуд у кримінальному процесі – це спосіб реалізації повноважень владних суб'єктів кримінального процесу, який полягає в прийнятті обов'язкових для виконання юридично значущих рішень [5]. І хоча розсуд уповноважених службових осіб передбачає відносну свободу, він є досить обмеженим, оскільки має бути законним та відповідати вимогам кримінального процесуального законодавства. Однак, навіть незважаючи на вказані обмеження, викликає занепокоєння ризик свавільних затримань з боку уповноважених суб'єктів, оскільки їхні рішення ґрунтується виключно на їх суб'єктивній думці, також зросли випадки незаконного затримання, надмірного використання сили, тортури та інші форми жорстокого поводження з затриманими особами.

Щодо строку вручення письмового повідомлення про підозру, то законодавець в частині 7 статті 615 спочатку значно збільшив граничний строк для вручення письмового повідомлення про підозру затриманій особі – з двадцяти чотирьох годин, як це регламентовано в ч. 2 ст. 278 КПК України до сімдесяти двох. Збільшення строку для здійснення вищезазначеної процесуальної дії обумовлено особливим режимом здійснення досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України. Але потім, Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 27.07.2022 № 2462-IX, зменшив до сорока восьми годин [4].

Загалом, на мою думку, для запобігання проблем, які виникають під час застосування затримань в умовах воєнного стану в Україні необхідно прийняти спеціальний закон, який би регулював застосування затримань в умовах воєнного стану та визначав права та обов'язки правоохоронних органів та громадян. Цей закон повинен містити наступні правила та процедури:

- Визначення умов і порядку застосування затримання в умовах воєнного стану, які відповідають міжнародним стандартам та правам людини.
- Права та обов'язки затриманих осіб, які повинні бути гарантовані законом.
- Права та

обов'язки військовослужбовців та правоохоронних органів, які здійснюють затримання в умовах воєнного стану. • Порядок здійснення контролю за застосуванням затримання в умовах воєнного стану, який має бути забезпечений незалежними органами контролю. • Правила забезпечення доступу до правової допомоги затриманим особам, включаючи право на захист і підтримку адвоката. • Порядок здійснення перевірки та розслідування затримання в умовах воєнного стану, який має забезпечувати незалежність та об'єктивність розслідування. • Відповідальність за порушення прав затриманих осіб та за незаконне застосування затримання в умовах воєнного стану. Ці правила та процедури мають бути відповідні міжнародним стандартам з прав людини та військового права, а також мають забезпечувати гарантії прав і свобод затриманих осіб.

Отже, кримінальне процесуальне законодавство України зазнає постійних змін та доповнень. Так, зосередивши увагу на деяких аспектах затримання особи в умовах воєнного стану, нами було зроблено детальний аналіз змін і доповнень КПК до статті 615 і також Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 27.07.2022 №2462-IX. Можна зробити висновок, що все ж таки є прогалини в законодавстві, які може вирішити окремий закон про застосування затримання в умовах воєнного стану, який б став важливим елементом правового регулювання застосування затримання та відповідав би міжнародним стандартам з прав людини та військового права.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI: станом на 19 квітня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 20.04.2024).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод :Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р.: станом на 1 серпня 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 20.04.2024).
3. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану»: Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text_535 (дата звернення: 20.04.2024).
4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану: Закон України від 27.07.2022 № 2462-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#n50> (дата звернення: 20.04.2023).
5. Торбас О. О. Розсуд у кримінальному процесі України: теоретичне обґрунтування та практика реалізації, монографія Одеса, 2020. С. 9-12. // URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/992c6f4f-98cc-435f-8a38-b12a37e7d54c/content>

ПРАВА, СВОБОДИ, ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ОСОБИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЯК ПРОЯВ СОЦІАЛЬНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА

Права, свободи, інтереси особи (які, в тому числі, охоплюють її потреби і проблеми) під час дії воєнного стану (який одночасно є правовим режимом та особливим станом функціонування суспільства в складі більш широкого поняття збройний конфлікт або простими словами війна) є проявами і складовими соціальної ефективності законодавства. Мова в першу чергу йде про законодавче регулювання та захист прав і свобод людини в екстремальних умовах, в яких перебуває суспільство під час війни, запровадження воєнного стану.

Розглядаючи обрану тему, посилаючись на джерела, треба навести визначення основних понять та наукові думки вчених з цього приводу зробивши відповідний аналіз та висновки.

Права людини – це права, нерозривно пов'язані з самим існуванням та суттю людини, є невід'ємними від неї, охоплюють природні права та інші базові права але не вичерпуються ними. Їх головна ознака невідчужуваність. При цьому їх межа (міра) та підстава для обмеження – необхідність захисту прав іншої людини. Поряд з правами людини існує їх різновид або вираження (в цьому і полягає їх цілісність і взаємозв'язок) – права громадянина що є комплексом прав члена державу з розвиненим громадянським суспільством, які проявляються передусім через можливість брати участь в управлінні суспільними та державними справами. Поряд з правами людини історично склалося поняття «свободи людини» і нерідко ці терміни є синонімами, а іноді одночасно охоплюються одним терміном (наприклад свобода пересування), хоча часто ширші та глибші за них (наприклад свобода совісті) [1, с. 199-200].

Спорідненим з правами і свободами людини та громадянина є більш складне поняття – законні інтереси і щоб зрозуміти їх суть треба навести доктринальне та практичне визначення цього поняття з відповідних джерел.

Так, Брусакова О.В. у статті «Законний інтерес як правова цінність» досліджуючи це питання по тексту праці наводить його визначення у різних розуміннях і висновках, що можна узагальнити таким чином. Законні інтереси – це можливість, гарантована поведінка в рамках суб'єктивного права, незабороненість, надана державою і в певній мірі підтримувана нею [2, с. 98-99].

Також у роз'ясненні фахівців Міністерства юстиції України поняття «законний інтерес» на запит Григорія Шведа, що міститься на офіційному веб порталі Верховної Ради України у розділі законодавства зазначено (за результатом теоретичного, структурно та прикладного тлумачення та розмірковування над терміном), що законний інтерес відбиває лише легітимне прагнення свого носія до того, що не заборонено законом, тобто тільки його бажання, мрію, потяг до нього, а отже – не юридичну, а фактичну (соціальну) можливість, це прагнення у межах сфери правового регулювання до користування якимсь конкретним матеріальним або нематеріальним благом,

відмінність такого блага від блага, яке охоплюється змістом суб'єктивного права, полягає в тому, що користування благом, на яке особа має право, визначається можливістю в рамках закону, а до якого має законний інтерес – без вимог певних дій від інших осіб або чітко встановлених меж поведінки. [3] Тобто з цих визначень зрозуміло, що поняття законний інтерес охоплює потреби, проблеми, запити особи. У статті професорки Пархоменко Н.М. «Ціннісний вимір правопорядку в умовах війни» авторка наголошує, що корегування ціннісних орієнтирів у правовій площині є одним з тих інструментів, який зможе забезпечити трансформацію державного устрою та правового розвитку, тобто їх перебудову відповідно до воєнних потреб, без чого неможливим видається досягнення балансу у механізмі правового регулювання, правопорядку та здобуття перемоги. Адже від того, які цінності права будуть поставлені на перший план: загальносуспільні (відновлення територіальної цілісності та незалежності держави, забезпечення зовнішньої безпеки) чи особистісні (гарантування прав і свобод громадян) залежатиме мета та засоби правотворчої політики держави. Тобто забезпечення загальносуспільних цінностей і потреб наразі є умовою існування незалежної держави Україна, її подальшого розвитку та гарантування конституційного принципу визнання людини (її прав і свобод) основною соціальною цінністю [4, с. 14].

Мозоль Н.І. у статті «Забезпечення верховенства права в умовах воєнного стану як головна мета юридичної науки та практики» зазначає, що в умовах воєнного стану неможливе повноцінне верховенство права, а реальне втілення верховенства права перш за все має убезпечити від агресії в усіх її проявах як у міжнародному, так і у внутрішньодержавному просторі, для чого необхідно перевести декларативний характер законодавчих актів у практичну площину. Забезпечення верховенства права має стати головною метою юридичної науки й практики [4, с. 41]. Тарахонич Т.І. у статті «Правове регулювання як передумова забезпечення правопорядку в період воєнного стану» робить висновок, що правове регулювання в умовах воєнного стану кардинально впливає на всі сфери суспільного життя, оскільки норми права, що приймаються вносять необхідні зміни в суспільні відносини, гарантують певну стабільність, режим законності та правопорядку. У період воєнних загроз приймається низка нормативно-правових актів надзвичайного характеру, що мають імперативний характер, впорядковують відповідні суспільні відносини та в певній мірі обмежують права і свободи, встановлюючи певні зобов'язання та заборони. Механізм (національний і міжнародний) реалізації та захисту прав і свобод людини може мати як національний, так і міжнародний характер, інституційну та нормативно-правову складову та спрямований на забезпечення законності та правопорядку [4, с. 60]. Головка О.М. в статті «Принцип справедливості в законодавстві воєнного часу: теоретико-правовий аналіз» викладає думку, що принципи були, є і будуть завжди становити зміст права. Принцип справедливості лежить у його основі. В умовах війни ціннісні риси права набувають домінуючого характеру щодо інструментальних. Справедливість проявляється не лише як основа, а й як загострена суспільна потреба. Мораль і моральність стають все більше визначальними у нормативності, нормативність сама по собі показує

беззмістовність, якщо вона не наповнена змістом моралі й справедливості як базового принципу. Кожна війна посилює значення і розуміння природного права як основи і змісту права позитивного. Подібно до того, як обставини і трагедія Другої світової війни зумовили повернення до природно-правових доктрин на противагу легістському позитивізму, який має тенденцію посилюватися за обставин «нормального», стабільного, мирного розвитку як нормотворчої, так і правозастосовної практики, сьогодні, як видається, змінюється й доктринальне розуміння та обґрунтування права. [5, с. 51]

Клещенко Н.О. розглядаючи ефективність законодавства у фокусі повоєнної відбудови та підсумовуючи викладене стверджує, що під ефективністю законодавства розуміють співвідношення між досягнутими результатами та поставленою метою. Проблема ефективності законодавства, його результативності може й має розглядатися в декількох площинах. Тут потрібно враховувати внутрішній, національний аспект і зовнішній, зокрема зовнішньо-інтеграційний, пов'язаний з імплементацією в законодавство України міжнародних стандартів. Поряд з цим у конкретній площині задоволення прав та потреб осіб, що постраждали від бойових дій і стали жертвами російської агресії наводиться та аналізується у контексті ефективності законодавства повоєнної відбудови Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» та постанова КМУ «Про затвердження Порядку надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги «Відновлення»». Ці нормативно-правові акти, безумовно, є важливими в умовах війни, адже, з одного боку, дають надію громадянам, житло яких було пошкоджене чи повністю зруйноване, на його відновлення, а з другого – породжує для держави низку обов'язків у частині компенсації і відбудови втраченого. [5, с. 238-239]

Макеєва О.М., Осадченко І.В. у статті «Забезпечення державою прав громадян в умовах воєнного стану» вказують, що права людини в умовах правового режиму воєнного стану є особливо вразливими, а їх захист може бути ускладненим. У законодавстві України передбачений механізм, що дає змогу обмежити реалізацію певних прав. Крім того, в умовах воєнного стану висувуються посилені вимоги щодо функціонування органів державної влади, зокрема щодо їх єдності в здійсненні оборонної функції. Державні інституції в умовах воєнного стану мають забезпечити захист громадянами своїх законних прав та інтересів у разі їх звернення до правоохоронних органів – підрозділів Національної поліції України, прокуратури, Служби безпеки України, а також до інших органів влади, які продовжують працювати в певній місцевості. Окрім того, держава повинна забезпечити реалізацію права громадян на справедливий суд [6, с. 83].

Роблячи висновок на підставі викладеного стає зрозуміло, що права, свободи, законі інтереси особи під час війни забезпечення яких є проявом соціальної ефективності законодавства та одним з головних завдань законодавчого регулювання проявляється у багатьох аспектах: балансу захисту прав і задоволення потреб особистості при забезпеченому правопорядку та гарантуванні суспільстві і держави; приматі верховенства права; гнучкому правовому регулюванні та гарантуванні справедливості у розгалуженій системі діючих нормативно-правових актів; практичному відновленні порушених прав громадян внаслідок збройного конфлікту та фактичне відшкодування матеріальної та моральної шкоди, інших збитків. Усе це входить до складу та охоплюється соціально ефективною дією законів та підзаконних актів як їх органічного та функціонального продовження.

Список використаних джерел

1. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підруч. 2-ге вид., випр. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2019. 584 с.
2. Брусакова О.В. Законний інтерес як правова цінність. Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.) / [редкол.: Д. В. Швець (голова), О. М. Бандурка, С. М. Гусаров та ін.]. Харків : ХНУВС, 2020. - 544 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/04a87db4-a7a8-4f6d-b716-2c5905817c9e/content>
3. Офіційний веб-портал Верховної ради України (<https://zakon.rada.gov.ua/>), розділ законодавство, Стосовно терміну "законний інтерес", тлумачення фахівці Міністерства юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/p0046697-10#Text>
4. Пархоменко Н.М. Ціннісний вимір правопорядку в умовах війни (С. 10-14). Мозоль Н.І. Забезпечення верховенства права в умовах воєнного стану як головна мета юридичної науки та практики (С.38-41). Тарахонич Т.І. Правове регулювання як передумова забезпечення правопорядку в період воєнного стану (С.59-60). Актуальні проблеми правопорядку і правової культури в сучасній Україні : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 17 трав. 2023 р.) / Редкол. : С.Д. Гусарев, М.М. Пендюра, Ю.В. Кривицький. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 137 с.
5. Головка О.М. Принцип справедливості в законодавстві воєнного часу: теоретико-правовий аналіз (С. 48-51). Клещенко Н.О. Ефективність законодавства у фокусі повоєнної відбудови (С. 235-239). Альманах права. Трансформація законодавства України в сучасних умовах. Випуск 14. Київ: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2023. 534 с.
6. Макеева О.М., Осадченко І.В. Забезпечення державою прав громадян в умовах воєнного стану (С. 82-83). Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір: [Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2023 р.] – 646 с.

INVESTIGATION OF CORRUPTION CRIMINAL OFFENSES BY JOINT INVESTIGATION TEAMS: CERTAIN ASPECTS

States are now increasingly confronted with criminal offenses that cross national borders. In this regard, enhanced international cooperation is an important component of a criminal investigation or prosecution. Since criminal activity transcends national borders, it is clear that the international community has recognized the need for increased cooperation, especially in gathering evidence located beyond national state borders.

The effects of corruption criminal offences are far-reaching; it can undermine political, social and economic stability and ultimately threaten the safety and security of society as a whole. Corrupt operations can cross multiple jurisdictions, making the ensuing police investigation both time-consuming and complex.

A Joint Investigation Team (JIT) is an international cooperation tool based on an agreement between competent authorities – both judicial (judges, prosecutors and investigative judges) and law enforcement authorities – of two or more states, established for a limited duration and for a specific purpose, that conducts criminal investigations in one or more of the states involved [2, p. 7].

Compared with traditional forms of police and judicial cooperation, JITs have the following added value: they enable the direct gathering and exchange of information and evidence without the need to use traditional channels of mutual legal assistance; seconded members of the team (those originating from a state other than the one in which the JIT operates) are entitled to be present and to take part – within the limits provided for by national legislation and/ or specified by the JIT leader – in investigative measures conducted outside their state of origin. For these reasons, JITs constitute a very efficient and effective cooperation tool, which facilitates the coordination of investigations and prosecutions conducted in parallel across several states. A JIT can be established between competent authorities of at least two states [2, p. 8].

Let's consider the main steps to setting up a JIT between the member states:

1) definition of the criminal offence: to collect and analyze all available information about the cross-border criminal offence to confirm that investigation into that criminal offence requires coordinated and concerted action in all involved states and consequently to make an informed decision about setting up a JIT;

2) it is necessary to determine the legal basis on which the JIT agreement will be based (an international legal instrument, a bilateral agreement, a multilateral agreement, national legislation). In particular, The Second Additional Protocol to the Council of Europe Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters, 1959 (Article 20), UN Convention against Transnational Organized Crime, 2000 (Article 19), UN Convention against Corruption, 2003 (article 49), Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism, 2005 (Chapter IV, Section 2 – Article 16) etc. For example, the Criminal Law Convention on Corruption (Council of Europe, 1999) has become a very

important tool aimed at the coordinated criminalization of a large number of acts of corruption. It also provided for additional criminal law measures and improved international cooperation in the prosecution of corruption offenses. The Convention established enhanced international cooperation (mutual assistance, extradition and provision of information) in the investigation and prosecution of corruption offenses. However, given the latest forensic approaches and the complication of criminal activities with an innovative component, this document is gradually becoming archaic and needs a fresh view of cross-border investigation of crimes [4, p. 153];

3) next step is establishing contact with the authorities from the other potential JIT members to exchange information about the case and explore the possibilities of establishing of a JIT in concrete case. Europol and Eurojust can help EU Member States and non – EU Member States in this activities;

4) request for setting up a JIT: after obtaining an informal consent to set up a JIT from all the countries involved, the prosecutor's office prepares a formal request to set up a JIT. It is recommended that investigators, prosecutors and/or judges from the States considering the setting up a JIT, together with officials from Eurojust and Europol, meet to discuss the matter at the earliest opportunity before a formal request is made;

5) drafting the formal agreement: due to the fact that a JIT is a “contract” between at least two States or more, with certain goal, for a certain period of time, set up in order to conduct joint investigation, it is necessary to prepare the formal agreement for a JIT. The crucial elements of a JIT agreement are: the purpose of a JIT, legal possibilities and/or limitations, JIT leader, members and participants, financing and possible support from Europol and Eurojust, that are available at any time to assist in drafting an agreement;

6) signing the Agreement: when the final draft of the agreement is agreed by all participating Countries, the formal procedure of signing the agreement can be carried out;

7) carrying out the agreement – operational action plan (OAP): OAP is a document in which it is foreseen how the work in a JIT will be carried out. In OAP we should define the practical, operational aspects of the agreement (description of the purpose of the JIT; identifications of locations; description of the role of members and participants; list of special operations/ investigative techniques that will be used; description of the way of communication and formation exchange; decision on information collection, analysis, and tasking; decision about financial investigation and prosecution etc.) [1, p. 7-10].

We focus on the practical aspect of the activities of the joint investigative team during the investigation of a corruption criminal offence.

«On July 20, 2020, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine (NABU) and the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office (SAPO) jointly with the Central Anti-Corruption Bureau (CBA) and District Prosecutor's Office of Warsaw detained a criminal group led by the Former Acting Head of the State Road Agency of Ukraine (Ukravtodor). The Group pursued the goal of obtaining improper advantage from representatives of companies in the road sector. This is the first case in the history of Ukraine when the international joint investigation team has exposed a particularly

serious corruption crime. Due to coordinated measures, evidence of corrupt actions of citizens of Ukraine, the Republic of Poland and other countries was collected. The complexity of the investigation was that the Former Head of Ukravtodor used his official position in Ukraine and expressed a request for an improper advantage, but its receiving took place in Poland. The European Union Agency for Criminal Justice Cooperation (Eurojust) provided an international platform for effective coordination of work of two anti-corruption bodies — NABU and the CBA. In November 2020, the Prosecutor General of Ukraine signed an agreement with the Prosecutor General of the Republic of Poland to continue the work of the joint investigation team established by the countries' anti-corruption agencies. This allowed the Detectives of the National Bureau and their Polish colleagues to obtain new evidence in the case. In January 2021, the materials of the criminal proceedings against the ex-head of Ukravtodor were sent to Poland to complete the pre-trial investigation, since he is a citizen of this state. The National Anti-Corruption Bureau (NABU) and the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office (SAPO) have issued an indictment against the beneficiary of a group of companies charged with giving improper advantage to the former acting head of the State Road Agency of Ukraine (Ukravtodor). His actions are provided for in part 4 Article 369 of the Criminal Code of Ukraine» [3]. «The accused personally and via his intermediaries systematically gave an improper advantage to the acting head of Ukravtodor. The latter, in turn, green-lighted payments to the company under the agreement for the capital repair of the Kyiv-Odesa highway, as well as agreed to postpone the deadline for such works and did not take measures to terminate the agreement over the existing violations. In total, as established by NABU and SAPO, USD 575 thousand and EUR 70 thousand was transferred during 2017-2019» [5].

In conclusion, international practice shows that the creation of joint investigative teams is one of the most effective forms of international cooperation and ways of providing mutual legal assistance. In view of the above, it is worth noting that this experience opens a wide path for effective procedural actions during the investigation of international criminal offenses, in particular, corruption criminal manifestations; collection of evidence and prompt exchange of information.

References

1. Guidelines on the use of joint investigation teams. 12 p. URL: <https://rm.coe.int/16806f720a>.
2. Joint investigation teams practical guide. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021. 100 p.
3. NABU and the Poland Anti-Corruption Bureau exposed criminal group. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. URL: <https://nabu.gov.ua/en/novyny/nabu-and-poland-anti-corruption-bureau-exposed-criminal-group>.
4. Tymoshenko, Y. P., Kozachenko, O. I., Kyslenko, D. P., Horodetska, M.S., Chubata, M. V., & Barhan, S. S. (2022). Latest technologies in criminal investigation (testing of foreign practices in Ukraine). Amazonia Investiga, 11 (51), 149-160.
5. «Ukravtodor» case sent to court. National Anti-Corruption Bureau of Ukraine. URL: [https://nabu.gov.ua/en/novyny/ukravtodor case-sent-court](https://nabu.gov.ua/en/novyny/ukravtodor-case-sent-court).

*Вільська Єлизавета Русланівна,
слухач магістратури 1-го курсу ФПФОДР
Одеський державний університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
Янчук Наталія Дмитрівна,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Одеський державний університет внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК НОВІТНЄ ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

У міру того, як держави стають все більш демократичними, максимальне зосередження уваги відбувається на правах людини. На кожному етапі свого розвитку, права людини мали певну своєрідність та ґрунтувались на наукових досягненнях, які були характерними для певного періоду та індивідуальних моральних установках індивідів. Права людини передбачають поступовий розвиток. Вони не виникають самі собою, а, зазвичай, є результатом тривалої боротьби за їх визнання і подальше закріплення в законодавстві. Оскільки права та свободи людини не є статичною категорією, так під час еволюції соціальних процесів, з'явилася нова категорія прав людини – четверте покоління прав людини. Права людини четвертого покоління були предметом наукових досліджень таких вчених, як О.Є. Аврамова, О.Б. Братасюк, О.Б. Бунчук, О.І. Мартинюк, О.Е. Радутний, Г.Б. Романовський, М.В. Савчин, К.О. І.Я. Сенюта, В.Ю. Стеценко, М.Г. Хаустова та ін.

Метою статі є висвітлення питання розвитку та класифікації прав людини четвертого покоління.

Покоління прав людини – це класифікація визначення і нормативного структурування властивостей та особливостей людського буття, які є невід'ємними і представляють відносини людини з окремими індивідами, державою та суспільством загалом.

Як зазначив А. Ковшик, четверте покоління прав людини – поняття, яке тільки починає формуватися внаслідок еволюційних процесів. Метою виділення цієї категорії на теперішній час є можливість нормотворчого сприяння створенню умов для реалізації прав людини сучасності [4].

Науковці Д.М. Белов та Ю.М. Басига констатують, що з кінця 90-х рр. ХХ ст. складаються передумови появи нового покоління прав людини. Глобальна соціально-економічна трансформація початку ХХІ ст. принесла зміни в життя пересічних громадян. Інформаційно-телекомунікаційні технології суттєво покращують швидкість і якість комунікації та співпраці між державами, сприяють розвитку інтеграційних процесів в економічних та політичних галузях. На новий рівень, за останні десятиліття вийшов розвиток медицини, так з'явилися дуже ефективні знеболювальні та антисептичні препарати, новітні ліки, які рятують життя людей стали звичними та легкодоступними. З'являються та розвиваються операції з трансплантації органів та тканини людини [2, с. 122].

Зазвичай права людини четвертого покоління мають таку класифікацію:

1. Права у сфері інформаційних технологій (віртуальна реальність, доступ до інтернету тощо);
2. Права у сфері особистого життя (одностатеві шлюби, childfree сім'ї тощо);
3. Права у медичній сфері (зміна статі, трансплантація органів, клонування, штучне запліднення, евтаназія тощо) [5].

Права людини четвертого покоління ґрунтуються на таких основних принципах:

- взаємодія та солідарність між людьми та народами;
- створення всесвітньої гармонії та поваги до багатоманітності;
- повага до самоідентифікації людини [11].

Четверте покоління прав людини набуло популярність через революційні перетворення в взаємозв'язку правових та моральних норм, у підсумку, вони були закріплені у нормативно-правових актах держав (заборона дискримінації за статтю чи гендерною ідентичністю). В країнах ЄС про це йдеться і в Лісабонській угоді та в спеціальних однойменних резолюціях Ради Європи № 1728 (2010) та Рекомендації № 1915 (2010) [8, с. 601].

До теперішнього часу не існує єдиного підходу до визначення даного поняття та не має вичерпного переліку всіх прав четвертого покоління.

На думку, Г.Б. Романовського перелік прав четвертого покоління обмежується правами на самогубство і евтаназію. При цьому він розглядає евтаназію та самогубство як елементи права на смерть [7, с. 232].

Д.М. Шибаніц констатує, що перелік прав людини має бути таким: право на евтаназію, на зміну статі, на трансплантацію органів, на використання віртуальної інформації, право на клонування [10, с. 57].

На думку вчених О. Аврамової та О. Жидкової класифікація прав людини четвертого покоління виглядає так: право на зміну статі, трансплантацію органів, клонування, використання віртуальної реальності, одностатеві шлюби, штучне запліднення, евтаназію та вільну від дитини сім'ю [1, с. 101].

Проаналізувавши класифікації прав вчених, ми дійшли до висновку, що найбільше уваги сконцентовано на соматичних правах, водночас правам у сфері інформаційних технологій приділяється менше уваги.

Варто зупинитися на найбільш дискусійному та суперечливому за своєю природою праві на клонування. Вчені зазвичай розрізняють два види клонування:

- 1) репродуктивне клонування: створення нових організмів, в тому числі людини, в штучних та експериментальних умовах;
- 2) терапевтичне клонування: метою є створення окремих органів і тканин організму [9, с. 75].

Наразі, Додатковий протокол про заборону клонування людини 1998 р. до Конвенції Ради Європи про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини 1997 р., який підписала більшість європейських країн прямо встановлює заборону клонування. Його положення передбачають заборону на будь-які втручання з метою створення генетично ідентичної копії людської істоти [3].

В Україні існує Закон «Про заборону репродуктивного клонування людини», відповідно до якого клонування визначається як пересадка ядра соматичної клітини людини в жіночу статеву клітину з метою отримання людини, генетично ідентичної іншій людині, живій або мертвій [6]. Виникає дуже багато питань як теоретичних, так і суто практичних. Вже сьогодні можна сказати, що питання технології знаходиться на стадії вирішення. Одним із найефективніших методів клонування виявився метод «перенесення ядра».

Четверте покоління прав людини визначається прогресивним розвитком цивілізації та суспільних відносин. З трансформацією суспільства проходить зміна багатьох політичних та правових явищ і соціальних відносин. Права четвертого покоління є порівняно новим явищем і є предметом активного розвитку та дискусій. Вказані права потребують більш детального законодавчого регулювання. Оскільки науково-технічний прогрес і моральна трансформація глобалізованого суспільства не можуть ігнорувати появу нових видів суспільних відносин, які потребують врегулювання на законодавчому рівні, держава повинна докладати зусиль для розвитку правового регулювання відповідних прав.

Список використаних джерел

1. Аврамова О., Жидкова О. Четверте покоління прав людини: постановка проблеми. *Право України*. 2010. № 2. С. 101-107.
2. Белов Д.М., Бисага Ю.М. Права людини: основні напрями сучасного розвитку. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Право*. 2015. № 5. С. 122-127.
3. Додатковий протокол до Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування досягнень біології та медицини, стосовно заборони клонування людських істот (ENS N 168) від 12.01.1998 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_526 (дата звернення: 15.01.2024).
4. Ковшик А. Покоління прав людини: поняття та загальна характеристика. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1/Kovschik.pdf>
5. Презентація «Четверте покоління прав людини»
<https://naurok.com.ua/prezentaciya-chetverte-pokolinnya-prav-lyudini-226436.html>
6. Про заборону репродуктивного клонування людини : Закон України від 14.12.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-15> (дата звернення: 15.01.2024).
7. Романовский Г.Б. До питання про право на смерть, як до юридичної основи легалізації евтаназії та самогубств. *Медичне право України: проблеми управління та фінансування охорони здоров'я*: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з медичного права / Упор. Сенюта Г.Я., Терешко Х.Я. Львів : ЛОБФ «Медицина і право», 2009. С. 232–234.
8. Сачук Б.П., Хасія М.В. Становлення четвертого покоління прав людини. *Молодий вчений*. 2019. № 10 (74). С. 601-604.
9. Триньова Я. Клонування людини – одна із сучасних кримінально-правових проблем. *Юридична Україна*. 2014. № 1. С. 72-79.

10. Шебаніц Д.М. Сучасна проблематика теорії «поколінь прав людини» в умовах європейської міждержавної інтеграції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 31. Т.1. С. 57-61.

11. Що таке 4 покоління прав людини? <https://reporter.zp.ua/sho-take-4-pokolinnya-prav-lyudini.html>

Власенко Інна Іванівна,
*аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін
Національної академії внутрішніх справ*

ПЕРЕГОВОРИ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СІМЕЙНИХ СПОРІВ

Спори, які виникають із сімейних правовідносин відносяться до складної категорії справ, оскільки завжди супроводжуються психологічною напруженістю, високим рівнем конфліктності та недоброзичливим ставленням учасників процесу один до одного.

Як зазначає М. Бугров, небезпідставні образи та постійні непорозуміння лише *підбурюють учасників до безапеляційного протистояння та бажання помсти за невинуваті надії щасливого сімейного життя, що практично унеможливорює будь-які шанси на самостійне мирне врегулювання конфліктних питань* [1].

Статтею 7 Сімейного кодексу України передбачено право учасників сімейних відносин мають врегулювати їх за домовленістю або через звернення до суду [2].

Традиційним та найчастіше застосовуваним для вирішення сімейних спорів є судовий спосіб. Однак, розгляд такої категорії справ у суді забирає у сторін багато сил, часу та коштів.

І якщо в справах про розірвання шлюбу законодавство чітко визначає випадки коли для вирішення спору потрібно обов'язково звертатися до суду, то значну кількість сімейних спорів, які є похідними від розірвання шлюбу можливо вирішити шляхом застосування альтернативних позасудових форм, в тому числі і переговорів.

Нашим власним опитуванням, проведеним серед учасників сімейних спорів, які розглядаються судом, встановлено, що більшість не знає про можливість мирного вирішення в досудовий чи позасудовий спосіб (наприклад, шляхом укладення відповідних нотаріальних договорів (поділ майна подружжя; визначення місця проживання дитини; утримання дітей та сплати аліментів), а також про можливість вирішення цих питань шляхом переговорів чи у процесі медіації.

Впровадження альтернативних способів врегулювання спорів на шляху євроінтеграційних процесів в Україні набуває все більшої актуальності.

На нашу думку, звернення сторін до альтернативних (неюрисдикційних) форм вирішення юридичних спорів та застосування примирних процедур є досить перспективним та доречним під час розгляду справ про розірвання шлюбу та похідних спорів та, беззаперечно, потребує детального закріплення на законодавчому рівні.

Способи альтернативного вирішення спорів виникли і почали активно розвиватися на початку 60-х – 70-х років XX ст. у країнах із англосаксонською правовою системою – Сполучених Штатах Америки, Канаді, Великобританії, Австралії. З огляду на значні проблеми судової системи, спричинені, передусім, високим рівнем робочого навантаження судів, нові процедури сторони розглядали як ефективні альтернативи цивільного судочинства, своєрідного “неформального (приватного) правосуддя”. Надалі альтернативні процедури поступово стали невід’ємною частиною правової дійсності держав їх походження і набули доволі великого поширення у країнах з континентальною (європейською) правовою системою – Франції, Бельгії, Нідерландах, Швейцарії, Італії, Німеччині, Австрії тощо [3].

Сьогодні застосування альтернативних форм вирішення спорів, зокрема в сімейних справах, можна вважати інноваційним підходом до припинення юридичних спорів в багатьох країнах. Однак, з урахуванням історичних, соціальних та економічних умов в кожній країні існують свої особливості застосування та перспективи розвитку.

Альтернативні форми вирішення спорів у справах про розірвання шлюбу спрямовані на неупереджене та об’єктивне врегулювання конфліктів між подружжям, з урахуванням їх інтересів та позицій у справі. Конфлікти, неузгодженості, суперечки, що виникають під час розірвання шлюбу між подружжям можуть стосуватися питань проживання батьків і дітей, виховання та спілкування, матеріального утримання дітей, сплати аліментів, поділу спільного майна подружжя тощо.

Одним з основних альтернативних способів вирішення правових конфліктів в сімейних спорах є переговори (negotiation), які вважаються «найефективнішим і найпоширенішим способом вирішення спорів в усьому світі» [4].

Не можливо не погодитися з думкою Н.В. Волкової, що у справах про розірвання шлюбу та похідних спорах переговори є найбільш доступним та одночасно досить ефективним альтернативним способом вирішення спору. Застосування такого способу не вимагає затрат фінансового характеру, не становить будь-яких ризиків для сторін, а для його застосування достатньо бажання обох з подружжя. [5].

На нашу думку, у разі виникнення спорів у справах про розірвання шлюбу, переговори традиційно повинні бути першим кроком щодо його вирішення. Їх активне застосування сторонами сприятиме ефективному управлінню конфліктом, пошуку компромісів та розробленню правильної та об’єктивної стратегії захисту прав та узгодженню інтересів подружжя та їх спільних дітей.

У юридичній науковій літературі переговори (negotiation) визначають як процедуру, в якій беруть участь дві або більше сторін без залучення інших осіб

із метою напрацювання домовленостей за питаннями, що становлять для них інтерес, вироблення шляхів вирішення спору між ними [6].

О.М. Спектор у своєму дослідженні визначає переговори як самостійний універсальний спосіб альтернативного вирішення спорів шляхом безпосередньої конструктивної взаємодії сторін і спрямований на досягнення взаємоприйняттого компромісного рішення [7].

Схожої позиції дотримується і С.В. Васильєв, який зазначає, що «даний засіб є самостійним, незалежним у своєму регулюванні та існуванні від судової системи. Він характеризується великим ступенем диспозитивності з мінімальним втручанням з боку держави. Роль останньої зводиться до офіційного визнання позасудової системи альтернативного вирішення правових спорів і забезпечення належних умов її функціонування» [8].

Враховуючи зазначене, можливо зробити висновок, що переговори є однією з важливих альтернативних форм вирішення, зокрема, сімейних спорів та, насамперед, спрямовані на припинення конфлікту, який є основою спору, що виник між подружжям. Основну роль для проведення переговорів відіграють безпосередньо самі сторони конфлікту. А для початку проведення переговорів достатньо лише бажання сторін, між якими виник спір.

Оскільки, статтею 55 Конституції України передбачено право кожного захищати свої права будь-якими не забороненими законом способами, то застосування переговорів має всі законні підстави та, на нашу думку, є необхідність визначення на законодавчому рівні переліку сімейних спорів, в яких перед звернення до суду, проведення переговорів та спроба мирного врегулювання спору буде обов'язковою [9].

Список використаних джерел

1. Буров М. Сімейна медіація як альтернатива суду. Електронне видання «Юрист & Закон». ТОВ «Ліга Закон». 2020. №27. URL: <https://de-jure.ua/wp-content/uploads/2020/07/Simeyna-mediaciya-yak-alternativa-sudu.pdf>. (дата звернення: 07.04. 2023).
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III. БД «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 07.05.2024 року).
3. Гірник А.М. Світоглядні та етико-правові засади медіації в Китаї / А.М. Гірник, В.Ф. Резаненко // *Наукові записки*. – 2013. – Т. 149 : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – С. 27–31.
4. Merrills J. *International Dispute Settlement*. 4th ed. Cambridge: University Press, 2005. 387 p.
5. Волкова Н.В. Переговори як один із способів альтернативного вирішення сімейних спорів." (2021), с. 24.
6. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт. кол.:Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.]; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. С.90.

7. Спектор О.М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2012. С. 4.

8. Васильєв С.В. Переговори як альтернативний спосіб вирішення цивільних спорів: питання теорії. / С.В. Васильєв, І.Г. Васильєва // *Цивілістична процесуальна думка*. 2016. № 2. С. 27. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tsprv_2016_2_8.

9. Конституція України. ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 07.05.2024 року).

*Гайдай Сергій Сергійович,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ

Одним з важливих елементів змісту адміністративного права є можливість його захисту у встановленому порядку. Так, право на захист – це надана уповноваженій особі можливість застосування заходів правоохоронного характеру для відновлення її порушеного чи оспорюваного права [1].

Сутність права на захист полягає у можливості його власника самому вчиняти юридично важливі дії. Детальніше з цього питання консультують фахівці Сарненського місцевого центру.

Відповідно до ст. 13 Конституції України, держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання. Вона також закріплює рівність перед законом усіх без винятку суб'єктів права власності і гарантує кожному захист його прав і свобод. Зазначені положення мають визначальне значення і для суб'єктів земельних правовідносин [2].

Земельний кодекс України гарантує і забезпечує фізичним і юридичним особам рівні умови і способи захисту права власності та права користування на конкретні земельні ділянки.

Власник земельної ділянки чи землекористувач може вимагати усунення будь-яких порушень його прав на землю, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою і відшкодуванням завданих збитків. Важливо знати, що захист прав на землю здійснюється в адміністративному та судовому порядку.

Згідно з Конституцією України, права і свободи людини і громадянина захищаються лише судом. У ст. 152 Земельного кодексу України визначений перелік способів захисту земельних прав, який не є вичерпним. Держава забезпечує громадянам та юридичним особам рівні умови захисту прав власності на землю [2].

Власник земельної ділянки або землекористувач може вимагати усунення будь-яких порушень його прав на землю, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою, і відшкодування завданих збитків.

Захист прав громадян та юридичних осіб на земельні ділянки здійснюється шляхом:

а) визнання прав (необхідність у використанні такого способу захисту виникає тоді, коли право на землю (власності, користування) оспорується, заперечується іншими особами або створюється неможливість реалізації особою свого права власності на землю або землекористування у зв'язку з наявністю сумнівів у інших осіб або втратою належних правовстановлюючих документів на земельну ділянку);

б) відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав (у випадках самовільного зайняття земельних ділянок, псування земель, що належать власникам або перебувають у користуванні, засмічення промисловими або іншими відходами, проведення на землях розвідувальних робіт та в інших випадках виникає необхідність відновлення стану таких земель до того, який існував до порушення прав землевласників та землекористувачів. Одним із поширених способів відновлення стану земельної ділянки є рекультивація порушених земель, умови здійснення якої визначені ст. 166 ЗК України. Крім того, на практиці досить поширеним способом відновлення стану земельної ділянки при її самовільному зайнятті є вимога знесення самовільно побудованих будівель та споруд, які були збудовані за час незаконного використання земельних ділянок);

в) визнання угоди недійсною (відповідно до вимог ст.ст. 203-207, 215-236 ЦК України недійсними є ті угоди, які не відповідають вимогам закону. За загальним правилом, правовими наслідками визнання угод недійсними є настання реституції, тобто обов'язок сторін повернути одна одній все, що було одержане за угодою, а у разі неможливості повернути одержане в натурі – відшкодувати його вартість у грошовій формі, якщо інші наслідки недійсності угод не передбачені законом (ст.ст. 203, 215, 228 Цивільного кодексу України) ;

г) визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування (особливістю цього способу захисту прав на землю є те, що відповідачами виступають органи, наділені владними повноваженнями (органи місцевого самоврядування, органи виконавчої влади);

г) відшкодування заподіяних збитків (порядок відшкодування заподіяних збитків встановлений ст.ст. 611, 1166 ЦК України, ст. 157 ЗК України, постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.1993 № 284 «Про Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам». Визначення розміру шкоди здійснюється також на підставі Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 27.10.1997 № 171);

д) застосування інших, передбачених законом, способів [3; 4].

Отже, аналізуючи чинне законодавство України, варто зазначити, що оскарженню підлягають акти органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, які не відповідають закону. При розгляді питання щодо недійсності рішення органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування (а отже їх незаконність) необхідно керуватися принципом, закріпленим ст. 19 Конституції України, відповідно до якого органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Варто враховувати, що перелік способів захисту прав громадян та юридичних осіб, визначений ч. 3 ст. 152 ЗК України, не є вичерпним. Особа може застосовувати й інші способи захисту земельних прав в рамках чинного законодавства України, що не визначені ч. 3 ст. 152 ЗК України.

Таким чином, органам місцевого самоврядування необхідно також врахувати, що ЗК гарантує право власності на земельну ділянку.

Відповідно до статті 153 ЗК України:

1. Власник не може бути позбавлений права власності на земельну ділянку, крім випадків, передбачених цим ЗК та іншими законами України.

2. У випадках, передбачених ЗК та іншими законами України, допускається викуп земельної ділянки. При цьому власникові земельної ділянки відшкодовується її вартість.

3. Колишній власник земельної ділянки, яка викуплена для суспільних потреб, має право звернутися до суду з позовом про визнання недійсним чи розірвання договору викупу земельної ділянки та відшкодування збитків, пов'язаних з викупом, якщо після викупу земельної ділянки буде встановлено, що земельна ділянка використовується не для суспільних потреб.

Також варто зазначити, що відповідно до ст. 154 ЗК органи місцевого самоврядування не мають права втручатися у здійснення власником повноважень щодо володіння, користування і розпорядження належною йому земельною ділянкою або встановлювати не передбачені законодавчими актами додаткові обов'язки чи обмеження [5;6].

Органи місцевого самоврядування несуть відповідальність за шкоду, заподіяну їх неправомірним втручанням у здійснення власником повноважень щодо володіння, користування і розпорядження земельною ділянкою.

Крім іншого, передбачається, що у разі видання органом місцевого самоврядування акта, яким порушуються права особи щодо володіння, користування чи розпорядження належною їй земельною ділянкою, такий акт визнається недійсним.

Збитки, завдані власникам земельних ділянок внаслідок видання зазначених актів, підлягають відшкодуванню в повному обсязі органом, який видав акт.

Список використаних джерел

1. Гуржій О. І., Марочко В. І. Земельна власність. Енциклопедія історії України : у 10 т. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. К. : Наукова думка, 2005. Т. 3 : Е-Й. С. 327. 672 с.

2. Конституція України : Закон України від 18 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, ст. 14.

3. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 02.02.2024).

4. European Council, Birmingham 16 October 1992: Presidency Conclusions / European Commission. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/DOC_92_6 (дата звернення: 02.02.2024).

5. Christiaan Timmermans. How Can One Improve the Quality of Community Legislation? Common Market Law Review. 1997. № 5. С. 1229–1257.

6. Rene Barents. The Quality of Community Legislation: Some Observations on EC Legislation in the Agricultural Sector. Maastricht Journal of European and Comparat

*Дудко Анастасія Геннадіївна,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ*

ВПЛИВ МОБІНГУ ЯК АСПЕКТ ДЕМОТИВАЦІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Професія поліцейського вимагає високого рівня відповідальності, професіоналізму та ефективності. Проте, навіть у сфері правоохоронних органів можуть існувати проблеми, що ставлять під загрозу моральний стан та продуктивність працівників. Однією з таких проблем є мобінг – систематичний тиск, психологічне насильство на робочому місці. О. Качмар досліджуючи явище «мобінгу» визначає його спрямованість: горизонтальну – «це моральне переслідування на рівні однієї професійної групи або одного структурного підрозділу» та вертикальну – «являє собою моральне переслідування по вертикалі управління персоналом». Окрім цього автор виділяє й види «мобінгу»: свідомі (умисні) та несвідомі (стихійні) [1, с. 58]. Необхідно відзначити досить широку характеристику мобінгу, яку запропонував О. Кочмар, але вона стосується лише структурних підрозділів під час управління персоналом, а не усіх трудових колективів. Л. Щетініна, С. Рудакова, К. Дробинська під «мобінгом» розуміють «форму психологічного насильства, яка полягає в тривалому та систематичному цькуванні працівника в колективі, сексуальному домаганні, психологічному тиску» [4, с. 319]. Тобто, вищезазначені науковці під «мобінгом» розуміють форму психологічного насильства у робочому колективі. О. Трюхан визначає «мобінг» як один з різновидів морального насильства у трудовому колективі. Дослідниця виділяє дві форми мобінгу : «босинг» - «керівник проти підлеглого» та «стафінг» - «підлеглі проти керівника» [3, с. 43]. К. Марисюк під «мобінгом» розуміє «систематичне цькування, психологічний терор, форма зниження авторитету, форма психологічного тиску у виді

цькування співробітника у колективі, зазвичай із метою його звільнення» [2, с. 134]. Аналізуючи вищезазначені дефініції дослідників, можна зробити висновок, що «мобінгу» як і «булінгу» притаманна певна структура, форми та ознаки. Головною відмінністю цих двох понять є сфера дії протиправного діяння: для мобінгу - осередком є трудовий колектив, для булінгу – освітнє середовище. Мобінг має місце в організаціях як державного, так і приватного сектора економіки. Мобінг є серйозною проблемою, що може впливати на демотивацію поліцейських в Національній поліції України. Цей вид тиску може призводити до психологічного стресу, тривоги та втрати самооцінки у працівників правоохоронних органів. Мобінг може спричиняти зниження продуктивності та ефективності роботи поліцейських, що загрожує забезпеченню безпеки та порядку в суспільстві. Важливо враховувати, що мобінг - це не просто конфлікт або неприязнь, це систематичне та цілеспрямоване знущання. Це важлива тема. Особливо в контексті правоохоронних органів, де залежність від командної роботи та взаємопідтримки може бути вирішальною для успішного виконання завдань. Мобінг, на жаль, може підірвати ці принципи та створити негативне середовище, яке не лише демотивує окремих працівників, але й загрожує загальній ефективності всієї команди.

Щоб запобігти цим проблемам, важливо впроваджувати програми психологічної підтримки та розвивати культуру відкритості та поваги всередині поліцейських структур. Також необхідно встановлювати механізми для виявлення та реагування на випадки мобінгу, забезпечуючи захист та підтримку потерпілих працівників.

У кінцевому підсумку, боротьба з мобінгом в поліції не тільки покращить самопочуття та продуктивність працівників, але й сприятиме збереженню довіри суспільства до правоохоронних органів, що є важливим елементом підтримки правопорядку та безпеки в країні.

Список використаних джерел

1. Качмар О. В. Мобінг як різновид психологічного насильства в трудовому колективі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 14. С. 58–61. URL : <https://kipt.sumdu.edu.ua/pdf/buling/mobing.pdf>.
2. Марисюк К. Мобінг: поняття, суть та питання криміналізації. *Вісник національного університету «Львівська політехніка» : зб. наук. праць*. 2018. № 889, Вип. 17. С. 132–136. URL : <http://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/vypusk-5-nomer-889-17-2018/mobing-ponyattya-sut-ta-pytannya-kryminalizaciyi>
3. Трюхан О. А. Захист працівників від мобінгу на робочому місці: теоретико – правовий аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 42–46. URL : http://apnl.dnu.in.ua/4_2017/12.pdf.
4. Щетініна Л. В., Рудакова С. Г., Дробинська К. О. Мобінг: сутність та інституційні засади захисту працівників. *Проблеми економіки*. 2018. № 1 (35) С. 315–320. URL : https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2018-1_0-pages-315_320.pdf.

ЩОДО УЧАСТІ ПРОКУРОРА У СУДОВИХ СПРАВАХ З ПИТАНЬ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Участь прокурора у судових справах з питань публічних закупівель здійснюється через представництво інтересів держави на підставі та відповідно до статті 23 «Представництво інтересів громадянина або держави в суді» Закону України «Про прокуратуру» [1]. Стаття 24 цього ж Закону описує певні процесуальні особливості такого представництва.

У контексті справ з тематики публічних закупівель та з проаналізованої судової практики прокурор переважно представляє інтереси органів державного фінансового контролю або органів державної влади, органів місцевого самоврядування чи інших суб'єктів владних повноважень, що фактично охоплює всі категорії замовників (у розумінні статті 3 Закону) – наприклад, інтереси місцевої ради як засновника певного комунального підприємства-замовника або ЦОВВ як органу управління майном державного підприємства-замовника.

Важливою і обов'язковою передумовою участі прокурора для представництва інтересів держави у суді відповідно до абзаців 1 і 2 ч. 4 ст. 23 Закону «Про прокуратуру» є підтвердження судом наявності підстав про те, що захист інтересів держави не здійснюється або неналежним чином здійснюється відповідним органом державної влади, органом місцевого самоврядування чи іншим суб'єктом владних повноважень, а також у разі відсутності такого органу – у зв'язку з чим, прокурор здійснює представництво інтересів держави. У кожному випадку подання позову прокурором для представництва інтересів держави, у тому числі у справах щодо публічних закупівель, суд встановлює обґрунтованість таких підстав для підтвердження правомочності позову прокурора.

Зокрема, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 15.09.2020 у справі № 469/1044/17 (п.38) зазначено, що за певних обставин прокурор може звертатися до суду в інтересах держави в особі органу місцевого самоврядування, зокрема тоді, коли цей орган є стороною правочину, про недійсність якого стверджує прокурор.

Оскільки таку позовну вимогу вправі заявити, зокрема, будь-яка сторона правочину, відповідний орган як така сторона може бути позивачем. У такій ситуації прокурор для представництва інтересів держави в особі компетентного органу як сторони правочину має продемонструвати, що цей орган не здійснює або неналежним чином здійснює захист відповідних інтересів.

Іншим важливим та обов'язковим процесуальним елементом відповідно до абзацу 3 ч. 4 статті 23 Закону «Про прокуратуру» є обов'язок прокурора повідомити орган, від імені якої він має намір здійснювати представництво інтересів держави, про такий намір, однак строки надання такого повідомлення законом не визначено, тому застосовується концепція «розумного строку» у

розумінні ч. 2 ст. 121 Цивільного Процесуального Кодексу [2], де розумність строку базується на його достатності для вчинення відповідної дії.

У контексті представництва інтересів держави у справах, пов'язаних з бездіяльністю органів контролю в постановах Верховного Суду від 25.02.2021 у справі № 912/9/20, від 19.08.2020 у справі № 923/449/18 зафіксована позиція суду, згідно якої Закон не зобов'язує прокурора подавати позов в особі всіх органів, які можуть здійснювати захист інтересів держави у спірних відносинах і звертатися з позовом до суду. Належним буде звернення в особі хоча б одного з них. У контексті представництва інтересів держави у справах, пов'язаних з бездіяльністю власне замовників (чи їх органів управління) важливою, особливо з огляду на вчинені таким замовником порушення, є Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.05.2020 у справі №912/2385/18. У п. 55 цієї Постанови зазначено, що при вирішенні питання про необхідність звернення до суду з позовом компетентний орган може діяти в умовах конфлікту інтересів – коли порушення інтересів держави, про яке стверджує прокурор, може бути пов'язане з раніше вчиненими протиправними діями цього органу чи бездіяльністю.

Якраз для врахування цих обставин стаття 55 Господарського Процесуального Кодексу передбачає такі правила:

- якщо особа, яка має процесуальну дієздатність і в інтересах якої подана заява, не підтримує заявлених позовних вимог, суд залишає заяву без розгляду, крім позову прокурора в інтересах держави;
- відмова компетентного органу від поданого прокурором в інтересах держави позову (заяви), подання ним заяви про залишення позову без розгляду не позбавляє прокурора права підтримувати позов (заяву) і вимагати розгляду справи по суті.

У ситуаціях, коли, на думку прокуратури, має місце бездіяльність і органу контролю і органу-замовника, позицією Верховного Суду у Постанові від 18.06.2021 №927/491/19 підкреслено, що оскільки позов прокурора у справі містить вимогу про стягнення надмірно сплачених за Договором грошових сум на користь саме Відділу-Замовника, Верховний Суд вважає, що зазначення саме Замовника (Відділу), а не Держаудитслужби як органу, в особі якого подано позов в інтересах держави, є виправданим [3, с. 17].

Важливою умовою для успішної (результативної) участі прокурора у судових справах з питань публічних закупівель для забезпечення дієвого представництва інтересів держави є обов'язок прокурора обґрунтувати у позові негативні наслідки порушень процедури закупівлі для особи, в інтересах якої останній звернувся до суду (наприклад, замовника).

Список використаних джерел

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 року № 1697-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення 02.05.2024)
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення 02.05.2024)

3. Огляд судової практики: на основі розгляду справ щодо публічних закупівель. *Узагальнено Олександром Шатковським, Сергієм Яременко та Андрієм Кондратовим.* Грудень 2022. 100 с. URL: <https://infobox.prozorro.org/upload/files/main/1909/586/case-law-ua-final.pdf>

*Коваленко Юлія Валеріївна,
аспірантка кафедри публічного управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ*

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ СКЛАДОВОЇ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В МІНІСТЕРСТВІ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Відповідно до законів діалектики, всебічне розуміння змісту цілого може бути досягнуто шляхом вивчення особливостей його складових частин. Тому з метою дослідження змісту механізму забезпечення гендерної рівності в Міністерстві внутрішніх справ доцільно здійснити науковий аналіз його нормативно-правової та інституційної підсистем.

Нормативно-правова складова механізму забезпечення гендерної рівності в Міністерстві внутрішніх справ. У науковій літературі з гендерної проблематики нормативно-правові елементи виокремлюють як правові механізми. Правові механізми визначаються як сукупність юридичних засобів приведення поведінки суб'єктів суспільних відносин у відповідність до вимог, що містяться в нормах права [1, с. 261].

Це поняття також розуміють як сукупність системно організованих правових засобів, об'єктивованих на нормативному рівні, необхідних і достатніх для досягнення певної мети (комплексу цілей).

Правовий механізм – це прийняття нормативно-правових актів, що визначають принципи та методи реалізації гендерної політики держави [2, с. 117]. Як конструкція матеріального права, правові механізми формалізують "набір" чинників правового регулювання, таких як права, обов'язки, заборони, принципи, презумпції, фікції, умови, процедури, стимули та заходи відповідальності. Змістовна побудова правових механізмів відображає внутрішню логіку правового регулювання, специфіку особливого правового впливу на конкретні суспільні відносини, зафіксовані в конкретних історичних проявах [3, с. 66]. Нормативно-правова складова механізму забезпечення гендерної рівності в Міністерстві внутрішніх справ - це сукупність нормативно-правових інструментів, за допомогою яких суспільство і держава впливають на принцип гендерної рівності у правоохоронних органах.

Система нормативно-правового забезпечення у сфері реалізації гендерної політики України включає конституційне регулювання гендерних відносин в Міністерстві внутрішніх справ (найважливіші принципи гендерної рівності та обґрунтування прав громадян), правове регулювання гендерних відносин

(загальні та спеціальні закони, кодекси, постанови уряду, укази та розпорядження Президента України, інші нормативно та правові норми поведінки), а також міжнародно-правове регулювання (конвенційне співробітництво, міжпарламентське співробітництво, взаємодія адміністративних структур тощо). Правові механізми забезпечуються сукупністю норм і правил, що регулюють гендерні відносини в Міністерстві внутрішніх справ. Сюди входить як відповідний комплекс законодавчих чи підзаконних актів, так і засоби та інструменти їх реалізації [4, с. 118].

Відповідно до статті 2 Закону України від 8 вересня 2005 року «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», законодавство про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків складається з Конституції України, цього Закону та інших нормативно-правових актів. Якщо міжнародними договорами України встановлено інші правила, то застосовуються правила міжнародних договорів [5]. Нормативно-правові елементи механізму забезпечення принципу гендерної рівності в Міністерстві внутрішніх справ представлені системою взаємопов'язаних матеріальних і процесуальних правових норм як цілісної структури.

Це об'єктивно відображено в існуючій правовій системі України, яка складається з українського законодавства, підзаконних актів та міжнародно-правових актів і конвенцій, ратифікованих Верховною Радою України.

Однак правові складові механізму забезпечення гендерної рівності в Міністерстві внутрішніх справ є продуктом еволюції усієї її правової системи. Це пов'язано з тим, що лише система правових норм, яка логічно побудована, має мету та функціонує на практиці, може бути визнана структурним елементом механізму.

Правові системи, які гарантують гендерну рівність в Міністерстві внутрішніх справ, мають недостатнє економічне підґрунтя, а механізми контролю та моніторингу дотримання законодавства у сфері гендерної рівності є недосконалими [6, с. 57]. Тому нормативно-правові елементи механізмів забезпечення гендерної рівності в Міністерстві внутрішніх справ потребують подальшого комплексного дослідження.

Список використаних джерел

1. Колодій А. М., Копейчиков В. В., Лисенков С. Л. Теорія держави і права: навч. посібник / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 368 с.
2. Гонюкова Л. В., Педченко Н. С. Сучасний механізм упровадження гендерної політики в Україні. Вісник НАДУ при Президентові України. 2016. № 2. С. 114-120.
3. Альберда Т. Г. Механізм як загальнонаукова і правова категорія («правовий механізм»). *Молодий вчений*. 2013. № 2 (02). С. 64-68.
4. Даудова Г. В. Формування та реалізація державної гендерної політики в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2008. 203 с.

5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV (зі змін. та допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.

6. Пищуліна О., Рябошапка С., Левченко К., Марценюк Г. Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності в Україні. Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. 140 с.

*Костюк Станіслав Сергійович,
аспірант Одеського державного
університету внутрішніх справ*

ЗАКЛАДИ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ДЛЯ ОРГАНІВ ПОЛІЦІЇ В ШВЕЙЦАРІЇ

Кадрове забезпечення поліції в Швейцарії має свої особливості, окрему увагу слід уділити багаторівневій системі підготовки майбутніх поліціантів і проведення перепідготовки поліцейських.

Швейцарський поліцейський інститут (SPI) – це фонд, створений відповідно до приватного права, який активно займається навчанням поліцейських, розробляє та реалізує національну стратегію навчання від імені швейцарської поліції. SPI підтримується федеральним урядом, кантонами та муніципалітетами. SPI проводить курси підвищення кваліфікації для керівників і спеціалістів, координує та контролює професійні та вищі професійні іспити для поліцейських, а також забезпечує сертифікацію помічників громадської безпеки. Через свою видавничу діяльність SPI координує редагування, виробництво, публікацію та розповсюдження навчальних матеріалів для поліції. Він також сприяє співпраці між швейцарськими та іноземними поліцейськими школами та підтримує прикладні поліцейські дослідження шляхом розміщення центру документації CentreDoc. На федеральному рівні SPI забезпечує якість і єдність доктрини підготовки поліції шляхом координації змісту та методів навчання. У дусі безперервного розвитку це гарантує узгодженість базової підготовки, стійкість у підвищенні кваліфікації, а також уніфікованість федеральних іспитів. Двома іншими основними напрямками тренінгів є професійна спеціалізація та підготовка тренерів або контактних осіб [1]. З 2004 року SPI, як координаційний центр, організовує федеральні іспити та забезпечує безперебійне їх складання. Після успішного складання іспитів поліцейський отримує федеральний сертифікат кваліфікації або ліцензію офіцера поліції.

У Швейцарії діє Міжрегіональний центр підготовки поліцейських (CIFPol)[2] призначений для підготовки кандидатів для поліції кантонів окремих кантонів Фрібург де готують асистентів громадської безпеки.

Центр підготовки поліції в Джубіаско – CFP. Центр підготовки поліцейських займається всім, що стосується базової, безперервної та поглибленої підготовки. Навчання поліцейських, яке координується на

кантональному рівні відділом командної служби кантональної поліції Тичино, здійснюється CFP, який відповідає за постійне навчання вже кваліфікованих офіцерів з метою забезпечення їх вдосконалення та спеціалізації. Будучи регіональним навчальним центром, CFP також пропонує навчальні послуги для інших сил поліції, особливо для муніципальних [3].

Цюрихська поліцейська школа – ZHPS. ZHPS діє заклад, що цілеспрямовано, орієнтований на продуктивність, на людей і на практику. ZHPS відповідає високим стандартам поліції Цюриха щодо якості, репутації та інновацій. ZHPS встановлює високі очікування щодо продуктивності, пропонує сприятливий клімат для навчання, гарантує постійний розвиток школи, а також професійну організацію та управління. Це також створює найкращі можливі умови для успішного проходження федерального професійного іспиту/сертифікації на оперативні здібності та стійкого початку кар'єри. ZHPS зміцнює подальшу співпрацю між поліцейським корпусом Цюриха та допомагає консолідувати його провідну роль у поліції Швейцарії в інтересах населення Цюриха [4].

Міжкантональний поліцейський коледж Хіцкірх – IPH. Interkantonal Police College Hitzkirch є найбільшим центром підготовки та підвищення кваліфікації для поліцейських у Швейцарії. IPH є першим партнером поліції в центральній і північно-західній частині Швейцарії та є організатором навчання. Щороку близько 250-300 кандидатів приїжджають сюди, щоб стажуватися на більш кваліфіковані посади. Центр семінарів має найбільшу та найкращу інфраструктуру в Швейцарії для навчання у сфері безпеки. Вважається лідером у цій галузі. Швейцарський поліцейський інститут використовує цю інфраструктуру для курсів водіння I та II, курсів криміналістики, курсів стрільби SIMUNITION та курсів особистої безпеки через зв'язок (EIKO)[5].

Школа поліції Східної Швейцарії відкрила свої двері в 2006 році. Щороку вона надає поліцейську підготовку приблизно 90 здобувачам, які отримують ліцензію федеральної поліції [5].

Школа поліції Східної Швейцарії в Амрісвілі пропонує комплексну базову підготовку для майбутніх поліцейських шести кантонів, двох міст і Ліхтенштейну. Політичну та стратегічну відповідальність за школу несе Конференція директорів кантональних департаментів юстиції та поліції Східної Швейцарії [5].

Саватанська поліцейська академія є привілейованим місцем для підготовки поліції. З цієї точки зору це забезпечує актуальність, якість і узгодженість цього виду навчання. Поліцейська академія забезпечує базову підготовку для отримання ліцензії Федеральної поліції. Вона також пропонує діяльність з професійного розвитку у відповідь на потреби різних поліцейських сил і партнерів у сфері безпеки Швейцарії. Вона готує помічників громадської безпеки для деяких поліцейських сил і муніципалітетів у франкомовних кантонах. У тісному партнерстві зі Швейцарським інститутом поліції в Невшателі академія Savatan консультує поліцейські сили та асоціації, що представляють своїх членів, у питаннях професійної підготовки. Академія поліції заохочує, сприяє та планує обмін досвідом з іншими установами за межами кантону. Зокрема, він сприяє внеску спеціалістів із франкомовної

частини Швейцарії в міжнародні місії обміну у сфері підготовки поліцейських [6].

Репрезентативним є досвід функціонування спілок, федерації поліцейських. Швейцарська федерація офіцерів поліції SFPU розташована в Люцерні і нараховує понад 26 000 членів. Це асоціація всіх поліцейських у Швейцарії, яка діє на всіх рівнях: комунальному, кантональному та федеральному. У тісній співпраці зі своїми членами Швейцарська федерація офіцерів поліції прагне забезпечити справедливі та хороші умови праці для своїх колег. Щоб досягти цього, він дивиться наперед, передбачає можливі перешкоди та закладає основи для швейцарських поліцейських, щоб якомога більше уникати труднощів під час виконання своїх обов'язків. У тісній співпраці зі Швейцарським поліцейським інститутом SPSF організовує курси навчання та підвищення кваліфікації для поліцейських [7].

Враховуючи вказане, необхідно підкреслити, що підготовка кадрів для поліції Швейцарії здійснюється поступово, від початкових закладів, де проходять навчання всі поліцейські, або кандидати до поліції (школа поліції Східної Швейцарії Амрісвілі, Міжкантональний поліцейський коледж Хіцкірх та ін.) до вищих (Швейцарський поліцейський інститут, Швейцарським інститутом поліції в Невшателі, Саватанська поліцейська академія тощо). При цьому, в перелічених закладах здобувачі освіти не тільки навчаються, але й працюють на відповідних посадах в практичних підрозділах. В навчальних поліцейських закладах навчаються не тільки поліцейські державних підрозділів, але й службовці муніципальної поліції та представники населення- помічники громадської безпеки, що сприяє підвищенню іміджу поліції та встановлює тісні стосунки з представниками громади.

Список використаних джерел

1. Міжрегіональний центр підготовки поліцейських (CIFPol). URL:<https://cifpol.ch/> (дата звернення – 02.05.2024)
2. Центр підготовки поліцейських. URL: <https://www4.ti.ch/di/pol/chisiamo/la-3.formazione-in-polizia/scuola-di-polizia/> (дата звернення – 02.05.2024)
3. сайт Цюрихської поліцейської школи. URL:<https://zhps.ch/> (дата звернення – 02.05.2024)
4. Interkantonal Police College Hitzkirch. URL:<https://www.iph-hitzkirch.ch/> (дата звернення – 02.05.2024)
5. Polizeischule Ostschweiz. URL: <https://www.polizeischule-ostschweiz.ch/> (дата звернення – 02.05.2024)
6. Саватанська поліцейська академія. URL: <https://academie-de-police.ch/> (дата звернення – 02.05.2024)
7. SPSF Асоціація швейцарських поліцейських VSPB. URL: <https://www.vspb.org/> (дата звернення – 02.05.2024)

ПРЕВЕНТИВНА КОМУНІКАЦІЯ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Превентивна комунікація є ключовим елементом у процесі стабілізації та відновлення на деокупованих територіях України. В умовах постконфліктного середовища, ефективна комунікація допомагає зменшити напруження, побудувати довіру між населенням та владою, а також попередити загострення конфлікту.

Превентивна комунікація охоплює комплекс заходів, спрямованих на попередження конфліктів та забезпечення суспільної безпеки через інформаційний обмін. Вона базується на таких принципах:

- прозорості – відкритий доступ до інформації про дії влади та стан справ на деокупованих територіях та в цілому в країні;
- своєчасності – швидке реагування на існуючі проблеми та запити громадян, які проживають на деокупованих територіях;
- взаємодії – встановлення зв'язків між владою та місцевим населенням на деокупованих територіях;
- проактивності – комунікація з мешканцями має працювати на випередження, щоб не лише реактивно відповідати на провокації, а запобігати можливим загрозам [1, с. 6];
- довіри – формування довірливих відносин між владою та місцевим населенням на деокупованих територіях та ін.

Усі вищезазначені принципи є базовими для ви будови ефективної комунікації між владою та населенням, яке проживає на де окупованих територіях.

Формування ефективної комунікації перш за все зумовлена необхідністю стабілізації ситуації, встановлення довірливих відносин між владою та населенням на деокупованих територіях. Основними викликами у цьому напрямі є:

- високий рівень недовіри;
- наявність проросійських настроїв серед частини населення;
- руйнування інформаційних мереж, відсутність доступу до правдивої інформації;
- поширення дезінформації та пропаганди з боку ворога тощо.

Одним із першочергових завдань для вирішення окреслених проблем є відновлення телекомунікаційних мереж, забезпечення доступу до інтернету та інших каналів зв'язку. Це дозволяє ефективно поширювати офіційну інформацію та спростовувати фейки. Необхідно забезпечити максимальну прозорість дій влади, регулярно звітувати про результати її роботи та активно залучати місцевих активістів до комунікаційних процесів. Доцільною є також організація регулярних зустрічей з місцевими громадами, де представники влади та експерти можуть відповідати на питання, пояснювати свої дії, надавати психологічну та

правову допомогу. Тільки за таких умов, на наш погляд, можливо розраховувати налагодження прямого контакту з населенням деокупованих територій.

Прикладом успішного застосування превентивної комунікації є заходи, які були запроваджені на деокупованих територіях у Херсонській та Харківській областях. Так, після звільнення частини Херсонської області, місцеві органи публічної влади зосередилися на проведенні інформаційних кампаній, спрямованих на інтеграцію місцевого населення. Важливу роль зіграло відновлення місцевого телебачення та радіо, які поширювали інформацію про доступні послуги, програми допомоги та заходи безпеки. Також були організовані мобільні групи комунікаторів, які проводили зустрічі у громадах, відповідали на питання та допомагали вирішувати локальні проблеми.

У Харківській області була реалізована ініціатива з навчання місцевих журналістів та громадських активістів основам кризової комунікації. Це дозволило покращити якість місцевих медіа та підвищити рівень довіри до них серед населення. Крім того, були створені онлайн-платформи для швидкого реагування на дезінформацію та поширення правдивої інформації.

Превентивна комунікація є життєво важливою для успішної реінтеграції деокупованих територій України. Вона сприяє побудові довіри, зменшенню соціальної напруги та запобіганню повторним конфліктам.

Для досягнення цих цілей, на наш погляд, необхідно на деокупованих територіях:

- забезпечити прозорість та своєчасність інформаційного обміну;
- відновити та розвивати інформаційну інфраструктуру;
- активніше використовувати безпечні соціальні мережі;
- постійно взаємодіяти з громадськістю та враховувати їх потреби та запити та ін.

Необхідно також зазначити, що важлива місія по формуванню належної та ефективної превентивної комунікації на деокупованих територіях разом з військовими та представники місцевої влади покладається і на представників правоохоронних органів, зокрема співробітників Національної поліції України. Останні, відповідно до покладених на них завдань надають поліцейські послуги на деокупованих територіях у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [2, с. 76]. При проведенні стабілізаційних заходів на деокупованих територіях поліцейські також проводять роз'яснювальну роботу серед населення, яка перш за все спрямована на протидію дезінформації з боку окупантів, надають правову допомогу та ін. Ефективним інструментарієм запобігання та профілактики правопорушень в цілому та налагодження взаємодії з населенням є використання та впровадження чат-ботів. Прикладом такої он-лайн комунікації є створений чат-бот в телеграм @Warcrimes_Police_KhS_UA_bot поліцією Херсонської області, метою якого є документування злочинів рф. За допомогою вказаного чат-боту громадяни можуть повідомити про відомі їм протиправні факти [3]. Позитивні відгуки

отримав і запущений Національною поліцією України чат-бот для пошуку дітей. Основне завдання цього чат-боту – спрощення процедури подачі інформації про дитину, яка зникла безвісти та/або зв'язок з якою відсутній, до органів поліції [4].

Отже, умови воєнного стану створюють надзвичайні умови для взаємодії поліції та громади. На перший план виходять питання безпеки, організація охорони громадського порядку, запобігання вчиненню правопорушень на території громади. При цьому, важливо, щоб поліція взаємодіяла з громадою та сприймала її як партнера у забезпеченні безпеки. В зазначеному контексті важливим є проведення інформаційно-просвітницької роботи серед населення, співпраця з громадськими організаціями, міжнародними партнерами в питаннях залучення ресурсів для спільних проєктів в сфері безпеки. Доцільним є проведення спільних тренінгів з поліцією, громадськістю та місцевою владою щодо питань розуміння принципів Community Policing у підході залучення громадськості та поліції до відновлення та розвитку постраждалих громад [5, с. 96-97]. Запровадження, поряд із традиційними інструментаріями, спеціалізовані чат-боти є прикладом формування нової культури комунікації між владою та місцевим населенням деокупованих територій.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що превентивна комунікація на деокупованих територіях України є складним та багатогранним завданням, яке вимагає скоординованих зусиль з боку влади, місцевих громад, медіа та міжнародних партнерів. Ефективна реалізація комунікаційних стратегій сприятиме стабілізації ситуації, побудові довіри та запобіганню повторним конфліктам. Успіх у цій сфері залежить від прозорості та своєчасності дій органів публічної влади, залучення громадськості та адаптивності стратегій.

Список використаних джерел

1. Рекомендації щодо комунікації із мешканцями непідконтрольних уряду України територій. К. 2021. URL: https://civilmplus.org/wp-content/uploads/2021/12/NAT287_Maket-rekomendatsij_ukr.pdf
2. Зінковська В.О, Кривонос М.В. Участь поліцейських у проведенні стабілізаційних заходів на територіях, що звільнені від російських окупантів. / Актуальні питання адміністративного права та процесу: матеріали всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (в авторській редакції), (м. Кропивницький, 02 грудня 2022 року). Кропивницький, 2022. 229 с. С. 76-78. URL: <https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/zbirnyk-konferencziyi-02.12.2022.pdf>
3. Поліція Херсонщини запустила чатбот для виявлення злочинів РФ. URL: https://lb.ua/society/2022/11/15/535897_politsiya_hersonshchini_zapustila_chatbot.html.
4. В Україні запрацював телеграм-бот «Пошук дітей». URL: <https://yurgazeta.com/golovna/v-ukrayini-zapracyuvav-telegrambot-poshuk-ditey.html>
5. Рижова С. Взаємодія поліції та громади в умовах воєнного стану / Актуальні проблеми превентивної діяльності Національної поліції в умовах

воєнного стану : матеріали Регіон. круглого столу (м. Дніпро, 19 квіт. 2023 р.).
Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 141 с. С. 95-97. URL:
https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/11341/1/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84_%D0%90%D0%9F%D0%9F%D0%90%D0%94_19.04.23.pdf

*Лапка Володимир-Андрій Петрович,
судовий експерт відділу автотехнічних
досліджень лабораторії автотехнічних досліджень
та криміналістичного дослідження транспортних засобів
Київського НДЕКЦ МВС України*

РОЛЬ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА В ЗАХИСТІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Захист прав і свобод людини є однією з основних функцій правової держави. У цьому контексті важливу роль відіграють судові експерти, які забезпечують об'єктивність і обґрунтованість судових рішень. Сьогодні судова експертиза є невід'ємною частиною судового процесу, яка впливає на справедливий розгляд справ і захист прав усіх його учасників. Адже, завдяки експертизі можна встановити факти, що є недоступними для прямого спостереження або потребують спеціальних знань для їхнього розуміння.

Правові основи, принципи організації і основні напрямки судової експертизи визначені в Законі України «Про судову експертизу». Зокрема ст. 1 даного Закону встановлює, що судова експертиза являє собою дослідження, яке здійснюється на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [1]. Відповідно, експертиза ґрунтується на застосуванні спеціальних знань, які виходять за рамки загальноприйнятих у судочинстві. Її предметом можуть бути різні матеріальні об'єкти, явища або процеси, що підлягають дослідженню з метою встановлення істини у судовій справі. Регламентована законодавством судово-експертна діяльність передбачає діяльність судово-експертних установ і судових експертів, охоплює цілісну систему процесуальних та організаційних дій, пов'язаних з проведенням судових експертиз. При цьому, процесуальні дії стосуються безпосереднього проведення експертиз, включаючи збір, аналіз та оцінку доказів, складання експертних висновків. Організаційні дії охоплюють управління судово-експертними установами, координацію роботи їх підрозділів, кадрове забезпечення, а також підтримку науково-методичної бази та інформаційних ресурсів.

Зміст судово-експертної діяльності становить організація та проведення незалежної, кваліфікованої й об'єктивної експертизи з дотриманням сучасних досягнень науки і техніки [2, с. 114]. При цьому, використовуються спеціальні знання експертів, які не зацікавлені у результатах провадження, мають спеціальні знання та навички.

Судовий експерт, експерт (фахівець, спеціаліст) – це не зацікавлена у результатах провадження особа, яка на професійній основі володіє необхідними для вирішення судово-експертних завдань спеціальними знаннями, уміннями та практичними навиками. Даний суб'єкт процесуальних відносин, що немає і не повинен мати зацікавленості, залучається до участі у справі, щоб сприяти суду в об'єктивному дослідженні обставин справи і тим самим забезпечувати здійснення судом своєї основної мети – захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав або інтересів осіб [3, с. 219-221; 4, с. 171]. Відповідно, залучення спеціаліста при проведенні процесуальних дій та застосування його спеціальних знань є одним із засобів забезпечення повноти доказів з метою встановлення істини у судовому провадженні та захисту осіб, суспільства і держави від правопорушень, а також з метою охорони прав, свобод і законних інтересів всіх учасників провадження [5, с. 285]. Експертний висновок, який надає експерт в результаті проведення судової експертизи, є вагомим доказом у судовому процесі і може бути вирішальними при ухваленні судових рішень у кримінальних, цивільних, адміністративних та господарських справах. Наприклад, у кримінальних справах судово-медична експертиза може підтвердити наявність тілесних ушкоджень, їхній характер і причини. В економічних справах експертні висновки допомагають визначити розмір збитків або вартість майна тощо.

У рамках провадження можуть призначатись та здійснюватися різні види (підвиди) експертиз:

- *криміналістична* (почеркознавча; технічна експертиза документів; експертиза зброї та слідів і обставин її використання; трасологічна; фототехнічна та портретна; вибухотехнічна; матеріалів, речовин та виробів; біологічна та ін.);
- *інженерно-технічна* (інженерно-транспортна; дорожньо-технічна; будівельно-технічна; оціночно-будівельна; земельно-технічна; оціночно-земельна; експертиза з питань землеустрою; пожежно-технічна; комп'ютерно-технічна та ін.);
- *економічна* (бухгалтерського та податкового обліку; фінансово-господарської діяльності; фінансово-кредитних операцій та ін.);
- *експертиза у сфері інтелектуальної власності*;
- *судово-медична* експертиза здійснюється у справах про захист прав людини в сфері охорони здоров'я.
- *судово-психіатрична* експертиза – досліджуються психічні факти, явища, закономірності та механізми психіки особи [6, с. 49; 7];
- *екологічна* та ін.

Будь-який вид експертизи здійснюваної судовим експертом передбачає збір та аналіз інформації, необхідної для проведення дослідження. Це може включати огляд місця події, вивчення документів, проведення лабораторних аналізів, а також інші дії, спрямовані на збирання об'єктивних даних. Важливо забезпечити повноту та достовірність зібраної інформації, оскільки від цього залежить точність висновків. При цьому, судовий експерт застосовує відповідні методи та техніки, що базуються на спеціальних знаннях у відповідній галузі. Процес

дослідження ретельно документується, а його результати формуються у експертному висновку.

Експертний висновок є основним документом, який відображає результати проведеної експертизи. Висновок має бути чітко структурованим та містити всі необхідні дані проведення дослідження, результати та висновки. Важливо, щоб висновок був зрозумілим та однозначним для суду та інших учасників процесу.

Вищенаведене вказує на те, що діяльність судового експерта при здійсненні експертиз є складним і багатоетапним процесом, що вимагає високої кваліфікації, об'єктивності та неупередженості. В умовах воєнного стану в Україні судово-експертна діяльність стикнулася з численними викликами та проблемами. Розслідування військових злочинів, що вчиняються на території України, становить складну та відповідальну задачу для судових експертів. Враховуючи масштаби таких злочинів, важливо ретельно проводити дослідження, збирати достовірні докази та залучати необхідну кількість судових експертиз. Основним завданням при розслідуванні військових злочинів є встановлення обставин, відповідальних осіб та кваліфікація скоєних правопорушень. Для досягнення цієї мети судові експерти використовують різні методи дослідження, зокрема вивчення місця події, аналіз матеріальних доказів, експертизу трупів та травматичних ушкоджень, експертизу вибухів та вогнепальної зброї, оціночно-будівельні дослідження із встановлення збитків фізичним та юридичним особам, проведення психологічних експертиз тощо.

При розслідуванні воєнних злочинів, зокрема, призначається військова експертиза, основними завданнями якої є: встановлення обставин застосування та дій військових формувань; встановлення обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей, втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади та інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань та інші [8; 9, с. 71].

Вищезазначене вказує, що умови воєнного стану створюють складні виклики для забезпечення прав людини, а роль судових експертів у таких умовах набуває особливого значення. Адже від правильності та точності експертних висновків залежить якість судочинства і, відповідно, захист прав і свобод людини. Судові експерти, забезпечуючи науково обґрунтовані докази, сприяють встановленню істини та прийняттю справедливих судових рішень. Незалежність та об'єктивність експертиз є гарантією захисту прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
2. Остропілець А.В. Правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави. Харків, 2019. С. 113-117.
3. Бараняк В., Несімко О. Судовий експерт як суб'єкт судово-експертної діяльності. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2017. № 884. С. 218–222.

4. Полянський А. О., Гаспарян С. Г., Андренко С. А., Шевцова О. М. Щодо ролі судової експертизи в механізмі захисту прав і свобод людини. / Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє : тези доп. учасників Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2020 р.). Харків: НДІ ППСН, 2020. 196 с. С. 170-172. URL: https://library.ppss.pro/index.php/ndippsn_20201210/article/view/polianskyi/388

5. Кочура О.О. Визначення поняття «спеціальні знання» та їх використання у кримінальному провадженні. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 284– 286.

6. Артеменко О.В., Литвин Н.А. Експертиза як додаткова гарантія захисту прав і свобод та інтересів громадян у судовому процесі. Європейські перспективи. 2021. № 2. С. 46-52. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/11/46-_Lytvyn_Artemenko.pdf

7. Завидняк В.І. Призначення експертиз у провадженнях щодо злочинів, вчинених з особливою жорстокістю. Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2015. Вип. 1 (2). С. 78–82.

8. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

9. Авдєєва Г.К. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану в Україні // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргарєєва (голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2022. Вип. 43. 166 с. С. 70-76.

*Палеха Владислав Олександрович,
аспірант кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ*

ДО ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦИФРОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному світі, у якому технології швидко розвиваються, питання цифрових прав людини стають все більш актуальними, що пояснюється складністю їх нормативного закріплення та відповідності вже наявної законодавчої бази фактичним обставинам існування та функціонування цифрових правовідносин. З кожним днем інтернет і цифрові технології все більше проникають у різні сфери нашого життя, забезпечуючи безліч можливостей у досягненні різних цілей, полегшуючи при цьому способи їх

отримання, одночасно створюючи виклики для подальшого удосконалення. Це, у свою чергу, є підставою для переосмислення юридичної природи цифрових прав людини, що стає надзвичайно важливим для забезпечення захисту гідності, приватності та свободи особи в цифровому середовищі.

Нині кожен із нас стикаємося з різноманітними проблемами, пов'язаними з цифровими правами людини: від сфери захисту персональних даних до боротьби з дискримінацією в мережі та поширенням дезінформації, що набула особливого значення в контексті збройної агресії росії проти України. У свою чергу, окреслені проблеми вимагають уваги щодо вивчення з боку наукової та правової спільнот, а також формування перспективних шляхів подолання наявних правопорушень та забезпечення неможливості їх подальшого впровадження.

У більшості наукових юридичних джерел цифрові права визначаються як права, які гарантуються людині в цифровому середовищі, включаючи Інтернет, соціальні мережі, мобільні додатки та інші цифрові платформи. Вони включають у себе право на приватність та безпеку даних, свободу слова в інтернеті, доступ до інформації, культурні та освітні ресурси, а також інші аспекти, які забезпечують гідність та свободу людини в цифровому просторі.

Наразі, одним із ключових аспектів цифрових прав, вбачається у можливості правовірної реалізації права на приватність та захист персональних даних. У контексті зростання кількості цифрових технологій і збільшення обсягу особистої інформації, важливо гарантувати захист особистої приватності та контроль над власними даними в інтернеті. Це дозволяє людині залишатися в безпеці в онлайн-середовищі та захищати свої особисті дані від неправомірного використання.

Крім того, треба зазначити, що цифрові права також включають в себе й інші вагомні складові (конструкції), такі як:

1. Право на свободу виразу в інтернеті – це право гарантує можливість вільно висловлювати свої думки, переконання та ідеї в онлайн-середовищі без обмежень чи переслідувань. Свобода висловлення дозволяє людям вільно спілкуватися, обмінюватися інформацією та виражати свою індивідуальність.

2. Право на доступ до інформації – передбачається у забезпеченості можливість отримувати доступ до інформації та знань через цифрові технології. Таке право сприяє реалізації інших гарантованих прав людей, наприклад, права на освіту та інші способи розвитку громадян.

3. Право на кібербезпеку – гарантує захист від кіберзлочинів, комп'ютерних вірусів, шахрайства та інших загроз в онлайн-середовищі. Забезпечення кібербезпеки дозволяє людям відчувати себе захищеними та безпечними в інтернеті.

4. Право на цифрову грамотність – передбачає навички та знання, необхідні для ефективного використання цифрових технологій та ресурсів. Формування цифрової грамотності допомагає людям уникати цифрового нерівності та ефективно користуватися перевагами інтернету.

5. Право на анонімність – гарантує можливість залишатися анонімним в інтернеті та не розголошувати свою особисту інформацію без власної згоди.

Реалізація такого права допомагає захищати приватність та особисту свободу в онлайн-середовищі.

Варто зазначити, що увага міжнародних організацій щодо забезпечення цифрових прав людини зростає із кожним днем. Наприклад, Комітет Міністрів Ради Європи з 2003 року видав більше 50 рекомендацій і декларацій, що передбачають низку прав людини дотичних до сфер, пов'язаних з використанням цифрових технологій. Організація з безпеки і співробітництва в Європі випустила ряд правових положень, пов'язаних зі свободою вираження думок в Інтернеті, таких як «Свобода ЗМІ в Інтернеті: керівництво Організацією з безпеки і співробітництва в Європі». Рада Організації Об'єднаних Націй з прав людини з 2012 року прийняла низку резолюцій, що підтверджують захист прав людини в Інтернеті [1]. Особливо актуальним, наразі, для нашої держави є питання втілення цифрових прав у період воєнного стану, оскільки окупанти, не здобувши військової переваги на полі бою, все частіше переходять до так званої кібервійни, здійснюючи кібератаки на сайти державних установ та місцевого самоврядування, надсилаючи дзвінки від імені органів влади України цивільним громадянам, поширюючи дезінформацію через українські медіа, розповсюджуючи недостовірну інформацію, виконуючи вірусні атаки на цивільне населення, зламуючи сторінки у соціальних мережах і таке інше.

Ще одним особливим видом порушень цифрових та інформаційних прав людини, що виник на тлі війни в Україні, є порушення права на публікацію цифрових медіа. Після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України такі соціальні мережі, як Instagram та Facebook, почали відносити контент про українську війну до категорії «sensitive content». Це стало порушенням не тільки такого цифрового права як право на публікування цифрових медіа, але й порушення статті 19 Загальної декларації прав людини, де зазначено право кожної людини на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів [2].

Отже, розуміння та захист цифрових прав людини дедалі активніше стають необхідними у світі, де технології швидко розвиваються. Від захисту особистої інформації до забезпечення свободи слова в інтернеті, ці питання вимагають уваги та дослідження як представниками науки, так і практики, особливо у сфері юриспруденції. Окремий, і доволі нагальним видаються аспекти можливості реалізації таких прав у державі, що перебуває у стані війни. Як показує досвід, сфера цифрових технологій стосується не тільки особистих персональних даних та можливості втілення свого права на волевиявлення, але й є специфічним предметом для завдання дестабілізації у цивілізованому суспільстві, яке підтримує демократичні засади державної влади.

Список використаних джерел

1. Хаустова М.Г. Стандарти прав людини в сфері цифрових технологій під впливом глобалізаційних викликів. Збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України. Вип. 5: Цифрові трансформації України 2021: виклики та реалії: за

матеріалами II круглого столу (м. Харків, 20 вересня 2021 року) / за ред. С.В. Глібка, К.В. Єфремової. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. С. 180-189.

2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 01.05.2024).

*Підгородський Богдан Мирославович,
аспірант кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ ПРИ ТЛУМАЧЕННІ НОРМ ПРАВА

Питання ефективності реалізації норм права завжди перебуває у полі зору науковців будь-якої держави світу, оскільки віддзеркалює наявний стан діючого законодавства та «задоволеність» суспільства. В силу того, що сам по собі процес створення будь-якої норми є доволі складний, не тільки із огляду на безпосередній процес нормотворчості, що зумовлений проходженням певних стадій, а й специфіки гармонійного поєднання із іншими нормами права, формуючи таким чином ефективну нормативну базу. Однак, з огляду на складність самої процедури, актуальним постає питання і щодо тлумачення відповідних норм (особливо офіційного), адже не усі в суспільстві є юристами, щоб із легкістю розібратися у багатогранності юридичних конструювань, актуальними постають і питання щодо колізій між нормами, що потребують свого вирішення, а отже і втілення у життя. Таким чином, на особливої уваги привертає питання щодо ефективності юридичних конструкцій у процесах нормотворення та тлумачення, досягнення поставленої цілі та отримання бажаного результату.

Однією із вагомих складових ефективності норм права є її внутрішні властивості, тобто особливості правильної побудови юридичних конструкцій, де вони виступають не тільки у якості гіпотези, диспозиції чи санкції, а й генетично-обумовлених зв'язків взаємодії із іншими нормами права. Також, як влучно зазначає Л.Ф. Купіна, саме вдале конструювання елементів правової норми відтворює її соціальну обумовленість, відповідність існуючим ситуаціям, а отже і реальній можливості врегульовувати наявні суспільні відносини. При цьому, авторка наголошує на тому, що будь-які норми обов'язково мають бути втілюваними, незалежно від обставин, оскільки їх нереалізованість говорить про наявність «мертвого права» [3, с. 56]. Однак, з огляду на сучасні реалії правового існування України, можемо не погодитись із зазначеною тезою, оскільки в силу наявного режиму воєнного стану спричиненого зовнішньою агресією росії, маємо деякі обмеження у реалізації відповідних норм права, що ніяким чином не говорить про їх відумерлість.

Метою будь-якого тлумачення є необхідність досягнення бажаного результату, тобто змістовне розкриття конструкції норми права. Але лише на

цьому процедура тлумачення не завершується, адже доволі вагомим аспектом у цьому алгоритмі є перехід від писаного у людське світосприйняття (правову свідомість) конкретної особи, що формує в останнього певний послідовний процес суджень про зміст юридичної конструкції норми та можливість її подальшої правильної реалізації. На наше переконання, при цьому доволі вагому роль має відігравати принцип юридичної визначеності, сутність якого полягає у точності, передбачуваності, доступності, ясності та відсутності зворотньої дії. Саме він має бути врахований правотворцями при процесі створення відповідних юридичних конструкцій норм права і відображати якість нормативного матеріалу меті правового регулювання [2, с. 496].

Прийнятною є наукова позиція В.К. Антошкіної про те, що у сучасній юридичній літературі багато хто із правознавців «...результатом тлумачення норми права вважають її повну ясність і точність, відсутність подвійного сенсу, тобто між «духом» і «буквою» закону не повинно бути розбіжностей, між сенсом норми і її словесним вираженням не повинно бути відмінностей» [1, с. 15]. Однак, як показує практика, не завжди юридична конструкція висловленої на папері норми і її фактична реалізація збігаються. Інколи, для більш правильного, чи навіть правомірного, виконання юридичної конструкції однієї норми потрібно виконати й інші умови юридичної конструкції іншої норми права. Саме завдяки поєднанню таких генетичних зв'язків, що містяться у різних нормах вдається побудувати нову мета чи навіть мега-конструкцію. Відтак, для самого процесу тлумачення якоїсь норми правильним буде звернення і до інших норм законодавства, до загальноприйнятих доктринальних положень, урахування наявних зовнішніх факторів доцільності інтерпретації такої норми саме з огляду на певні обставини (які у свою чергу можуть бути мінливими і у подальшому спонукати до нового тлумачення). Результат будь-якого тлумачення має бути чітким (принаймні для більшої кількості випадків) або містити положення, що вказують на конкретну неможливість здійснювати певні дії у визначених ситуаціях.

При цьому, на нашу думку, варто також акцентувати увагу і на конкретизації юридичних конструкцій норм права. Загальновідомо, що тлумачення норм здебільшого здійснюється без урахування певних аспектів фактичної ситуації, наявних обставин у яких перебувають суб'єкти, реалізуючи свої права та обов'язки. Тому у наукових колах, з огляду на описані властивості, окремо розрізняють конкретизацію, що надає можливість не тільки здійснити тлумачення юридичних конструкцій норм, алей відтворити їх взаємозв'язок із практикою, що у найкращий спосіб вказує як на ефективність формулювання юридичних конструкцій правових норм, так і на їх реалізованість у житті суспільства.

Таким чином, питання ефективності юридичних конструкцій при тлумаченні норм права має не стільки теоретичне, а велике практичне забарвлення, що передбачається у переході писаної конструкції норм права у їх фактичну реалізованість. При тлумаченні будь-якої юридичної конструкції правової норми варто звертати увагу не тільки на безпосереднє формулювання норми, але й на її пов'язаність із юридичними конструкціями інших норм,

фактичними обставинами, зовнішніми факторами. Також при розгляді питання ефективності тлумачення юридичних конструкцій варто звернути особливу увагу на такі правові явища як конкретизація та принцип юридичної визначеності.

Список використаних джерел

1. Антошкіна В. К. Правова природа результатів тлумачення цивільно-правових норм. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 14-19.
2. Гусарєв С. Д., Старицька О.О. До питання правової визначеності нормативних актів. *Наукові перспективи*. Серія Право. 2023 № 12(42). С. 487 – 498.
3. Купіна Л. Ф. Критерії ефективності правових норм. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія Право, 2017. Вип. 32. С. 51-57.

*Плотян Дарина Сергіївна,
аспірантка кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ

У положеннях частини 5 статті 55 Конституції України [1] закріплено гарантоване право кожної особи будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Згідно цієї норми закріплено право особи відстоювати свої права та інтереси не лише в державних судах України, але й використовувати альтернативні способи вирішення спорів, у тому числі й шляхом їх розгляду третейськими судами, іншими інструментами арбітражу, які активно розвиваються в Україні згідно ратифікованих міжнародних норм. Також в Основному Законі України містяться положення про право кожного на підприємницьку діяльність та використання своїх здібностей та майна для їх функціонування [1, ст.ст. 41, 42]. Таким чином, у діючому законодавстві передбачено конституційні засади функціонування в Україні арбітражного розгляду цивільно-правових та господарсько-правових спорів, основою яких є свобода договору та автономія волі його сторін.

Окрім Конституції України, велике значення для розвитку вітчизняного третейського судочинства мають рішення Конституційного Суду України від 24 лютого 2004 року №3-рп/2004 [4] та від 10 січня 2008 року № 1-рп/2008 [5], в яких закріплено ряд правових позицій, що мають як практичне, так і доктринальне значення для подальшого вдосконалення цієї царини.

Ще одними доволі значними нормативними актами, що покликані врегулювати питання щодо діяльності третейського судочинства є рішення Європейського суду з прав людини, у яких наголошується на положення статті 6

Конвенції про захист прав людини і основних свобод [8], де надано можливість учасників судочинства звернення до третейського суду, якщо відмова від державного суду відбулася шляхом вільного волевиявлення сторін.

Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» у статті 1 чітко формулює, що до міжнародного комерційного арбітражу передаються спори, які виникають з договірних та інших цивільно-правових відносин при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, якщо хоча б одна зі сторін знаходиться за кордоном. До таких також відносяться спори підприємств з іноземними інвестиціями та міжнародних об'єднань і організацій, створених на території України, спори їх учасників, а рівно їх спори з іншими суб'єктами права України [3].

Перевага арбітражу полягає в отриманні доступної та простої процедури, на відміну від судового процесу вирішення спорів у національних органах. Крім того, суттєвим фактором являється формування сторонами позиції щодо обрання складу арбітражу, який розглядає і вирішує справи. Також позитивною особливістю арбітражу є його спрямованість не лише на вирішення спору, але й на його врегулювання шляхом спонукання сторін до укладення мирової угоди. Успішність такої важливої процедури значною мірою залежить від вміння арбітра привести сторони до компромісу. Саме таке врегулювання спору усуває ризики винесення негативного рішення проти однієї із сторін та створює комфортні умови для подальшого співробітництва сторін у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Перспективністю обрання і звернення до можливостей вирішення спору інструментами міжнародного комерційного арбітражу є і те, що рішення арбітражу є остаточними, на відміну від апеляційного і касаційного оскарження рішень у державних судах України. Такий підхід дозволяє більш оперативно вирішити спір та дає можливість визнання та примусового виконання рішення зазначеної установи.

Однак, не дивлячись на те, що алгоритм вирішення спору є швидшим за часовими проміжками, є й деякі негативні моменти такого розгляду справи, оскільки у вітчизняному арбітражі процедура є більш жорсткіша в порівнянні з іноземними арбітражними установами. Варто відмітити й те, що положеннями Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [3] і Регламенту Міжнародного комерційного арбітражу суду (надалі – МКАС) [6] врегульовано порядок розгляду справи лише в загальних рисах, де поза увагою нормотворців залишилися питання стадій розгляду справи та чітке коло можливостей учасників процесу для кожної з таких стадій. Така особливість процесу в МКАС, на відміну від державних судів, робить його більш «гнучким», обумовлює право арбітра на свій розсуд визначати хід розгляду справи, а сторони спору мають змогу його корегувати. Після вирішення того чи іншого спору арбітраж припиняє існування. Процедура випадкового арбітражу може визначатися сторонами самостійно чи шляхом домовленості про застосування модельних правил арбітражу (наприклад, Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ [7]).

Характеризуючи сучасний стан та розвиток міжнародного комерційного арбітражу, варто звернути увагу на те, що, в новітніх умовах суттєво змінилося

процесуальне законодавство у сфері регулювання господарських та цивільно-правових спорів. Це значною мірою впливатиме і на вирішення спорів у сфері зовнішньоекономічних відносин засобами арбітражу. Так, Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03 жовтня 2017 року, який набрав чинності 15 грудня 2017 року [2], внесено суттєві зміни до зазначених нормативно-правових актів, а також введено цілу низку новел, демократичних за сутністю, більшість з яких є нормами, що містяться у ратифікованих Україною міжнародних документах. Зокрема, це стосується таких питань як: можливість вільного вибору права судочинства, мови ведення розгляду справи, процедурності щодо зручності вирішення спорів та дотримання прав суб'єктів господарювання тощо.

Як підсумок, можемо зазначити, що Україна, перебуваючи на шляху демократичного зовнішньоекономічного розвитку запроваджує наявні міжнародні стандарти щодо питання вирішення спорів поза межами національних судів. Використовуючі світові стандарти, відбувається розвиток національного арбітражного судочинства, що відповідає передовим вимогам розгляду господарських та цивільних спорів із іноземним елементом.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.05.2024)
2. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147%D0%B0-19#Text> (дата звернення: 01.05.2024)
3. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24 лютого 1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12> (дата звернення: 01.05.2024)
4. Рішення Конституційного Суду України від 24 лютого 2004 р. № 3-рп/2004 у справі № 1-8/2004 URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-04>. (дата звернення: 01.05.2024)
5. Рішення Конституційного Суду України від 10 січня 2008 р. № 1-рп/2008 у справі № 1-3/2008 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-08>. (дата звернення: 01.05.2024)
6. Регламент Міжнародного комерційного арбітражу при Торгово-промисловій палаті України : Регламент, затверджений рішенням Президії ТПП України від 27 липня 2017 р. № 25 (6) URL: <https://icac.org.ua/wp-content/uploads/Reglament-ISAS-pry-TPP-Ukrayny.pdf>. (дата звернення: 01.05.2024)

7. Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ : Регламент, Міжнародний документ від 15 червня 1976 р. URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_059. (дата звернення: 01.05.2024)

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 01.05.2024).

*Попович Руслан Андрійович,
аспірант кафедри права приватного вищого
навчального закладу «Європейський університет»*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Однією з багатовікових проблем розвитку демократичного, правового суспільства, що незмінно перебуває в центрі пильної уваги правової думки, залишаються питання захисту прав, свобод та законних інтересів особи [1, с. 64]. У ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України задекларовано завдання кримінального провадження, яке полягає в захисті особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження [2], що кореспондується з положеннями ст. 3 Конституції України [3]. Реалізація цього завдання неможлива без створення дієвого кримінального процесуального механізму забезпечення прав потерпілих.

В умовах спротиву збройній агресії росії на території України важливе значення має створення оптимальних процесуальних механізмів реалізації потерпілим своїх прав та законних інтересів, формування сучасної методології та опанування її практикою за посиленої уваги питанням відшкодування заподіяної шкоди, участі в проведенні слідчих (розшукових) дій під час судового розгляду, дотриманню процесуальних прав і законних інтересів потерпілого.

Процесуальна активність потерпілого під час судового розгляду залежить від того, наскільки кримінальна процесуальна система гарантій відповідає дійсності щодо реалізації прав та законних інтересів, якими наділено потерпілого. Така реалізація прав і законних інтересів може здійснюватися як особисто, так і за допомогою участі у кримінальному провадженні представника-адвоката або законного представника (якщо потерпілий є неповнолітнім) [1, с. 46]. Отже, в умовах сьогодення не втрачають своєї актуальності та потребують детального аналізу процесуальні можливості потерпілого у судовому кримінальному процесі.

На сьогодні у теорії кримінального процесу існують різні, а часом і діаметрально протилежні, наукові позиції щодо процесуальних можливостей потерпілого у судовому кримінальному процесі, забезпечення і реалізації захисту прав, свобод та законних інтересів зазначених учасників кримінального

провадження. Після введення в дію чинного КПК України окремі проблемні аспекти реалізації прав та законних інтересів потерпілого в кримінальному провадженні не досліджувались.

Відповідно до положень ст. 55 КПК України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [2]. З аналізу положень КПК України випливає, що система кримінальних процесуальних прав потерпілого поділена на три групи: 1) права, які він має протягом всього кримінального провадження (ч. 1 та ч. 4 ст. 56 КПК); 2) права, які він має під час досудового розслідування (ч. 2 ст. 56 КПК); 3) права, які він має під час судового провадження (ч. 3 ст. 56 КПК) [2]. Розглянемо більш детально процесуальні можливості потерпілого, які віднесені до третьої виокремленої нами групи.

Судовий розгляд – головна і найважливіша стадія кримінального процесу, в якій суд розглядає та вирішує справу остаточно та по суті, шляхом дослідження всіх необхідних доказів та їх джерел і виносить остаточне рішення по даній справі [4, с. 274]. Вирішення кримінального провадження остаточно та по суті означає, що суд: безпосередньо досліджує та оцінює всі докази; остаточно з'ясовує всі суттєві обставини, що складають предмет доказування у кримінальному провадженні; постановляє вирок про винуватість чи невинуватість особами з усіма відповідними наслідками.

Здійснюючи правосуддя шляхом розгляду та вирішення вказаних питань, суд тим самим виконує завдання кримінального судочинства в частині охорони прав та законних інтересів осіб, які беруть у ньому участь, забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності, і жоден невинний не був покараний [5, с. 42].

Відповідно до ст. 337 КПК України, судовий розгляд проводиться лише стосовно особи, якій висунуте обвинувачення, і лише в межах висунутого обвинувачення відповідно до обвинувального акта, крім випадків, передбачених цією статтею [2]. На стадії судового розгляду суд повинен дослідити та перевірити всі докази, представлені сторонами, всі обставини кримінального провадження в межах повідомленої підозри. Для з'ясування означених питань дослідимо процесуальні можливості потерпілого у дослідженні доказів у кримінальному провадженні.

Реалізація права потерпілого на участь у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, під час яких він має право ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дії має важливе значення не тільки для самого потерпілого, а й для з'ясування обставин кримінального провадження. Аргументом цього є те, що така участь в ряді випадків сприятиме: забезпеченню більш швидкого та ефективного проведення слідчої (розшукової) дії та судового розгляду загалом; з'ясуванню мотивів, причини та умов вчиненого кримінального правопорушення тощо. При цьому потерпілий у зв'язку з об'єктивними причинами може відмовитися від активної участі в дослідженні та перевірці фактичних даних, при цьому, не заперечуючи щодо участі в інших процесуальних діях.

Суттєве значення для ухвалення рішення у кримінальному провадженні відіграють показання потерпілого. На відміну від обвинуваченого, потерпілий попереджається судом про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань. Потерпілий допитується перед допитом свідків за тими ж правилами, що й свідки. Водночас, у ст. 353 КПК України прямо не зазначено, що потерпілого допитують перед допитом свідків. Зазначений недолік, на наше переконання, повинен бути усунений шляхом внесення відповідних змін до КПК України. Порядок проведення допиту потерпілого під час судового розгляду регламентовано в ст. 353 КПК України, у ч. 1 якої зазначено, що перед допитом потерпілого головуючий встановлює відомості про його особу та встановлює стосунки потерпілого з обвинуваченим. Крім того, головуючий з'ясовує, чи отримав потерпілий пам'ятку про права та обов'язки потерпілого, чи розуміє він їхній зміст, а за потреби – роз'яснює їх, а також попереджає його про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання. Головуючий у судовому засіданні має привести потерпілого до присяги, якщо він не відмовився давати показання [2].

Після допиту потерпілого йому можуть ставити запитання цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники та законні представники, а також головуючий і судді. Суд вправі вимагати від осіб, які ставлять запитання, формулювати їх зрозумілою для потерпілого мовою. Вони мають бути коректними, зрозумілими, чіткими та конкретними, враховувати інтелектуальний рівень допитуваного.

Потерпілий може бути допитаний повторно в тому самому або наступному судовому засіданні за його клопотанням, за клопотанням сторони кримінального провадження або за ініціативою суду, зокрема, якщо під час судового розгляду з'ясується, що потерпілий може надати показання стосовно обставин, щодо яких його не допитували. Також може бути проведено додатковий допит потерпілого з нез'ясованих під час першого допиту питань. Показання потерпілого на додатковому допиті стосуються нових обставин, а також можуть уточнювати чи роз'яснювати попередні показання. Надаючи показання, потерпілий, крім фактичних даних, може повідомити суду власну думку про них.

Варто зазначити, що потерпілий не володіє повноваженнями щодо того, аби збільшити / зменшити чи змінити представлене раніше в обвинувальному акті прокурором обвинувачення, оскільки це є виключним правом саме прокурора. Водночас, у випадку зміни прокурором обвинувального акта (у сторону зміни кваліфікації вчиненого протиправного діяння в бік пом'якшення або обрання менш суворого виду покарання), у потерпілого залишається право підтримувати обвинувачення у попередньому обсязі.

При цьому, на потерпілого під час судового провадження (наприклад, у судовому провадженні у справах приватного обвинувачення), покладається обов'язок (тягар) доказування щодо належності та допустимості доказів і даних з питань розміру процесуальних витрат і обставин, які характеризують підозрюваного, обвинуваченого, у разі коли потерпілий подає відповідні докази. За таких умов права потерпілого та адвоката-представника мають бути максимально детально врегульовані та концептуально не відрізнятися (за

винятком відповідної специфіки, пов'язаної зі статусом учасника кримінального провадження) від процесуальних прав обвинуваченого та його захисника.

Варто вказати на надзвичайну важливість проаналізованих питань з точки зору виконання завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 КПК України, – захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [2]. Саме на стадії судового розгляду передбачено найбільше можливостей для швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Правові гарантії реалізації процесуальних прав потерпілого на стадії судового розгляду спрямовано на створення певних можливостей потерпілого у дослідженні доказів, попередженні (недопущенні) порушень іншими учасниками кримінального провадження, припиненні порушень процесуальних прав і відновлення порушеного права.

Отже, до правових процесуальних можливостей потерпілого на стадії судового розгляду, належать визначені у ст. 56 КПК України права: бути завчасно поінформованим про час і місце судового розгляду; подавати докази суду та брати участь у їх безпосередній перевірці; заявляти відводи та клопотання; на забезпечення безпеки щодо себе, близьких родичів чи членів своєї сім'ї, майна та житла; давати пояснення, показання або відмовитися їх давати; оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність уповноважених; підтримувати обвинувачення в суді у випадку відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення; оскаржувати судові рішення в порядку, передбаченому КПК України та ін.

Список використаних джерел

1. Абламський С.Є. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні: монографія. За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора О.О. Юхна. Харків: Панов, 2015. 240 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>. (Дата звернення 07.06.2023).
4. Король В.В. Кримінальний процес України (Особлива частина): Навчальний посібник. Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ ПНУ ім. Василя Стефаника, 2007. 596 с.
5. Попелюшко В.О. Судовий розгляд кримінальної справи. Навчальний посібник. К.: Кондор, 2006. 234 с.

***Проконець Сергій Володимирович,**
аспірант Відкритого міжнародного*

ОСОБЛИВОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

В Україні відбувся потужний сплеск волонтерського руху після анексії Російської Федерацією територій України та воєнної агресії в 2014 році. Другий етап бурхливого розвитку волонтерства розпочався внаслідок повномасштабної війни Російської Федерації проти держави України у 2022 році. Волонтери нарівні з іншими державними інституціями та органами місцевого самоврядування активно підтримують Збройні сили України, підрозділи сил територіальної оборони, організовують роботу щодо соціального захисту громадян у населених пунктах надаючи гуманітарну та медичну допомогу, працюють у напрямку адаптації тимчасово переміщених осіб. Українське суспільство відпрацювало механізм надання оперативної допомоги тим, хто цього потребує. Маючи волонтерський досвід та непереборне бажання підтримувати свою армію, захищати країну та землю, українці та українки швидко залучають внутрішні та зовнішні ресурси для закриття найрізноманітніших запитів в громадах. Враховуючи впровадження в Україні європейських практик взаємодії держави та громадських об'єднань, діяльність яких має соціальну спрямованість, є необхідним надати матеріально -технічну, організаційну підтримку інститутам громадянського суспільства, діяльність котрих направлена соціальний захист населення шляхом затвердження в громадах програми сприяння розвитку волонтерства [1].

Згідно Статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська допомога – роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами (тобто, фізичними особами, які добровільно здійснюють соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги) [2]. Волонтерська діяльність є виявленням бажань людини та громадянина до покращення умов існування вразливих категорій суспільства. Адміністративно-політична ситуація в країні, вторгнення Російської Федерації та військові дії на території України спричинили збільшення кола осіб, які потребують допомоги. Так, пріоритетним направленням волонтерської діяльності стала допомога військовим та внутрішньо переміщеним особам [3].

На сьогоднішній день, в умовах повномасштабної війни, що розгорнула Росія проти України, ризикуючи своїм життям, волонтери допомагають усім, хто потребує допомоги й уваги. Вони перевозять громадян у більш небезпечні місця, забезпечують осіб продовольчими товарами, необхідними речами, ліками, надають їм правову та психологічну допомогу. Волонтерська діяльність ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості. Волонтерами можуть стати громадяни України, іноземці та особи без громадянства, котрі перебувають на законних підставах, якщо вони дієздатні. Крім цього, волонтерами можуть бути особи від 14 до

18 років за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника [4].

При виконанні будь-якої роботи на волонтерських засадах, громадяни мають знати права і обов'язки, які супроводжують цю діяльність, будь-то збір коштів чи участь у заходах, що організовує волонтерська організація. Насамперед волонтер має право розраховувати на належні умови провадження волонтерської діяльності, а саме: отримання достовірної, точної та повної інформації про порядок та умови провадження волонтерської діяльності, забезпечення спеціальними засобами захисту, спорядженням та обладнанням. Також волонтер має право на зарахування часу здійснення волонтерської діяльності до навчально-виробничої практики в разі її проходження за напрямом, що відповідає отримуваній спеціальності, за згодою навчального закладу; відшкодування витрат, пов'язаних зі здійсненням волонтерської діяльності, в порядку, визначеному Законом; інші права, передбачені договором про провадження волонтерської діяльності та законодавством [2; 5].

Волонтерські угоди, також відомі як договори про надання волонтерської допомоги, можуть розширювати права волонтерів, визначені законом. Такі договори укладаються між волонтером та організацією, яка отримує волонтерську допомогу. У договорі обов'язково зазначаються характер волонтерської діяльності (доручення); тривалість волонтерської діяльності; права та обов'язки сторін; відповідальність за завдану шкоду; умови розірвання договору [5]. Водночас волонтер має такі обов'язки - чесно і своєчасно виконувати свої обов'язки, пов'язані з волонтерською діяльністю; проходити медичні огляди та надавати медичні довідки у випадках, передбачених законодавством; проходити підвищення кваліфікації (перепідготовку) у разі потреби; уникати будь-яких дій або поведінки, які можуть негативно вплинути на репутацію волонтера, організації чи установи, де здійснюється волонтерська діяльність. Разом з цим волонтер повинен уникати будь-яких дій або поведінки, які можуть негативно вплинути на репутацію волонтера, організації чи установи, де провадиться волонтерська діяльність; дотримуватися законодавства про інформацію з обмеженим доступом; укладати договір про провадження волонтерської діяльності [2; 5].

Для провадження волонтерської діяльності волонтеру можуть бути відшкодовані витрати на відрядження на території України та за кордон. Такі витрати, зокрема, включають: витрати на проїзд (включаючи перевезення багажу) до місця здійснення волонтерської діяльності; витрати на отримання візи; витрати на харчування, коли волонтерська діяльність триває більш ніж 4 години на добу; витрати на проживання в разі відрядження волонтера до іншого населеного пункту для провадження волонтерської діяльності, що триватиме понад 8 годин; витрати на поштові та телефонні послуги, якщо волонтер провадить волонтерську діяльність поза межами місця розташування волонтерської організації; витрати на проведення медичного огляду, вакцинації та інших лікувально-профілактичних заходів, безпосередньо пов'язаних із наданням волонтерської допомоги [3].

У разі укладення договору про надання волонтерської допомоги з органами державної влади або органами місцевого самоврядування відшкодування витрат волонтеру може здійснюватися за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Залежно від сторони отримувача допомоги, витрати волонтера можуть бути відшкодовані за рахунок: міжнародних програм, установи чи організації, з якою укладено договір про провадження волонтерської діяльності [6].

Договір про провадження волонтерської діяльності укладається обов'язково в разі надання волонтерської допомоги: для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, Збройним силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану. Крім того, Законом України «Про волонтерську діяльність» передбачено порядок виплати одноразової грошової допомоги у разі: загибелі (смерті) або/та інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва). Таке можливо, якщо подія відбулася під час надання волонтерської допомоги в районі проведення військових дій; здійснення заходів із забезпечення національної безпеки та оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації по всій території України [2].

На сьогоднішній день, волонтери мають ще податкові пільги. Так, Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування благодійної допомоги, зібраної волонтерами» передбачає, що після включення особи до Реєстру волонтерів звільнення від оподаткування (18 % ПДФО та 1,5 % військового збору) [7].

Доцільно зазначити, що волонтерська діяльність є вагомим, добровільним внеском у розвиток суспільства. Сфера її діяльності різноманітна, а саме підтримка громадян, які потребують поліпшення свого становища; підтримка навколишнього середовища; участь у оборонній сфері шляхом надання допомоги Збройним силам України тощо. Окрім надання допомоги, волонтерська діяльність сприяє отриманню нових навичок, реалізації своїх здібностей та бажань та згуртованості населенню. Ризикуючи життям, волонтери допомагають усім, хто потребує допомоги й уваги – чи то перевезенням громадян у більш небезпечні місця, чи то забезпеченням осіб продовольчими товарами, необхідними речами, ліками, чи то наданням їм правової та психологічної допомоги.

Список використаних джерел

1. Програма сприяння розвитку волонтерства *** територіальної громади на 2023-2027 роки. URL: <http://m.coe.int/municipal-programme-on-promotion-of-volunteer-activities/1680a84b7b>
2. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 року № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>.
3. Прокопеч С. В. Адміністративно-правова характеристика волонтерства, як форми благодійної діяльності. *Сучасний науковий журнал*. 2023. Випуск (2(2)), 39-44. <https://doi.org/10.36994/2786-9008-2023-2-5>

4. Волонтерська діяльність та її правовий статус. Безоплатна правова допомога. 12.02.2021. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/volonterska-diialnist-ta-yiyi-pravovuj-status/#:~:text=>

5. Правовий статус волонтера в Україні / Pravo, Видавництво «Юридична практика», 25.03.2022. URL: <https://pravo.ua/pravovyistatus-volontera-v-ukraini-roiasniuie-iuryst-everlegal/>

6. Стрельченко О.Г., Бухтіярова І.Г., Бухтіяров О.А. Доктринальна характеристика суб'єктів публічної адміністрації: сучасний вимір у рамках європеїзації суспільства. Правова позиція (правонаступник наукового журналу «Вісник Академії митної служби України. Серія: «Право»). 2022. Випуск 2 (35). С. 22-26. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2022-2.4>

7. «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування благодійної допомоги, зібраної волонтерами» Закон України від 16.11.2022. Голлс України. 2022. № 251.

*Пуш Сергій Михайлович,
аспірант кафедри права Приватного вищого
навчального закладу «Європейський університет»*

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ СВІДКІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗНИКНЕННЯ

Починаючи з 2014 року росія, її війська і прибічники вчинюють численні найтяжчі міжнародні злочини на території України, зокрема, свавільні затримання й насильницькі зникнення, катування та жорстоке поводження, а також про сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом [1, с. 8]. Зазначені події, а також повномасштабна збройна агресія, яка розпочалася в Україні 24 лютого 2022 року, зумовила зміну парадигми кримінально-правового реагування держави на вчинення, серед іншого, кримінальних правопорушень проти волі особи. Вказане торкнулося й такого протиправного явища, як насильницьке зникнення людини, що досягло свого піку за сучасних подій.

У таких кримінальних провадженнях свідки відіграють ключову роль, а їхні свідчення допомагають встановити обставини насильницьких зникнень. Ось чому важливо забезпечувати безпечне середовище, у якому свідки могли би давати свідчення без погроз та не переживаючи за своє життя [2].

Незважаючи на те, що викрадення зазвичай вчинюються у присутності очевидців, встановити їх вдається не в усіх випадках. Це обумовлено тим, що викрадачі прагнуть звести до мінімуму небезпеку появи очевидців (намагаються вчиняти викрадення в малолюдних місцях, здійснюють його швидко, використовують «маскування поведінки»). В таких випадках насамперед встановлюють: очевидців кримінального правопорушення; осіб, яких незадовго до вчинення кримінального правопорушення бачили поруч з місцем події або у компанії зниклого; знайомих потерпілого і (або) злочинця (близьких родичів та

членів сім'ї, друзів, співмешканців), обізнаних про його спосіб життя, розпорядок дня, наміри, зв'язки, конфлікти та проблеми; сусідів потерпілого; осіб, які бачили потерпілого незадовго до зникнення та можуть пояснити окремі обставини його поведінки; осіб, які були присутні при передачі викупу; очевидців, які спостерігали обставини звільнення викраденого; працівників правоохоронних органів. Практиці відомі численні випадки відмови свідків від дачі показань або ухилення від здійснення процесуальних дій, зміни раніше даних показань (що часто буває вирішальним при дотриманні засади безпосередності дослідження доказів), дачі неповних або недостатньо чітких показань, побоюючись реальної чи потенційної загрози застосування до них, їх родичів та членів сімей насильства, залякування, психічного примусу чи інших форм протиправного впливу. Специфіка вчинення кримінальних правопорушень цієї категорії дозволяє виділити такі категорії свідків: сусіди, родичі знайомого; особи, яким пред'являлися вимоги про виплату викупу за звільнення викраденого; очевидці спостереження за жертвою, яке здійснювалося викрадачами перед її викраденням; очевидці захоплення потерпілого; очевидці насильницького утримання викраденої особи.

Свідок як суб'єкт кримінального процесу є особою з особливим процесуальним статусом, яка надає неупереджені, достовірні докази у кримінальному провадженні. Такі показання свідка є джерелом доказів, на яке суд вправі спиратися в обґрунтуванні свого рішення в кримінальному провадженні. Відповідно до ст. 66 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) кожен свідок має право: знати у зв'язку з чим і в якому кримінальному процесі він допитується; на залучення під час дачі показань та участі у проведенні інших судових дій адвоката з правової допомоги; відмовитися давати свідчення про себе, близьких родичів та членів його сім'ї, які можуть бути підставою для підозри чи обвинувачення у вчиненні злочину його, близьких родичів або членів його сім'ї; свідчити рідною або іншою мовою або ж користуватися допомогою перекладача; на відшкодування витрат, пов'язаних із викликом для надання свідчень; прочитати протокол допиту та подати заяву на зміни, доповнення та коментарі до цього протоколу, а також робити такі доповнення та коментарі особисто; подати заяву на забезпечення захисту чи безпеки у випадках, передбачених законом. Але свідок зобов'язаний: прийти за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду; дати свідчення під час досудового слідства та судового розгляду, дати правдиві свідчення; не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора процесуальної інформації, безпосередньо пов'язаної з сутністю кримінального провадження та процесуальними діями, які здійснюються (здійснюватимуться) в процесі провадження та які стали відомими свідку у зв'язку з виконанням ним своїх обов'язків [3].

Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» визначає категорії осіб, яким надається гарантія безпеки під час кримінального судочинства. Такими, зокрема, є: особа, яка повідомила про кримінальне правопорушення правоохоронним органом або іншою формою, брала участь або сприяла виявленню, запобіганню, припиненню

або виявленню злочинів; потерпілий та його представник у кримінальному процесі, підозрюваний, відповідач, захисники та законні представники; цивільний позивач, цивільний відповідач та їхні представники у провадженні про відшкодування шкоди, заподіяної зчином; представник юридичної особи, стосовно якої проводиться провадження; працівники органів пробації; свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, члени сім'ї та близькі родичі вищезазначених осіб. Отже, відповідно до чинного законодавства України свідок (так само, як і члени його сім'ї) є повноправною особою, якій повинне бути забезпечене право на захист [4; 5]. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) доповнює та розширює систему заходів безпеки, передбачає інші процесуальні можливості для захисту учасників кримінального провадження від протиправного впливу. Положення, які стосуються заходів безпеки в кримінальному провадженні, передбачено в нормах, які містяться в главах 1, 2, 3, 18, 19, 20, 21, 24, 26, 27, 28, 43 КПК [3]. Важливішою гарантією забезпечення безпеки учасників кримінального провадження є передбачена в Кримінальному кодексі України (далі – КК) відповідальність за невжиття заходів безпеки щодо осіб, узятих під захист (ст. 380 КК), розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381 КК), перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386 КК) [6].

На жаль, вимоги до обсягу наукових праць такого виду не дають можливості повністю дослідити гарантії забезпечення безпеки свідків у кримінальних провадженнях про насильницькі зникнення, визначити особливості їх застосування залежно від конкретної слідчої ситуації, що спонукає до продовження наукового пошуку з означених питань.

Список використаних джерел

1. Організаційно-правові засади діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України: монографія / В.Г. Дрозд, А.В. Пономаренко, С.Є. Абламський та ін. Херсон: Гельветика, 2020. 352 с.
2. Як забезпечувати кращий захист свідків в рамках судових процесів. url^ URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/witness-protection-how-to-protect-them-more-in-the-prosecution-process/>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
4. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/378212#Text>.
5. Бояров В.І. (1999). Про деякі проблеми захисту окремих учасників кримінального судочинства. *Вісник Верховного Суду України*. № 5. С. 35–37.
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

*Савчук Аліна Ігорівна,
здобувач наукового ступеня доктора філософії
кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Верховенство права є фундаментальним принципом правової доктрини, який визначає, що жодна особа, орган чи установа не може бути вищою за саме право. З урахуванням викликів сьогодення, в контексті збройного нападу Російської Федерації, якісна реалізація вищезазначеного принципу – своєрідна основа стабільності, яка забезпечує надійний фундамент розвитку інших правових норм. Безумовно, забезпечення, реалізація захисту прав людини – це важливий показник правової держави, а виконання завдання щодо захисту прав людини залежить насамперед від рівня досягнень механізмів, що існують на національному рівні. Домінуюче значення в дослідженнях різних аспектах верховенства права стали праці таких вчених як О. Бандурки, В. Копейчикова, П. Рабіновича, Т. Скенлона, Б. Таманаги, Лона Л. Фуллера та ін. Дослідженню окремих проблем реалізації верховенства права в умовах війни присвятили свої праці Р. Гевісон, Т. Каменчук, Н. Кошляк, Н. Шелевер та ін. Однак проведені дослідження вказаних та багатьох інших авторів не вичерпують вказаної проблематики, оскільки потребують переосмислення в контексті визначення змісту та ролі верховенства права в умовах воєнного стану.

Вектором дослідження виступали обмеження, які вводяться під час дії правового режиму воєнного стану, адже останні повинні відповідати межах та обсягу, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, що прямо передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Зокрема, серед перерахованих заходів можна виділити окремо ті, які впливають на обсяг прав та свобод людини і громадянина. Крім того, у контексті розгляду дозволених обмежень, здатність людей користуватись основоположними свободами зазнала суттєвого та радикального впливу від початку збройного нападу Російської Федерації на Україну. Влив нападу на свободу думок та вираження поглядів, а також на свободу мирних зібрань та об'єднання включає як обмеження, так і інциденти, що водночас порушують інші права, серед яких, зокрема, право на життя, свободу та особисту недоторканність, заборона на катування та жорстоке поводження. Зокрема, окремим та вкрай специфічним аспектом виступає забезпечення прав людини на тимчасово окупованих територіях України. Попри те, що тимчасово окуповані території є непідконтрольними Україні, рішення та дії органів державної влади України все ж таки мають велике значення для верховенства права та забезпечення прав людини на цих територіях.

У зв'язку з цим, органи державної влади України у своїй діяльності покликані забезпечити прозорість і передбачуваність правових норм, дозволяючи громадянам і юридичним особам розуміти свої права та обов'язки.

На визначення просторових меж цього питання, відповідно до ст. 3 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII тимчасово окупованою територією визначається: 1) сухопутна територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, внутрішні води України цих територій; 2) внутрішні морські води і територіальне море України навколо Кримського півострова, територія виключної (морської) економічної зони України вздовж узбережжя Кримського півострова та прилеглого до узбережжя континентального шельфу України, на які поширюється юрисдикція органів державної влади України відповідно до норм міжнародного права, Конституції та законів України; 3) повітряний простір над цими територіями мають керуватися ч. 2 ст. 3 Конституції України, згідно з якою права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Беручи до уваги, що Російська Федерація чинить злочин агресії проти України та здійснює тимчасову окупацію частини її території за допомогою збройних формувань Російської Федерації, що складаються з регулярних з'єднань і підрозділів, підпорядкованих Міністерству оборони Російської Федерації, підрозділів та спеціальних формувань, підпорядкованих іншим силовим відомствам Російської Федерації, самопроголошені органи, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України створюють розпливчасті закони з невизначеною сферою дії, що не виправдано обмежують права на свободу вираження поглядів і мирних зібрань окупованих територіях, зокрема думок, що критикують офіційну позицію та політику окупаційних органів влади РФ. Відтак, вони можуть серйозно обмежувати простір для плюралістичних ЗМІ, які висвітлюють питання, що відповідають законним інтересам суспільства.

Застосування цих законів призвело до того, що окупаційні органи влади РФ запровадили санкції за широке коло висловлювань щодо використання сили РФ проти України. Так, у разі їх порушень держава має гарантувати їх відновлення та подальший надійний правовий захист. Проте станом на сьогодні, України позбавлена можливості контролювати окуповані території і, відповідно, забезпечувати норми Конституції України. Ідеться про порушення Росією як міжнародних договорів щодо прав людини, так і обов'язків за міжнародним гуманітарним правом як держави окупанта. Обмеження прав і свобод людини та громадянина як у мирний час та і в період діє воєнного стану виступає необхідним елементом правової системи будь-якої правової демократичної держави світу, зокрема України, в якій наразі триває війна, що об'єктивно зумовлює його законодавче врегулювання, сталість і законність судової практики та характеризуються тим, що такі обмеження повинні мати виключно правовий характер і накладатися лише відповідно до загального інтересу – національної безпеки, правопорядку, захисту норм моралі, захисту прав і свобод іншої людини, але з урахуванням приватних інтересів шляхом встановлення справедливого балансу інтересів. Цивільні особи, які виражали проукраїнські погляди та відстоювали їх у громадських місцях через соціальні мережі, а також цивільні особи, які належали до українських політичних партій, систематично

зазнавали погроз, свавільних арештів і тримання під вартою, катування і жорстокого поводження. Після цього їх часто примусово привозили на гуманітарні пункти перетину, де Збройні сили Російської Федерації наказували їм іти на територію, яка контролюється Урядом України.

Додержання прав людини – основна мета відносин між державою і громадянином, а вільне та ефективне їх здійснення – одна з найважливіших ознак демократичного суспільства і правової держави. Таким чином, повною реалізацією принципу верховенства права є вимога якості закону, покликана забезпечити прозорість і передбачуваність правових норм, дозволяючи громадянам і юридичним особам розуміти свої права та обов’язки. Якість закону сприяє виключенню або мінімізації двозначностей і конфліктів у правовій системі, сприяючи її відповідності загальноприйнятим стандартам.

Список використаних джерел

1. Мерник А., Стоян Є., Артеменко К. Обмеження прав людини та основоположних свобод в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 49–52.

2. Полякова В. В. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод як джерело права в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 32. Т. 1. С. 145–148.

3. Лубінець Д. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо додержання прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України за період 24 лютого – 31 жовтня 2022 року. Харків: Видавництво «Право», 2022. 108 с.

4. Постанова КМУ від 15 вересня 2023 р. № 1000 «Деякі питання визначення правового режиму на тимчасово окупованій території України».

Фесан Тетяна Володимирівна,
студентка навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Мозоль Наталія Іванівна
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОХОРОНА ТА ЗАХИСТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Права і свободи людини і громадянина є фундаментальними цінностями, які гарантують гідність, автономію та розвиток кожної особи. У національних та міжнародних нормативних актах закріплені гарантії прав людини та їх захисту.

Сьогодні Україна переживає один із найтяжчих етапів її незалежного періоду, соціального та економічного розвитку – в умовах воєнного стану.

Як показав багаторічний історичний досвід, права людини є життєво важливими для нормального функціонування суспільства, держави і громадян. Ступінь їх гарантування визначає рівень демократичного розвитку будь-якого суспільства.

Особливе місце в системі прав і свобод людини і громадянина посідають конституційні права і свободи, які разом із відповідними обов'язками встановлено в основному законі кожної держави. Права людини в умовах війни є невід'ємною та ключовою цінністю сучасного соціуму. Вони повинні бути захищені і гарантовані як на рівні конституційних положень, так і на рівні нормативно-правового регулювання.

На період дії воєнного стану в країні можуть обмежуватися конституційні права та свободи громадян. Але які саме права у нас можуть "забрати", а які є невідчужуваними у будь-якому разі? Як захистити свої права і свободи в умовах воєнного стану?

Реалії сьогодення життя свідчать про те, що 2014 рік змінив все назавжди. Наша держава знову в котре змушена боротися за незалежність, суверенітет, за свою самостійність. Розпочата збройна агресія російською федерацією завдала значної шкоди нормальному функціонуванню та розвитку нашої країни. І, перш за все, найстрашніше – це завдало шкоди українському населенню України, тобто звичайним громадянам, які зазнали матеріальних втрат, психологічних та душевних страждань.

Збройна агресія російської федерації і її повномасштабне вторгнення на територію України змусили весь державний апарат і суспільство в цілому перейти до оперативного функціонування в умовах правового режиму воєнного стану. Однак, незважаючи на всі складнощі сучасних реалій, права людини підлягають виключній охороні. Це зумовлено тим, що положення Конституції України визнають найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку.

Вже два роки Україна живе в умовах постійної військової загрози та в правовому режимі воєнного стану. Відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1] в Указі Президента України про запровадження воєнного стану «визначається вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень». У ст. 20 цього ж Закону визначено, що в умовах воєнного стану не можуть обмежуватися права, що передбачені ч. 2 ст. 64 Конституції України [2].

Аналіз ч. 2 ст. 64 Конституції України дозволяє виокремити наступні положення: ключові права, які не можуть бути обмежені: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; неможливість позбавлення громадянства; право особи на життя; право особи на повагу до її гідності; право особи на житло; право особи на вільний шлюб; право особи на

судовий захист свого порушеного права; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень; право не виконувати явно злочинні розпорядження та накази тощо [3].

Так в Конституції України окремих розділ присвячено правам і свободам людини і громадянина. Стаття 21 Конституції України визначає, що всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах.

Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Згідно статті 22 Основного Закону держави права і свободи людини і громадянина, закріплені Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. Частина 3 ст. 22 Конституції України підкреслює, що за прийняття нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [3].

Отже, проаналізувавши положення Конституції України, можна зробити висновок, що перелік прав і свобод людини які не можуть бути обмежені в умовах воєнного або надзвичайного стану, є вичерпним. Відповідно, всі інші конституційні права та свободи людини і громадянина, які не зазначені в цьому переліку та передбачені Конституцією України (зокрема, право особи на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; право власності; право на проведення страйків; свобода думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань та ряд інших), можуть бути обмежені у період дії воєнного стану, але тільки в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки держави, і в тих межах, яких вимагає гострота та небезпека воєнного стану.

Заходи, вжиті з метою врахування міжнародно-правових норм ні в якому разі не повинні спричинити яку-небудь дискримінацію окремих осіб чи груп населення винятково за ознакою статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового положення, місця проживання, відношення до релігії, переконань, приналежності до громадських об'єднань, а також за іншими ознаками.

Найчастіше в умовах війни беззахисним стає основне право людини – право на життя. Збройна військова агресія російської федерації призводить до вбивств, тілесних ушкоджень, викрадення людей на захоплених територіях і примусове вивезення, катування та нелюдське поводження, зґвалтування та інші форми насильства – є прямим порушенням як права на життя, так я прав на гідність та недоторканність, Крім того, завдання шкоди здоров'ю внаслідок травмувань, неможливість доступу до медицини – є порушенням права людини на охорону здоров'я. Пошкодження або руйнування майна, порушення права власності у результаті відібрання майна, обмеження прав людини на окупованій території, відібрання дітей та розлучення із батьками, порушення права на освіту тощо.

На жаль, цей перелік порушень не є вичерпним, але існуюча система правових форм та способів захисту допоможе відновити порушене право та відшкодувати завдану шкоду. Система захисту прав людини під час війни включає правові заходи, встановлені нормами національного та міжнародного

права. Основний Закон держави – Конституція України передбачає право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Відповідно до Конституції України передбачена можливість здійснення громадянами дій, спрямованих на захист їх прав і свобод, таких як: захищати своє життя і здоров'я, а також інших людей від протиправних посягань; об'єднуватися в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод; проводити збори, мітинги та демонстрації; направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення до органів державної влади; захищати в суді свої права і свободи; звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ або організацій.

Зокрема, хочу звернути увагу на гідність людини, яка, безперечно, є важливою і невід'ємною цінністю для людства. Кожна людина має право на гідне ставлення, повагу до своєї особистості та право на захист від будь-яких форм знущання, тортур чи дискримінації. Навіть у період воєнного стану, коли деякі права можуть бути обмежені, гідність людини повинна завжди залишатися недоторканою. Міжнародне гуманітарне право, також відоме як право війни, встановлює норми та принципи, що обмежують застосування насильства та забезпечують захист гідності людини під час воєнних конфліктів. Захист гідності людини повинен гарантуватися як на законодавчому рівні, так і на рівні громадського усвідомлення. Захист прав і свобод громадян є одним із основних обов'язків держави.

Проте існують випадки, коли їх обмеження є невідворотним і повинне здійснюватися виключно у законодавчо визначений спосіб. Згідно з Конституцією України, Розділ II підставою для таких обмежень виступає впровадження воєнного або надзвичайного стану. До прав фізичних осіб, які можуть обмежуватися в умовах воєнного стану належать: право на недоторканність житла (ст. 30); право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); право на невтручання в особисте і сімейне життя (ст. 32); право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34); право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування (ст. 38); право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (ст. 39); право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41); право на підприємницьку діяльність (ст. 42); право на працю (ст. 43); право на страйк (ст. 44); право на освіту (ст. 53) [3].

Такі обмеження необхідні для: запобігання злочинам; рятування життя людей та майна; забезпечення інтересів національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку та економічного добробуту; забезпечення охорони здоров'я населення, захисту репутації, прав і свобод інших людей; запобігання розголошенню конфіденційної інформації тощо. У сучасному світі обмеження прав і свобод людини є необхідним елементом взаємовідносин між

людьми та державою. Хоча ці обмеження не завжди сприймаються позитивно, але їх здійснення має все ж раціональні мотиви, які виражаються в першу чергу у захисті прав і свобод людини від свавілля, збереженні громадської безпеки.

Конституція та законодавство України передбачають можливість здійснення громадянами певних дій з метою забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина, а також утворення системи органів держави, призначенням якої є допомога громадянам у реалізації й захисті їхніх прав. Зокрема, загальновідомими формами захисту є: захист органами публічної влади; захист громадськими організаціями самозахист; конституційне право на звернення; діяльність органів прокуратури; діяльність системи органів внутрішніх справ; судовий захист та контроль тощо.

Президент України посідає особливе місце в системі гарантій прав людини, саме він зобов'язаний сприяти формуванню належних механізмів контролю, моніторингу та забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, створювати всі умови жорстокого ставлення до будь-яких випадків порушення таких прав [3].

Система поділу влади також включає функціонуючий інститут – Уповноважений з прав людини, який виконує суспільно-представницьку функцію і своєю діяльністю доповнює існуючі засоби захисту прав і свобод громадян [4].

Повномасштабна збройна агресія російської федерації не тільки внесла певні корективи щодо реалізації прав людини на захист, але й стала наразі практично основним джерелом порушення прав й свобод людини та громадянина, оскільки щоденно завдає матеріальну та моральну шкоду громадянам, порушивши та зруйнувавши звичний спосіб життя громадян України. Притягнути до відповідальності всіх винних осіб наразі неможливо, оскільки військова агресія з боку Росії не припиняється, але всі факти порушення прав та свобод громадян повинні фіксуватися.

Отже, права та свободи людини і громадянина в умовах воєнного стану є особливо вразливими, а їх захист може бути ускладненим. Від Конституції України до відповідних законів України передбачається механізм, що дозволяє обмежити здійснення певних прав.

Особлива увага при захисті прав людини зосереджується в руках держави в особі уповноважених Конституцією та законами органів державної влади. В умовах воєнного стану повинні ставитися посилені вимоги щодо функціонування органів державної влади, зокрема щодо їх єдності у здійсненні оборонної функції. Держава зобов'язана встановлювати доцільний та розумний зв'язок між встановленими обмеженнями прав і свобод людини, а також зусиллями держави щодо збройного протистояння України окупантам. Важливим є розуміти необхідність забезпечення прав людини за будь-яких обставин, особливо коли населення є найбільш уразливим через повномасштабні воєнні дії.

Додатково слід зазначити, що всі обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина, які вводяться у період дії воєнного стану в Україні є запровадженими в першу чергу для безпеки суспільства, а також захисту самої держави від ворожого нападу та захоплення, а захищене суспільство та

ефективний державний механізм відіграють ключову роль для існування самої можливості держави гарантувати та забезпечувати весь обсяг конституційних прав та свобод людини та громадянина взагалі.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022р. №64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Закон України Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. Дата оновлення 07.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#top>
5. Кузніченко С.О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. Південноукраїнський правничий часопис, 2022. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/8.pdf>
6. Белов Д.М., Белова М.В. Система захисту прав і свобод людини і громадянина: доктринальні та нормативні основи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право», 2022. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/273656>
7. Гавриленко О.І. Дотримання конституційних прав та свобод в умовах воєнного стану., 2022. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287204>
8. Салієнко О.О. Співвідношення прав людини та міжнародного гуманітарного права., 2020. URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v23/23.pdf>

Шаповалова Інна Олександрівна,
*аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Національної академії внутрішніх справ*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

У сучасних умовах питання професіоналізації державних правоохоронних органів залишається невирішеним. Відповідно до національного законодавства робота в Державному бюро розслідувань віднесена до спеціалізованої державної служби, яка проявляється в діяльності осіб вищого та старшого начальницького складу, державних службовців та осіб, які уклали трудовий договір (контракт) з Державним бюро розслідувань. Ці категорії відрізняються одна від одної і потребують подальшого дослідження на шляху від початку процесу становлення професіонала до завершення професійної кар'єри. Професіоналізація як наукова проблема є давньою, а сам термін з'явився ще в першій половині ХХ століття. Водночас інформаційне суспільство ХХІ століття постійно підвищує вимоги до

рівня знань, умінь та компетентності працівників у суспільстві, в тому числі у сфері публічних послуг. З цієї причини Національне бюро розслідувань не є винятком і потребує постійного оновлення своїх складових та вимог до професіоналізму своїх працівників.

Найсучасніше та найбільш чітке визначення професіоналізації надає Енциклопедія державного управління, згідно з яким професіоналізація – це процес планування необхідних знань, умінь і навичок; адаптація до професійного середовища [1, с. 234]. В. Лапшина, проаналізувавши більшість традиційних наукових підходів до категоризації поняття «професіоналізація», визначає її як процес, в результаті якого у працівника формується об'єктивна (наявність знань, умінь, навичок та професійно важливих якостей) і суб'єктивна (усталена адекватна мотивація) готовність до професійної діяльності. Професіоналізм є результатом цього процесу, показником успішності його здійснення, якісною характеристикою фахівця професіонала. Таким чином, професіоналізм виступає якісною характеристикою результату здобуття знань та досвіду, а тому потенційно його може набути кожен. Інакше кажучи, професіоналізація – це процес становлення і розвитку професіоналізму [2, с. 167].

На сьогодні у наукових дослідженнях, присвячених правовій тематиці не має єдиної точки зору на зміст категорії «правова основа». Юридичний термін «правова основа», зокрема, характеризує формальне закріплення повноважень органів державної влади, окреслює підстави та особливості реалізації закріплених за ними прав та обов'язків [3, с. 26]. С. П. Поляк, під «правовою основою» розуміє систему нормативних актів, що визначають функції, компетенцію, форми і методи діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, а також їх структурних підрозділів [6, с. 174]. С. Г. Серьогіна, підкреслює, що «правова основа» являє собою сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі організації й функціонування органів публічної влади, закріплюють елементи їх організації і діяльності [7]. Л. К. Багайчук, розглядає правову основу саме як норму права, яка встановлюється та охороняється державою в результаті суспільного договору [8, с. 2].

Приймаючи Конституцію України, народні депутати зазначили у Перехідних положеннях, що прокуратура продовжує виконувати функцію досудового розслідування до початку роботи органу з цими повноваженнями. Проте закон про створення Державного бюро розслідувань Верховна Рада України ухвалила лише через 19 років – 12 листопада 2015 року.

14 січня 2016 року Президент України підписав закон, а 29 лютого постановою Кабінету Міністрів України № 127 було утворено Державне бюро розслідувань.

27 листопада 2018 року Державне бюро розслідувань почало здійснювати правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції.

3 грудня 2019 року Верховна Рада України підтримала законопроект № 2116 «Про внесення змін до Закону України «Про Державне бюро

розслідувань» щодо удосконалення діяльності Державного бюро розслідувань», яким передбачила інституційне посилення ДБР.

Законом змінено статус Державного бюро розслідувань – ДБР стало державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції. До цього Державне бюро розслідувань було центральним органом виконавчої влади, що здійснювало правоохоронну діяльність.

З урахуванням особливого правового режиму – воєнного стану, що введений в Україні з моменту початку збройної агресії Російської федерації 24 лютого 2022 року проти допомоги силам оборони у відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України та її територіальній цілісності якісний процес підготовки та формування працівників Державного бюро розслідувань набуває особливого значення. За кожним результатом діяльності Державного бюро розслідувань, як розслідуванням резонансних злочинів, так і виконанням щоденних обов'язків, стоять люди від професіоналізму і доброчесності яких залежить робота всього бюро.

Місія Державного бюро розслідувань – встановлення справедливості у суспільстві шляхом незалежного та всебічного розслідування злочинів задля притягнення винних до відповідальності, незважаючи на їхні посади, зв'язки та ресурси. При реалізації цих завдань працівники Державного бюро розслідувань будуть неухильно дотримуватись принципів:

верховенства права, відповідно до якого людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави;

законності, справедливості, неупередженості, незалежності і персональної відповідальності кожного працівника Державного бюро розслідувань;

відкритості та прозорості діяльності Державного бюро розслідувань, підзвітності і підконтрольності визначеним законом державним органам;

політичної нейтральності і позапартійності;

єдиноначальності у поєднанні з колективним способом реалізації окремих повноважень Державного бюро розслідувань. Принцип єдиноначальності не заперечує принципу процесуальної самостійності слідчого органу Державного бюро розслідувань.

Важливою умовою формування фахової команди є професійна підготовка працівників Державного бюро розслідувань.

Список використаних джерел

1. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К. : НАДУ, 2011. 524 с.

2. Кісіль З. Р., Серeda В. В., Юридикo-психологічні засади запобігання професійній деформації працівників правоохоронних органів : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 848 с.

3. Бугайчук К. Л. Правові основи діяльності поліції України. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 2(23). Т. 3, 2018. С.125-130. http://www.pjv.nuoua.od.ua/v2-3_2018/25.pdf.

*Шепеленко Діана Костянтинівна,
курсантка за спеціальністю «Право»
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:*

*Логінова Марина Вікторівна,
викладач кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Несприятливі на сьогодні події в Україні спричинили значні виклики для належного функціонування системи цивільного судочинства. Через необхідність евакуації, руйнування інфраструктури та обмеженість ресурсів діяльність багатьох судів була паралізована або серйозно обмежена. Це створило величезне навантаження на цю систему, призвело до критичних затримок у розгляді справ. Саме тому питання альтернативного вирішення спорів набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану.

Не зважаючи на свою ефективність, методи АВС, як от медіація, поки що не набули належної популярності в Україні. Брак обізнаності громадян та недовіра до таких альтернативних способів на тлі перевантаженості судів гальмують їх розвиток. За даними за 2022 рік, на розгляді в судах України перебувало майже 3,5 мільйона справ. Через різні причини значна частина з них не була вирішена. Надмірна тривалість судового розгляду порушує фундаментальне право осіб на доступ до правосуддя [1]. В українському законодавстві відсутні спеціальні акти, які б регулювали альтернативні механізми врегулювання спорів. Правова невизначеність щодо процедур, вимог та юридичної сили угод, укладених в результаті медіації, стримує запровадження АВС. Однак, попри поширення випадків застосування медіації, цей інститут поки що не розкривається повністю в умовах України. Обговорення питань популяризації медіації в суспільстві та співпраці між медіаторами та судами є важливим завданням [1].

Медіація може сприяти зменшенню навантаження на судову систему та забезпечити більш ефективне вирішення спорів. Важливо продовжувати

працювати над популяризацією цього інструменту та сприяти його розвитку в Україні. Відповідно, альтернативні засоби розв'язання спорів потребують належного правового регулювання, яке враховує їх правову природу. Правова природа АВС-засобів ґрунтується на взаємному співробітництві сторін із метою досягнення узгодженості позицій у питаннях, які є суперечливими. Важливою засадою належного впровадження АВС-засобів визначено метод правового регулювання, оскільки саме він впливає на вибір засобів реалізації правових відносин [2, с. 326].

Через відносну новизну інституту медіації в Україні існує гострий дефіцит професійних медіаторів, здатних допомогти вирішити спори в рамках цивільного процесу. Особливо актуальним є питання підготовки фахівців для вирішення специфічних спорів, пов'язаних з воєнними діями. Медіація набуває все більшої популярності в Україні як альтернативний спосіб вирішення судових спорів, оскільки їй більшою мірою довіряють особи, які зацікавлені у мирному і чесному вирішенні конфлікту. Отож, справедливою є дискусія щодо змісту та якості підготовки медіаторів, а особливо важливим є осмислення питання – якою має бути базова освіта і підготовка медіатора, який бере участь у вирішенні правових спорів [3, с. 96].

Отже, впровадження альтернативних механізмів вирішення спорів у цивільному процесі є вкрай важливим під час воєнного стану для розвантаження перевантажених судів та забезпечення своєчасного доступу до правосуддя. Російська агресія проти України створила безпрецедентні виклики для системи цивільного судочинства. Численні руйнування, евакуації, брак ресурсів паралізували роботу багатьох судів, спричинили колосальне навантаження та критичні затримки у розгляді справ. У цій ситуації активне впровадження альтернативних механізмів вирішення спорів є життєво необхідним для забезпечення своєчасного доступу громадян до правосуддя.

Медіація, арбітраж та інші альтернативи судовому розгляду мають низку очевидних переваг: оперативність, економічність, конфіденційність, можливість врахувати специфіку конфлікту. Проте, на заваді їх широкому застосуванню стоять відсутність належного правового регулювання, брак кваліфікованих кадрів та низький рівень обізнаності громадян. Лише за умови комплексного вирішення цих питань АВС зможуть реалізувати свій потенціал та відіграти ключову роль у забезпеченні своєчасного цивільного судочинства в воєнний період.

Список використаних джерел

1. Роль медіації, її розвиток в Україні сьогодні й точки перетину із судочинством: у Верховному Суді провели круглий стіл. *Судово-юридична газета*. 20.11.2023. URL: Роль медіації, її розвиток в Україні сьогодні й точки перетину із судочинством: у Верховному Суді провели круглий стіл / Суд інфо / Судово-юридична газета (sud.ua) (дата звернення – 20.04.2024).

2. Новікова М.М., Сімонцева Л.О. АВС-засоби в системі кримінально-процесуальних засобів розв'язання кримінально-правового конфлікту: проблеми

методології. *Юридичний бюлетень. Науковий журнал*. 2020. Вип. 17. С. 376 (дата звернення – 20.04.2024).

3. Оганісян Ц. Система підготовки медіаторів в Україні: сучасний стан та перспектив. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 417.

[illegible]

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОХОРОНИ І ЗАХИСТУ ПРАВ ТА СВОБОД
ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Матеріали
міжвідомчого науково-практичного круглого столу
(Київ, 23 травня 2024 року)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції Дк № 4155 від
13.09.2011.

Підписано до друку 06.06.2024. Формат 60х84/16. Папір офсетний.

Обл.-вид. арк. 0,75. Ум. друк. арк. 0,7.

Тираж 35 прим.
